

SOSYAL ve BEŞERİ
BİLİMLER
DERGİSİ

Sosyal Bilimler
Araştırmaları Derneği

SoBiAD

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (Online)

ISSN: 1309 - 8012

Yıl: 2024 Cilt: 16 Sayı: 2

Amaç ve Kapsam

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD), Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD) tarafından Temmuz ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Sadece Türkçe makaleler yayın için kabul edilmektedir.

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi; Ekonomi, İşletme, Yönetim, Siyaset Bilimi, Hukuk, Sosyoloji, Felsefe, Etik ve diğer alanlarda hazırlanmış teorik-analitik-ampirik araştırmalar ve incelemelere açık bir dergidir.

Açık Erişim Politikası

Açık erişimin bilginin evrensel kullanımını artırarak insanlık için yararlı sonuçlar doğuracağı düşüncesinden hareketle, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD) Açık Erişim politikasını benimsemiştir. Dergi, yazarlardan devraldığı ve yayımladığı içerikle ilgili telif haklarından, bilimsel içeriğe evrensel Açık Erişimin (Open Access) desteklenmesi ve geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla, bilinen standartlarda kaynak olarak gösterilmesi koşuluyla, ticari kullanım amacı ve içerik değişikliği dışında kalan tüm kullanım (bağlantı verme, kopyalama, baskı alma, herhangi bir fiziksel ortamda çoğaltma ve dağıtma vb.) haklarını bedelsiz kullanıma sunmaktadır. İçeriğin ticari amaçlı kullanımı için yayınevinden yazılı izin alınması gereklidir.

Ücretsiz Yayın

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD)'nde makale yayınlanması için yazarlardan hiçbir ücret talep edilmemektedir.

Yazarların Sorumlulukları

Yazarların makalelerini dergi web sayfasında sunulan yazım kurallarına ve örnek şablona göre hazırlamaları gerekir. Yazarların, hakem raporlarında belirtilen düzeltmeleri zamanında yapmaları beklenir.

Etik İlkeler

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD)'nde yer alan etik görev ve sorumluluklarda Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından kabul edilen ve yayınlanan ilkeler benimsenmektedir.

Yazarlardan aşağıda belirtilen etik kurallara uymaları beklenmektedir.

- Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
- Yazılar makalelerinde kullandıkları tüm alıntılarında referans vermiş olmalıdır.
- Yazarlar makaleye bilimsel katkı verdiklerini garanti etmelidir.
- Yazarlar makalenin başka bir kişi ya da kurumun fikri mülkiyet haklarını ihlal etmediğini, intihal içermediğini ve kendi çalışmaları olduğunu garanti etmelidir.
- Makalede adı geçen tüm yazarlar, gönderilen ve yayınlanan makaleler üzerinde eşit sorumluluğa sahiptir.
- Yazışmadan sorumlu yazar adı geçen tüm ortak yazarların yayına ve ortak yazar olarak adlandırılmaya razı olduğunu garanti etmelidir. Çalışmaya önemli bilimsel ve yazınsal katkı sağlayan tüm kişiler ortak yazar olarak adlandırılmalıdır.
- Yazarlar gerekli görülmesi halinde makalede yer alan veri setlerine ulaşımı sağlamalıdır.

Hakemlik Süreci

Makaleler, hakemler tarafından altı ölçüt - bazı ölçütlerin belirli türdeki bildirilere uygulanamaması halinde daha az- dikkate alınarak değerlendirilir. Hakemlerin raporları tamamlandıktan sonra yazılar, Yayın Kurulu'nun onaylaması durumunda yayıma hazır hale gelir ve kabul sırası dikkate alınarak uygun görülen sayıda yayımlanır. Makaleler yayınlanmadan önce turnit-in ve/veya iThenticate intihal yazılımları ile kontrol edilmektedir.

Telif Hakları

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD) bünyesinde yayınlanan yazıların fikirlerine resmen katılmaz, basılı ve çevrimiçi sürümlerinde yayınladığı hiçbir ürün veya servis reklamı için güvence vermez. Yayınlanan yazıların bilimsel ve yasal sorumlulukları yazarlarına aittir. Yazılarla birlikte gönderilen resim, şekil, tablo vb. unsurların özgün olması ya da daha önce yayınlanmış iseler derginin hem basılı hem de elektronik sürümünde yayınlanabilmesi için telif hakkı sahibinin yazılı onayının bulunması gerekir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD), yazarlardan devraldığı ve derginin çevrimiçi (online) sürümünde yayınladığı içerikle ilgili telif haklarından, bilimsel içeriğe evrensel açık erişimin (open access) desteklenmesi ve geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla, bilinen standartlarda kaynak olarak gösterilmesi koşuluyla, ticari kullanım amacı ve içerik değişikliği dışında kalan tüm kullanım (çevrimiçi bağlantı verme, kopyalama, baskı alma, herhangi bir fiziksel ortamda çoğaltma ve dağıtma vb.) haklarını (ilgili içerikte tersi belirtilmediği sürece) Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) Lisansı aracılığıyla bedelsiz kullanıma sunmaktadır. İçeriğin ticari amaçlı kullanımı için alınması gereklidir.

Yazarlar yazılarının bütün yayın haklarını derginin yayıncısı Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD)'ne devrettiklerini kabul ederler. Yayınlanan içeriğin (yazı ve görsel unsurlar) telif hakları dergiye ait olur. Dergide yayınlanması uygun görülen yazılar için telif ya da başka adlar altında hiçbir ücret ödenmez ve baskı masrafı alınmaz; ancak ayrı baskı talepleri ücret karşılığı yerine getirilir.

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD) aşağıdaki indexing/abstracting servislerinde kayıtlıdır.

| Index Copernicus | Asos Index | Academic Research Index | AJIndex | Directory of Research Journals Indexing | CiteFactor | Academic Researches Index | Index of Academic Documents

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD) ayrıca TÜBİTAK- ULAKBİM Dergi Sistemleri (UDS) çerçevesinde DergiPark'ta kayıtlıdır

KURUCU EDİTÖR

Prof.Dr. Coşkun Can AKTAN, Dokuz Eylül Üniversitesi

EDİTÖR

Doç.Dr. Serdar Yay, İzmir Demokrasi Üniversitesi

EDİTÖR KURULU

Prof.Dr. Hakan Ay, Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof.Dr. Serpil Ağcakaya, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Hamza Kandemir, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Sumru Kaleli, Trakya Üniversitesi
Dr. Hamza Onur Zenginer, Dokuz Eylül Üniversitesi

YABANCI DİL EDİTÖRÜ

Dr. Billur Güner Kohen, Loyala University, ABD

DERGİ SEKRETERYASI

Hayal Zelal Şimşek, Süleyman Demirel Üniversitesi

İLETİŞİM

sobiadosres@gmail.com

**SOSYAL
BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI
DERNEĞİ**

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi

6 ŞUBAT 2023 DEPREMLERİNİN VELİLERİN GÖZÜYLE ÖĞRENCİ EĞİTİM SÜREÇLERİNE ETKİSİ

AFTER THE 6 FEBRUARY 2023 EARTHQUAKE, THE EFFECT ON STUDENT EDUCATION PROCESSES FROM THE PERSPECTIVE OF PARENTS

Süleyman DOĞAN & Aysel ASLANBOĞA & Şeyma KARABAĞ

137-152

Araştırma Makalesi

SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ HEMŞİRELİK BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNDE ZAMAN YÖNETİMİ: AMASYA İLİ ÖRNEĞİ

TIME MANAGEMENT OF HEALTH SCIENCES FACULTY NURSING DEPARTMENT STUDENTS: AMASYA PROVINCE EXAMPLE

Yeliz CANKURTARAN

153-169

Araştırma Makalesi

DIŞ KAYNAKLARDAN YARARLANMA YAKLAŞIMI: YEMEK HİZMETLERİ ÖRNEĞİ

OUTSOURCING APPROACH: FOOD SERVICES EXAMPLE

Bahar AKKUZU & Ali ARSLANOĞLU

170-183

Araştırma Makalesi

TÜRKİYE'DE AŞI KARARSIZLIĞI VE BİLİM İLETİŞİMİ: TIBBİ VE SOSYOLOJİK BİR YAKLAŞIM

VACCINE HESITANCY IN TURKEY AND SCIENCE COMMUNICATION: A MEDICAL AND SOCIOLOGICAL APPROACH

Caner ÖVET

184-207

Araştırma Makalesi

AKIŞKAN SOSYAL HAYAT VE SUÇUN YENİDEN ÜRETİMİ KONUSUNA KURAMSAL BİR YAKLAŞIM

A THEORETICAL APPROACH TO FLUID SOCIAL LIFE AND THE REPRODUCTION OF CRIME

Nurullah SELÇUK

208-226

**DİĞER (Editoryal Notlar, Fikir Yazıları, Kitap Tanıtımı,
Kitap Eleştirileri, Söylesiler, Tercümeleler vs.)**

DAVRANIŞSAL POLİTİK İKTİSAT Siyaset Biliminin İktisadi ve Psikolojik Analizi Üzerine Özgün
Bir Kitap
Serdar YAY

227-232

DAVRANIŞSAL POLİTİK İKTİSAT Siyaset Biliminin İktisadi ve Psikolojik Analizi Üzerine Özgün
Bir Kitap
Serdar YAY

227-232

DAVRANIŞSAL KAMU TERCİHİ (Davranışsal Politik İktisat'ın Doğuşu, Gelişimi ve Geleceği)
Serdar YAY

246-270

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

6 ŞUBAT 2023 DEPREMLERİNİN VELİLERİN GÖZÜYLE ÖĞRENCİ EĞİTİM SÜREÇLERİNE ETKİSİ*

Süleyman DOĞAN¹

Prof.Dr.

Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

E-posta: sudogan@yildiz.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-1825-2583

Aysel ASLANBOĞA

Yüksek Lisans Öğrencisi

Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

E-posta: ayselaskanboga@gmail.com

ORCID ID: 0009-0008-0624-3712

Şeyma KARABAĞ

Yüksek Lisans Öğrencisi

Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

E-posta: seymakarabag39@gmail.com

ORCID ID: 0009-0000-9012-9382

Öz

Bu çalışmanın amacı, depremin öğrencilerin eğitim sürecine olan etkilerini velilerin gözüyle incelemektir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji (olgu bilim) modeli kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcılarını 6 Şubat 2023 depremlerini yaşayan ilkökul, ortaokul ve lise öğrenci velisi 10 kişiden oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak 'Kişisel Bilgi Formu' ve 'Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu' kullanılmıştır. Araştırmada

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** sudogan@yildiz.edu.tr

Atf (APA): Doğan, S., Aslanboğa, A. & Karabağ, Ş., (2024), 6 Şubat 2023 Depremlerinin Velilerin Gözüyle Öğrenci Eğitim Süreçlerine Etkisi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 16 (2): 137-152.

elde edilen veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda 4 temaya ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen temalar; Deprem'in Psikolojik Etkileri, Öğrencilerin Okula Uyum Süreci, Öğrencilerin Okula Uyum Sürecini Etkileyen Etkenler, Velilerin Öğrencilerin Eğitime Katılımı Noktasındaki Önerileri. Deprem'in öğrenciler üzerinde korku, tedirginlik, depremde kaybettikleri öğretmen ve arkadaşlarına özlem, depremi hatırlatan durum ve okuldan kaçma hissi oluşturduğu saptanmıştır. Araştırma sonuçları deprem yaşantısının öğrencilerin eğitim sürecini etkilediğini, öğrencilerin eğitime uyum süreci okul-öğretmen-veli iş birliğiyle sağlandığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Deprem, Öğrenciler, Eğitim, Veli

Alan Tanımı: Eğitim Bilimleri

AFTER THE 6 FEBRUARY 2023 EARTHQUAKE, THE EFFECT ON STUDENT EDUCATION PROCESSES FROM THE PERSPECTIVE OF PARENTS

Abstract

The aim of this study is to examine the effects of the earthquake on the educational process of students from the perspective of parents. Phenomenology (phenomenology) model, one of the qualitative research methods, was used in this study. The participants of the study consisted of 10 parents of primary, secondary and high school students who experienced the earthquakes of 6 February 2023. 'Personal Information Form' and 'Semi-structured Interview Form' were used as data collection tools in the study. The data obtained in the study were analysed by content analysis. As a result of in-depth interviews with the participants, 4 themes were reached. The themes obtained as a result of the research; Psychological Effects of the Earthquake, Students' Adaptation Process to School, Factors Affecting Students' Adaptation Process to School, Parents' Suggestions on Students' Participation in Education. It was determined that the earthquake caused fear, uneasiness, longing for the teachers and friends they lost in the earthquake, the situation reminding the earthquake and the feeling of escaping from school. The results of the research showed that the earthquake experience affected the educational process of the students, and the adaptation process of the students to education was provided by school-teacher-parent cooperation.

Key Words: *Earthquake, Students, Education, Parents*

JEL Codes: *I00, I02*

1.GİRİŞ

6 Şubat 2023 tarihinde merkez üssü Kahramanmaraş'ın Pazarcık İlçesi olan 7.7 büyüklüğündeki deprem Gaziantep, Osmaniye, Hatay, Kilis, Malatya, Adıyaman, Elazığ, Diyarbakır, Şanlıurfa, Adana olmak üzere 11 ili etkilemiştir (AFAD, 2023). Doğal afetler içinde etkilediği kişi sayısı bakımından ülkemizde ve dünyada ilk sırada olan deprem felaketi, farklı doğal afetlere de yol açabilmekte; can kaybına, yaralanmalara, yapısal, ekonomik, toplumsal ve psikolojik sorunlara neden olmaktadır (Altun, 2018). Depremi etkilerini; bireylerin can güvenliklerini tehdit eden ve yaşam standartlarını olumsuz etkileyen, çocuk ve ergenlerde ciddi fiziksel, duygusal ve psikolojik sorunlara yol açabilmektedir (Kalyoncu, 2003). Engellenmesi mümkün olmayan depremlere hazırlıklı olmak depremin olumsuz etkilerine karşı yetişkinlere göre daha hassas olan çocukların bedensel ve ruhsal sağlıklarının korunması için oldukça önemlidir (Yıldırım, 2022). Aynı felaketi yaşamış çocuk ve ergenler bu felaketten farklı düzeylerde etkilenmekte ve farklı tepkiler verebilmektedir. Çocuk ve ergenlerin depremden etkilenme düzeylerini ve depreme olan tepkilerini etkileyen bazı faktörler vardır. İlk olarak ailenin tepkisi çocukların deprem tepkileri üzerinde önemli bir etkidir. Ailenin yoğun korku ve kaygı yaşaması çocuk deprem anını yaşamamış olsa da olumsuz tepki geliştirmesine neden olabilmektedir (Yıldırım, 2022).

Büyük depremler sadece yeryüzünü sarsmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal yapıyı, kurumları ve insanları da derinden etkiler. Bunlar büyük çaplı can ve mal kaybına neden olmanın yanı sıra altyapıya da zarar verirler. İş yerlerini ve evlerini kaybeden insanlar genellikle başka yerlere göç etmek zorunda kalır. Çoğu zaman, beklenmedik bir anda gelir ve insanların alışkın olduğu kuralları işlemez hale getirir, sistemleri krize sürükler. Deprem sonrası, risk, belirsizlik ve toplumsal hoşnutsuzluk artar; korku, kaygı ve tükenmişlik yaşamın bir parçası haline gelir. Kaygı ve depresyon belirtileri yaygınlaşır; geniş bir kitle Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) ile karşı karşıya kalır (Tang, Deng, Glik, Dong ve Zhang, 2017).

Akademik literatür deprem sonrasında hayatta kalanların ilk desteği yakınlarından aldığı ve komşuluk dayanışmasının güçlendiğini ortaya koymaktadır (Bonanno,

Brewin, Kaniasty ve Greca, 2010). Yaşanan 6 Şubat depremleri büyük bir şok ve korku yaratmış, bölge insanını derinden etkilemiştir. Depremzedeler, evlerini ve sevdiklerini kaybetmenin üzüntüsünü yaşarken; aynı zamanda yaşam koşullarının da zorluğuyla mücadele etmektedirler. Deprem sonrasında hem depremi yaşayanlar arasında hem de Türkiye genelinde büyük bir dayanışma ortaya çıkmıştır. Ancak özellikle ilk birkaç gün küçük de olsa anti-sosyal davranışlar da gözlenmiş ve kısa sürede kontrol altına alınmıştır. Afet sonrasında koordinasyon sorunu en çok dile getirilen konu olmuştur. Depremzedelere yönelik hizmetlerin hızlı ve etkili bir şekilde yürütülmesi, insanların hayatlarını yeniden inşa etmelerine ve geleceğe umutlu bakmalarına yardımcı olacaktır. Alanda çalışan görevliler ile sivil toplum örgütleri arasında etkili iletişimin geliştirilmesi önem taşımaktadır (Bozkurt, 2023).

Akademik araştırmalar, afetlerin olumsuz etkileri açısından en fazla risk altındaki grupların başında çocukların geldiğini ifade etmektedir (Bozkurt, 2023). Çünkü çocuklar fiziksel ve psikolojik olarak yetişkinlere göre daha savunmasızdırlar ve özel ihtiyaçları vardır. Çocukluk döneminde yaşanması çok normal olmayan afet deneyimleri çocuklarda çeşitli şekillerde fiziksel ve ruhsal bozuklukların oluşmasına sebep olabilmektedir. (Gürbüz ve Koyuncu, 2023) Ayrıca çocuklar, eğitimlerinin aksaması dahil ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere çok sayıda savunmasızlığa maruz kalırlar (Aydoğdu ve Fofana, 2023). Çocukların eğitimlerinin aksaması, veliler için depremin ortaya çıkardığı zorluklardan biri olmuştur. Veysel Bozkurt'un Deprem Toplumsal Boyutu makalesinde alanda yaptığı görüşmelerde, ebeveynler bir taraftan kendi yaralarını sarmaya çalışırken diğer taraftan çocuklarının eğitimlerinin aksamasına üzüldüklerini ve çocuklarının masraflarını nasıl karşılayacaklarını bilmediklerini ifade etmişlerdir (Bozkurt, 2023).

Deprem, sadece sarsıntıdan birebir etkilenen ve kayıplar yaşayan bireyleri değil, depremden etkilenen bireylerin yakınları ile dışarıdan medya ve iletişim araçları aracılığıyla haberdar olan, afet ve yardım gönüllüsü olarak görev yapan bireyleri de dolaylı olarak etkisi altına alabilmektedir (Işıklı ve Tüzün, 2017). Literatürdeki çalışmalar yardım çalışanlarının da başta travmatik stres olmak üzere çeşitli psikolojik sorunlar yaşadıklarına dikkat çekmektedir (Arasan Özbay,2015). Çocuklarla temas eden yardım çalışanlarının ve gönüllülerin; çocukların gelişimsel özelliklerine uygun davranışları, çocukla kurulacak uygun iletişim ve müdahale yollarını bilmesi ve hem çocuğa hem de aileye yönelik çalışması gerekmektedir. Çocukla çalışırken güvenliğin tesisi ilk adımda çok

değerlidir, çocuğun yanında kimlerin olduğunun takip edilmesi ve çocukla nasıl temas edileceği bilgisinin çocukla muhatap olan hemen herkese verilmesi uygun olacaktır (Bıçakçı ve Ergüney Okumuş, 2023).

2.ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI

Deprem gibi aniden gelişen bir felaketi anlamlandırmada güçlük çeken çocukların depremden yetişkinlere göre daha çok etkilendikleri; depremden sonra korku tepkileri, uyku bozukluğu, somatik yakınmalar, travma sonrası stres bozukluğu, depresyon gibi duygusal ve ruhsal sıkıntılar yaşadıkları görülmektedir (Yıldırım, 2022). Bu araştırmada elde edilecek verilerin öğrenci, veli, öğretmen ve meslek uzmanlarına depremin eğitim sürecine olan etkileriyle başa çıkmada önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca çalışmanın alanda yapılacak diğer çalışmalara kapı aralamak noktasında da yardımcı olacağına inanılmaktadır.

Bu önem çerçevesinde araştırmanın temel problem cümlesi ‘Depremi öğrencilerin eğitim süreci üzerindeki etkileri nelerdir?’ şeklinde belirlenmiştir. Araştırmada yanıtı aranacak diğer alt problemler şu şekildedir:

1. Depremden sonra çocuğunuzun eğitime devamı ve aktif katılımı noktasında zorluklarla karşılaştınız mı? karşılaştığınız zorluklardan bahseder misiniz?
2. Depremden sonra çocuğunuzun yeni başladığı okulunda gözlemlendiğiniz kadarıyla uyum süreci nasıldı? (Sınıf arkadaşları, öğretmeni vs.) Yaşadığı negatif ve pozitif olaylardan bahseder misiniz?
3. Veli-öğrenci-öğretmen ilişkiniz hakkında ne düşünüyorsunuz? Özellikle eğitime katılım noktasında öğretmen, okul aile Birliği, okul yönetimi ve veliler arasındaki etkileşim nasıldı?
4. Depremde öğrencilerin eğitime katılımı noktasında sizce ne tür çalışmalar yapılmalı önerilerinizi bizimle paylaşır mısınız?

3.ÇALIŞMA GRUBU

Çalışmada depremin öğrencilerin eğitim sürecine etkilerini derinlemesine kavramak için nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desen tercih edilmiştir. Fenomenoloji bireylerce deneyimlenen bir fenomenin derinlemesine anlaşılmasını sağlamaktadır (Creswell, 2013). Fenomenolojik araştırmada örneklem seçim stratejileri oldukça dar bir aralıktadır. Bütün katılımcıların

çalışılan fenomene yönelik deneyimlerinin olması şarttır (Creswell, 2013: 155). Bu sebeple çalışmaya katılım yapan veliler kartopu örneklem tekniği kullanılarak araştırmaya gönüllü olarak katılmışlardır. Araştırmanın evrenini Adana, Hatay, Gaziantep ve Kahramanmaraş illerinde depremde etkilenerek Ankara, İstanbul'a göç eden öğrenci velileri ve deprem bölgesinde yaşamaya devam eden iki öğrenci velisi oluşturmaktadır. Örnekleme ise 2022- 2023 eğitim öğretim döneminde ilkokul, orta okul, lise kademesinde eğitim gören öğrencilerden 10 öğrenci velisi oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan veliler 33-50 yaş aralığındadır; katılımcılardan yedisi kadın üçü erkektir.

4. VERİLERİN TOPLANMASI VE ÇÖZÜMLENMESİ

Araştırmada veriler görüşme tekniği kullanılarak yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulurken öğrencilerin sınıf öğretmenlerinin ve alanında uzman bir psikoloğun görüşlerine başvurulmuştur. Formda, depremedelerin hassasiyetleri gözetilerek oluşturulan açık uçlu dört soru bulunmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu velilere WhatsApp uygulaması üzerinden ulaştırılmıştır. Veliler soruları yazılı bir şekilde araştırmacılara ulaştırmıştır. Verilerin analizinde içerik analiz yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada, güvenilirliği sağlamak için velilerden katılımcı onay formu alınarak veriler kayda alınmıştır.

5. BULGULAR

Deprem felaketi sonrası dört farklı deprem ilinden velilerle yapmış olduğumuz mülakatlar sonucunda ortak temalar oluşturulabilmektedir. Bu temaları dört başlık altında tasnif edebiliriz:

A-) Psikolojik Etmenler

Veli görüşmeleri analizi neticesinde ilk olarak depremin oluşturduğu psikolojik problemleri açıklayan görüşler ortaya çıkmıştır. Bu görüşler 'psikolojik etmenler' teması altında birleştirilmiştir. Çocuklarda afet sonrasında korku, kaygı, çabuk öfkelenme, duygusal tepkilerde azalma, kendini güvende hissetmeme, uykusuzluk, korkulu rüyalar görme (...) gibi tepkiler görülebilir (Sönmez, 2022). Bu temada veliler öğrencilerin 'korku, endişe, kaygı' gibi psikolojik durumları yaşadıklarını/vurguladıklarını belirtmişlerdir. Bu hususta üç veli şu ifadeleri kullanmıştır:

Z. Y.: *“Okuldaki öğrenciler depremzede öğrencileri dışlıyorlardı. İki ay sonra birbirlerine alıştılar. Çocuklarımızı siz mültecisiniz diyerek dışlıyorlardı. Çocuklarımızı siz mültecisiniz okulumuzdan gidin şeklinde söylemlerle karşılaştılar. Depremi yaşadığımız için bizde de korku ve endişe vardı. Depremden sonraki bir aylık süreçte bizim de psikolojimiz bozulmuştu.”*

H. Ü. Y.: *“Depremden sonra uzun bir süre eğitime ara vermek zorunda kaldık. Hala devam eden şiddetli ve sık yaşanan artçılar nedeniyle. Çocuklarımız yaşamış oldukları korku, tedirginlik ve imkansızlıklar doğrultusunda kendilerini psikolojik olarak hazır hissetmediler.”*

A. S'nin velisi veli ismini belirtmek istememiş: *“Depremdeki o korkudan dolayı okulun içine girmeye korkuyor.”*

Arkadaşlarının, öğretmenlerinin hayatını kaybetmesi öğrenciler üzerinde zorluk/üzüntü yarattığı veliler tarafından vurgulanmıştır. Yine okullarının yıkılmış olması da öğrencilerin eğitime adaptasyonu noktasında sıkıntı doğurmuştur. Okul çağındaki çocuklar gerçekleşen olayların farkındadırlar ve olaylara daha gerçekçi yaklaşabilirler. Bu dönemde akran birlikteliği, arkadaş kavramı çok önemlidir ve arkadaşını kaybetmek veya ait olduğu ortamdan uzaklaşmak depresyona kadar gidebilecek psikolojik sorunlara neden olabilmektedir (Gürbüz ve Koyuncu, 2023: 380).

Veliler öğrencilerin yaşadıklarını şu cümlelerle ifade etmişlerdir:

Ş. D.: *“Zorluklarla karşılaştık çünkü evimiz yıkıldı ve bir düzenimiz kalmamıştı ve konteyner çıktı ve oraya alışma sürecimiz oldu sonrasında ise zaten oğlum arkadaşlarını kaybetti ve okuduğu okul yıkıldı, zor bir süreçten geçti. Neyse ki şu an okuduğu okulda birkaç arkadaşı vardı ve biraz daha iyi oldu.”*

H. Ç.: *“Deprem sonrasında eğitimle ilgili zorluklar yaşadık tabii ki ama o esnada ve sonrasında önceliğimiz canımızı kurtarmak ve güvende olmaktı. Sağ kurtulduk ama 60.000 üzeri insan kaybettik ve felaket nedeniyle birçok şey göz ardı edildi. Herkes gibi canımızı kurtardık bir yandan şanslıydık kurtulduk ama bu esnada eğitim okulumuza yetmedi tabii ki sonra*

bulduğumuz ilçede Gaziantep'in İslâhiye ilçesi günlerce can pazarı yaşandı adeta bir kıyamet gibiydi...Benim çocuğum devlet okulunda okuyordu. Halkın destekleriyle ayakta kalmaya çalıştık. Eğitime gelince çocukların eğitimini durduruldu. Bu felaket dönemi bitmeden kapatılmaya çalışıldı. Hangi bir zorluğu anlatayım bilemiyorum... 13 Mart'ta okul bahçelerine kurulan çadırlarda eğitim başlattılar ama öğrenci yoktu, öğretmenler yoktu çünkü bir kısmı hayatını kaybetmişti; bir kısmı ilçeden gitti, kalanlar da psikolojik olarak yaşananlardan etkilendiği için başlamakta oldukça zorlandı.”

Ş. B.: *“Eski okulu ve öğretmenini istemesi dışında bir sıkıntı yaşamadık ama sürekli eski okul ortamına olan özlemi önümüze çıktı... Özel ilgi gösterilmesi aslında bu süreçte çok faydalı oldu ama onları ortamdaki ayırtırmak arkadaşlarından farklı muameleye tabi tutmak bir süre sonra çocuklarda negatif etki yaptı.”*

B-) Öğretmen, öğrenci ve okul aile birliğinin öğrencinin okula uyum sürecindeki tutumları

Velilere sorulan sorular sonucunda öğrencilerin okula uyum sürecinde öğretmen, öğrenci ve okul aile birliği iş birliğinin önemi ortaya çıkmıştır. Bahsi geçen üç etmen öğrencilerin eğitime uyumunu kolaylaştırmıştır. Veliler, depremden sonra yerleştikleri şehirlerde okula başlayan öğrencilerinin öğretmen ve arkadaşları konusunda sıkıntı çekmediklerini belirtmişlerdir:

Z. Y.: *“Öğretmenler de hiç sıkıntı olmadı öğretmenler çok iyidi.”*

N. B.: *“Öğretmenlerimizden çok memnunuz sürekli irtibat halindeyiz.”*

Z. B.: *“Öğretmenlerimizin fazlasıyla ilgili olduğunu düşünüyorum.”*

Ş. B.: *“Yeni başladığı okulda öğretmeni ve arkadaşlarının desteğini hatta sınıftaki velilerin desteğini de fazlasıyla hissettik. Herhangi negatif bir durumla karşılaşmadık.”*

Ş. D.: *“Yeni başladığı okulda arkadaşları var ve onlarla iyi anlaşıyor. Öğretmenler konusunda ise bir sıkıntısı yok.”*

Deprem bölgesinde yaşamaya devam eden öğrencilerin eğitim sürecinin, başka şehirlerde eğitime başlayan öğrencilere nazaran daha zorlu geçtiği ortaya çıkmıştır. Deprem bölgesinde yaşayan iki öğrenci velisi yaşadıkları zorluklar hakkında şunları söylemişlerdir:

H. Ç.: “Okul aile birliği okul idaresi görüşmeler yapamadık çünkü bazıları ağır yaralıydı, bazıları ölmüştü, bazıları da mücadele vermeye çalıştığı için açıkçası bizim İslâhiye’de eğitimi düşünecek bir an olmadı. Bizim öğretmenimiz deprem sonrası memleketi olan Ankara’ya gitti. Okul açılacağı zaman geldi fakat isteyerek değildi tabii ki çocuklar eğitimden kalmayın diye güya dışarıdan gönüllü öğretmenler geldi fakat her çocuğun psikolojisi bu süreçte farklıydı kimi konuşamadığı kimi hafif sarsıntılar altında kaldı evini kaybetmiş olanlar ev ve ortamı özlemiyle ailesini kaybedenler anne baba kardeş özlemiyle ne kadar eğitim düşünebilir.”

H. Ü. Y.: “Veli olarak her zaman okul idaresi ve öğretmenler ile iletişim kuruyorum. Aynı zamanda okul aile birliğinde görev almaktayım. Depremden dolayı maalesef öğrencilerin devam zorunluluğu olmamasının eğitimde aksaklıkları getirdiğine inanıyorum. Öğrencilerin derslere katılımları düşmüştür.”

C-) Eğitime Uyum Süreci

Yaptığımız görüşmeler sonrasında öğrencilerden bir kısmı eğitime uyum sürecini öğretmen ve arkadaşları sayesinde daha rahat geçirmiştir. Veliler, öğretmenlerle sürekli iletişim halinde olmaları sebebiyle sürecin kolaylaştığını ifade etmişlerdir.

Ş. D.: “Yeni başladığı okulda arkadaşları vardı ve onlarla iyi anlaşıyordu. Öğretmenler konusunda ise bir sıkıntısı yok. Uyum sorunu oldu tabi ama atlattık şu anda hiçbir sıkıntımız yok. Görevlerini gerçekleştiriyor öğretmenlerimiz teşekkür ediyorum.”

Ş. B.: “Yeni başladığı okulda öğretmeni ve arkadaşlarının desteğini hatta sınıftaki velilerin desteğini de fazlasıyla hissettik. Herhangi negatif bir şeyle karşılaşmadık. Öğretmenlerle sürekli iletişim halinde kaldık. Bizi sürekli süreç hakkında hem sınıf öğretmeni hem rehber öğretmenimiz bilgilendirdi.”

A. S.'nin velisi veli ismini belirtmek istememiş: *“Okulu değişmedi öğrencinin eğitime uyum süreci iyiydi, öğretmenlerine ve arkadaşlarına karşı bir sorun görmedim.”*

Okul çocukları ve ergenlerde günlük aktivitelere karşı ilgi kaybı, öfkeli davranışlar, okula gitmek istememe, okul başarısında düşme, akran ilişkilerinde bozulma görülebilir. (Sönmez, 2022) Eğitime uyum problemi yaşayan öğrenci velileri çocukların öğretmenlerinden memnun olduklarını belirtmişlerdir; fakat öğrencilerin psikolojileri sebebiyle sıkıntı yaşadıklarını ifade etmiştir:

H. Ç.: *“Deprem sonrası çocuğum okula başladığında olumlu olumsuz birçok şeyle tabii ki karşılaştı. Bu durum herkes için farklıdır mesela bizim öğretmenimiz deprem sonrası memleketi olan Ankara'ya gitti. Okul açılacağı zaman geldi fakat isteyerek değildi tabii ki. Çocuklar eğitimden kalmasın diye dışarıdan gönüllü öğretmenler geldi fakat her çocuğun psikolojisi bu süreçte farklıydı kimi konuşamıyordu kimi hafif sarsıntılar altında kalmıştı. Evini kaybetmiş olanlar ev ortamı özlemiyle ailesini kaybedenler ise anne baba özlemiyle ne kadar eğitim düşünebilir...Mesela benim çocuğum biz evimizi kaybettiğimiz için sürekli evimize özlüyorum diyordu. Birçok çocuk eğitim görmeye hazır değilken eğitim başlatıldı. Sırf dönemi kapatmak için gelen görevli insanlar yardımcı olmak istiyorlardı. Akliselim insanlar anormal ilişkiler kurmaz. Çok olumlu şeyler yaşamadık açıkçası. Ben ve ailem şahsen çok iyi zamanlar geçirmiyoruz ama hayat devam ediyor diye üç kelime acı bir cümlenin gölgesinde yaşıyoruz.”*

N. B.: *“Orta okulda okuyan oğlumun okula gitme isteğinde azalma var sorumluluklarını yerine getirmek istemiyor. Aşırı agresif tavırları var. Arkadaş kaybı yaşadılar ve yararlı arkadaşları var bu durum onun için çok zor. Öğretmenlerimizden çok memnunum sürekli irtibat halindeyiz.”*

D-) Velilerin Öğrencilerin Eğitime Katılımı Noktasında Önerileri

Velilerin öğrencilerin eğitime katılımı noktasındaki önerilerini fiziki ve psikolojik olmak üzere iki başlık altında toplayabiliriz:

Fiziki öneriler

Fiziki önerileri yıkılan okul binalarının onarımı, öğrencilere servis hizmetinin sağlanması, eğitimde telafi yapılması şeklinde sıralanabilir.

Z. Y.: *“Eğitim de geri kaldılar bunun telafisini isterim.”*

H. Ü. Y.: *“Öncelikle deprem bölgelerinde şartların iyileştirilmesi gerektiği düşünüyorum. Yıkık virane bir şehirde fiziksel şartların yetişkin, çocuk ve gençleri olumsuz etkilediğini görmekteyiz. Bu sorunların giderilmesi için ciddi çalışmalar yapılması gerekmektedir.”*

D. K.: *“En önemli konu servis ondan sonra da maddi destek sağlanması; burs, etüt veya kurslar şeklinde.”*

Psikolojik öneriler

Yapılan görüşmelerde veliler çocukları için psiko-sosyal desteğin önemi vurgulamışlardır. Toplumsal dayanıklılığın artırılmasında güçlü sosyal bağlar son derece önemlidir. Bu amaçla psikolojik ve toplumsal destek güçlendirilmedir (Bozkurt, 2023).

N. B.: *“Öncelikle çocuklar psiko-sosyal destek verilmesini rica ediyorum. Bu süreçte arkadaş kaybı yaşadılar ve yaralı arkadaşları var. Bu durum onlar için çok zor ve bizim çocuklar için kaliteli oyun alanları olmasının temenni ediyorum ilgi ve Alakanız için teşekkür ederim.”*

F. Ş.: *“Çocukların okulu sevmeleri için birkaç etkinlik yapılmalı benim fikrimce. Örneğin; toplu bir gezi iyi olurdu çünkü çocuklar daha depremin etkisindedir.”*

Z. B.: *“Aileler için birinci öncelik barınma ihtiyacının sağlanması ayrıca ulaşım çok önemli birçok okul hasarlı bu okulların tekrardan güvenli bir şekilde yapılması lazım ve okullarda çocuklara psiko-sosyal destek verilmeli. İlginiz için teşekkür ederim.”*

Ş. D.: *“Birkaç ay uzak kaldılar eğitimden ve sonrasında ise farklı bir okula başladılar. Eğitime biraz zor oldu. Bu süreci arkadaşları ve*

öğretmenleri sayesinde atlattık. Yapılması gerekenler ise güzel bir eğitim onları sıkacak kadar değil, bu felaketi biraz unutturmak için okul içi eğlenceler veya geziler gerçekleştirilmesi gerekmektedir.”

A. E.: *“Aradan geçen sürede öğrencilere geçmiş konulara yönelik hızlandırılmış bir süreç yürütülebilir. Çocukların psikolojisi açısından rehberlik derslerinin üzerine düşünülmesi ve sıklaştırılması çok faydalı olabilir.”*

H. Ç.: *“Deprem bölgelerinde eğitime devam edebilmesi önce anne babaların hayatta kalan sonra çocuklarının psikolojik olarak kesinlikle şeffaf bir destek almaları gerekli. Eğitim ertelendi ama başımıza gelen felaket değildi insanların eğitimsizliğinden dolayı doğal olan doğal olayları felakete dönüşüyor. Benim için yaşadığım topraklardan beklentim kesinlikle bilinçli eğitimi adaletli ve dürüst insanların yetişmesi ben çocuğuma bunu kendi kendime vermeye çalışıyorum...”*

Ş. B.: *“Öğrenciye özel ilgi gösterilmesi aslında bu süreçte çok faydalı oldu ama onları ortamdaki ayrıştırmak arkadaşlarından farklı muameleye tabi tutmak bir süre sonra çocuklarda negatif etki yaptı. Böyle olmaması daha iyi olur.”*

6.SONUÇ

Deprem topluluklar üzerinde bıraktığı derin etkiler sadece fiziksel zararlarla sınırlı değildir. İnsanlar değiştirmeyeceklerini düşündükleri sorunlar karşısında ruh sağlıklarını korumak için inkâr (sorunu yok saymak) yoluna gitmekte dolayısıyla mevcut riskleri kısa sürede unutmaktadırlar. Oysa Türkiye deprem bölgesidir. Gelecekte depremlerin hasarının azaltılması bir afet kültürünün oluşturulması teşvik edilmelidir. Bu doğal felaketler aynı zamanda psikolojik ve eğitimsel açıdan da büyük sorunlar yaratabilir. Araştırmada ulaşılan sonuçlar ve ebeveyn görüşleri depremin çocuklar ve eğitim süreci üzerindeki olumsuz etkilerini açıkça göstermektedir.

Ulaşılan sonuçlara göre, birçok çocuk, deprem sonrası yaşadıkları korku, tedirginlik ve imkansızlıklar nedeniyle eğitimlerine devam etmekte zorlanmıştır. Özellikle artçı sarsıntıların devam etmesi, çocukların psikolojik olarak okula uyum süreçlerini zorlaştırmıştır. Aynı zamanda, başka şehirlere göç etmek

zorunda kalan öğrencilere yeni gittikleri okullarda zaman zaman dışlayıcı tavırlara maruz kaldıkları görülmüştür. Bu durum depremi yaşamamış öğrencilerin deprem bilinci ve yardımlaşma kültürünü tam olarak kazanamadıklarının acı bir sonucu olarak değerlendirilmektedir.

Ebeveyn görüşleri incelendiğinde depremin çocuklar üzerindeki etkisinin sadece eğitimle sınırlı olmadığı anlaşılmaktadır. Ailelerin yaşadığı travma, çocukların duygusal ve psikolojik durumlarını da etkilemiştir. Bazı çocuklar arkadaşlarını kaybetmiş, evlerini kaybetmiş veya aile üyelerini kaybetmiştir. Bu durumun, çocukların odaklarını dağıttığı ve okula uyum sürecini daha da zorlaştırdığını göstermektedir.

Ebeveynlerin önerileri, deprem sonrası eğitim sürecinin iyileştirilmesi için önemli ipuçları sunmaktadır. Öncelikle, çocuklara psiko-sosyal destek verilmesi gerekmektedir. Bu, çocukların yaşadıkları travmayı atlatmalarına yardımcı olabilir. Ayrıca ebeveynler, psikolojik destek sürecinde sınıf dışı etkinliklerin faydalı olacağını düşündükleri görülmektedir. Ayrıca ebeveynler telafi derslerinin gerçekleştirilmesi gerektiğine inanmaktadır. Rehberlik derslerinin artırılması ve çocukların duygusal ihtiyaçlarına daha fazla odaklanılması gerektiği sıklıkla vurgulanan öneriler arasındadır.

Nihai olarak, depremin çocuklar ve eğitim süreci üzerindeki etkileri derin ve uzun vadeli olabilir. Ancak, toplum topyekün dayanışma sergilemeli ve bu zorlu süreçte işbirliği yaparak çocukların daha sağlıklı bir şekilde eğitim almaları ve desteklenmeleri hususunda azami gayret göstermelidirler. Böylelikle çocukların daha güçlü ve doğal afetler karşısında daha dirençli olacakları ifade edilebilir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

AFAD (2023), 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş (Pazarcık ve Elbistan) Depremleri Saha Çalışmaları Ön Değerlendirme Raporu. Deprem Dairesi Başkanlığı.
https://deprem.afad.gov.tr/assets/pdf/Arazi_Onrapor_28022023_surum1_revize.df

Akpolat, Y., Kaya, G., Çalışkan, A. & Karaağaç, Ş. (2021). İzmir Deprem Afetinden Etkilenenler Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Depremle İlgili Toplumsal Bilinci Etkileyen Faktörlerin Analizi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23 (2), 723-753. DOI: 10.16953/deusosbil.841864

Altun, F. (2018). Afetlerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri: Türkiye Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme. Sosyal Çalışma Dergisi, 2 (1), 1-15. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/scd/issue/37934/414035>

Aydoğdu, F., & FOFANA, A. (2023). Deprem Küçük Çocuklar Üzerindeki Etkileri ve Müdahale Programları. International Conference on Trends in Advanced Research, 1, 20–25. Retrieved from <https://as-proceeding.com/index.php/ictar/article/view/176>

Balcı, Lütfiye (2016). Deprem Travmasının Kuşaklar Arası Aktarımının Ortaokul Öğrencileri Üzerinden İncelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi.

Bayhan, Vehbi (2012). Travmatik Kaos Ortamında Depremi Anlamlandırmanın Sosyolojik Bağlamı. Sosyologca, 3, 341-354.
https://sosyologca.org?mod=makale_tr_ozet&makale_id=54314

Bıçakcı, A. B. & Ergüney Okumuş, F. E. (2023). Deprem Psikolojik Etkileri ve Yardım Çalışanları. Avrasya Dosyası, 14 (1), 206-236. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/avasyadosyasi/issue/78803/1308731>

Bozkurt, V. (2023). Deprem Toplumsal Boyutu. Avrasya Dosyası, 14 (1), 77-99. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/avasyadosyasi/issue/78803/1303147>

Can, İslam (2020). Afet Sosyolojisi. Çizgi Kitabevi.

Creswell, John W. (2013). Nitel Araştırma Yöntemleri. (Çev. M. Bütün, S.B. Demir). Siyasal Kitabevi.

Erdoğan, B. (2023). Depremin Sosyolojisi: 6 Şubat Felaketinin Toplumsal ve Kültürel Boyutları. TRT Akademi, 8 (18), 718-725. DOI: 10.37679/trta.1306900

Gürbüz, F., & Koyuncu, N. E. (2023). Çocuklar ve Deprem. International Conference on Scientific and Academic Research, 1, 379–383. Retrieved from <https://as-proceeding.com/index.php/icsar/article/view/326>

Kardaş, Ferhat (2013). Van Depremi Yaşayan Üniversite Öğrencilerinin Travma Sonrası Stres, Büyüme ve Umutsuzluk Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Kalyoncu, E. (2003). 12 Kasım 1999 Düzce Depremi Yaşayan Dokuz Yaş Çocukların Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi.

Soysal, M. Talha (2019). 8. Sınıf Fen Bilimleri Dersinde Tematik STEM Eğitimi: Deprem Örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi.

Sönmez, M. Bülent (2022). Depremin Psikolojik Etkileri, Psikolojik Destek ve Korkuyla Baş Etme. TOTBİD Dergisi, 21, 337-343.
<https://doi.org/10.5578/totbid.dergisi.2022.46>

Şevli, Serkan (2019). 2011 Yılı Van Depremlerini Yaşayan Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenlerinin Dikkat Dağınıklığı Durumlarının ve Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Yıldırım, Kibar (2022). Ortaokul Öğrencileri Üzerinde Depremin Travmatik Etkileri: Nitel Bir Çalışma. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi.

Yılmaz, Gaye G. (2021). Afetlere Sosyolojik Bakış ve Türkiye’de Afet Yazımına Kuramsal Bir Yaklaşım. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1),194-204. <https://doi.org/10.18506/anemon.819871>

Yükseler, Mustafa (2019). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yüksekokulu 1. Sınıf Öğrencilerinin Deprem Bilinci Bilgi Düzeyleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ HEMŞİRELİK BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNDE ZAMAN YÖNETİMİ: AMASYA İLİ ÖRNEĞİ*

Yeliz CANKURTARAN¹

Öğr. Gör. Dr.

Amasya Üniversitesi Sabuncuoğlu Şerefeddin Sağlık Hizmetleri MYO

E-mail: yeliz.cankurtaran@amasya.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-0030-3354

Öz

Bu çalışmanın amacı, zaman yönetimi konusunda yaşanan problemlerin nedenleri ve zaman yönetimi konusunda yaşanan problemlerin çözülmesinde yapılacaklara yönelik öğrencilerin görüşlerini derinlemesine analiz etmektir. Nitel araştırma yöntemi kullanılarak yapılan araştırmanın çalışma grubunu, hemşirelik bölümünde okuyan 12 öğrenci oluşturmaktadır. Yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi ile elde edilen veriler betimleyici bakış açısına göre incelenmiştir. Katılımcılar, zaman yönetimi kavramını zamanı verimli kullanmak, düzenli plan ve program şeklinde, zaman yönetimi konusunda yaşanan problemleri ise plansızlık, erteleme, disiplinsizlik ve koordinasyon eksikliği şeklinde tanımlamışlardır. Ayrıca zaman yönetimi konusunda yaşanan problemlerin çözülmesinde yapılması gerekenleri plan ve programlama, uzman yardımı şeklinde ifade etmişlerdir. Bulgular doğrultusunda araştırmacı önerilerde bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Zaman Tuzakları, Öğrenci, Zaman yönetimi.

Alan Tanımı: Sağlık Bilimleri

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** yeliz.cankurtaran@amasya.edu.tr

Atıf (APA): Cankurtaran, Y., (2024), Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü Öğrencilerinde Zaman Yönetimi: Amasya İli Örneği, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 16 (2): 153-169.

TIME MANAGEMENT OF HEALTH SCIENCES FACULTY NURSING DEPARTMENT STUDENTS: AMASYA PROVINCE EXAMPLE

Abstract

The aim of this study is to examine the reasons of the problems experienced in time management and the views of the students on what to do to solve the problems experienced in time management. In this study, qualitative research method was used. The study group of the research consists of 12 students studying in the nursing department. The data obtained by the semi-structured interview method were analyzed from a descriptive point of view. Participants defined the concept of time management as efficient use of time, regular plans and schedules, and problems in time management as lack of planning, procrastination, lack of discipline and coordination. In addition, they expressed what needs to be done in solving the problems experienced in time management as planning and programming and expert assistance. In line with the findings, the researcher made suggestions.

Key Words: *Time Traps, Student, Time Management*

JEL Codes: *I00, I10*

1.GİRİŞ

Türk Dil Kurumuna göre zaman, ‘bir işin, bir oluşun içinde geçtiği, geçeceği veya geçmekte olduğu süre, vakit’ şeklinde tanımlanmıştır. Bir başka tanımda, duyu organlarımız tarafından hissedilen tarif edilmesi zor algı şeklinde ifade edilmektedir. Zamanı depolayamayız, satın alamayız, yenileyemeyiz. Günlük yaşantılarında insanlar, yaşadıkları zamanı anlamamaktadırlar. Oysaki zamanın farkında olmak, verimli ve etkin olarak tüketebilmek için zamanı iyi yönetmek şarttır. Zaman yönetimi Danimarka’da doğup, bütün dünyaya yayılmıştır. Yakın zamana kadar önem verilmeyen ama artık günümüzde insan kişiliğinin verimliliğini etkileyen zaman önemli hale gelmiş, zamanı verimli ve etkili kullanmak için zaman yönetimi kavramı gündeme gelmiştir. Özellikle profesyonel çalışma yaşamında zaman yönetimi çok önemli unsurlardan birisi olmuştur (Başak ve diğerleri, 2008:429).

Zaman yönetimi, sabit bir akış halinde olan gerçek zamanı yönetmek değil, kendimizi zaman içinde yönetmektir. Bir başka tanıma göre zaman yönetimi, zamanı hâkimiyet altına almak, yavaşlatmak ya da durdurmak değil, zamanın nasıl harcanabildiği ve nasıl harcandığının değerlendirilmesidir (Andiç, 2009: 12).“Zaman yönetimi, gereksinimlerin giderilmesi ve hedeflere ulaşmak için

zamanın bilinçli şekilde kontrolüdür.” Zamanı yönetmek için gerçekleştirilen çabalar, kişilerin yaptıkları faaliyetlerin sonuçlarına daha verimli ve etkin bir biçimde ulaşmalarını sağlar (Yenihan ve Ömer, 2013: 58).

Zaman iyi yönetilirse, kariyeri daha iyi bir şekilde planlama, gelecek için hazırlanma, yeni teknoloji ve gelişmeleri izleme, aile ve yakınlarla daha çok zaman ayırma, düşünme, yeni projelere başlama, dinlenme, daha fazla öğrenme ve okuma için fırsatlar ortaya çıkar. Bu bağlamda, zamanı doğru ve tam kullanmak üniversite öğrencilerinin başarısını etkilemektedir. Öğrenci zamanı etkili ve tam kullanamazsa, öğrenme olumsuz etkilenir. Bu nedenle öğrencilerin zamanı iyi yönetmeleri önemlidir. Zamanı iyi yönetme becerisine sahip olan öğrencilerin, mezun olduktan sonraki iş hayatlarında da zamanı etkili kullanacağı düşünülmektedir. Gerçekleştirilen birçok çalışmada zamanı verimli yönetmek akademik başarıyı da etkilemektedir (Tektaş ve Tektaş, 2010: 222-223).

2.LİTERATÜR TARAMASI

Zaman ender bulunan bir kaynaktır. Harcanan zamanın yerine yenisini getiremeyiz, geriye döndüremeyiz. Zamanın gelip geçici olduğu duygusu tamamen insanlara özgüdür. Bilindiği kadarıyla, hayvanlarda bu duygu yoktur. Zaman uçar gider deyimi evrenseldir. Zaman, bir oluş veya işin ya da içinden geçtiği, geçeceği ya da geçmekte olduğu süre şeklinde tanımlanmaktadır. Ansiklopedilerde zaman; olayların birbirini takip ettiği sonsuz bir ortam şeklinde düşünülen soyut ve temel kavram şeklinde tanımlanır. Zaman art arda sıralanmış olguların ve olayların algılanmasıdır. Zaman, olayları ölçebildiğimiz bir süreçtir (Vatan ve Özsoy, 2002: 90).

Zaman, aslında ne olduğunu kesin bilmediğimiz, düşünmediğimiz fakat her an her gün yaşadığımız bir olgudur. Zamanı herkes algılar ama temas edemez, geriye döndürülemez, tanımlamakta zorluk yaşanan, hayatımızdaki en önemli soyut bir olgudur. Passig (2002) zamanın psikolojik ve fizyolojik nitelikleri olduğunu ifade etmektedir. Fiziksel zaman saatlerle belirtilirken, psikolojik zaman bilinçlenmeyle belirtilir. Cowey’e (1995) göre zamanın niceliği değil, niteliği ve kalitesi önemlidir. Yani, bir iş için ne kadar zaman harcadığınız değil, o sürede ne kadar değer kazandığınız önemlidir (Sezen,2013:3).

2.1.Zaman yönetimi

Zaman yönetimi, iş ve özel yaşamında kişinin hedeflerine verimli ve etkili bir biçimde erişebilmesi için planlama, organize etme ve kontrol etme gibi yönetim fonksiyonlarını kendi faaliyetlerine uyarlaması sürecidir. Zaman yönetiminin

amacı, kısıtlı olan zamanı artırmak değil, kısıtlı zamanda gerçekleştirilen etkinliklerin özelliğini artırmaktır (Erdem ve diğerleri, 2005:1).

Modern iş hayatında artık zamanı etkili ve verimli kullanmak zorunlu hale geldi. Toplum ve örgüt yapısının karmaşıklaşması, teknolojinin hızlı bir şekilde ilerlemesine bağlı kişilerin iş yükü artmıştır. Buna bağlı olarak işlerin planlanması ve doğru zamanda yapılması gerekmektedir. Yönetim biliminin en dikkat çekici alanlardan birisi zaman yönetimidir. Örgütsel ve kişisel verimlilik ve performansın yükselmesi için etkili zaman yönetimi önemlidir. Fakat yapılan araştırma sonuçlarına göre, öğretmenler, hemşireler, yöneticiler ve öğrenciler arasında zaman yönetimi ile ilgili problemler daha sık yaşanmaktadır (Döner, 2016: 9-10).

Günümüzde çoğu insanın ortak problemlerinden birisi zaman yetersizliğidir. Bilhassa profesyonel çalışma içindekiler, kısıtlı zamanda birçok işi gerçekleştirmek zorundadırlar. Yapılması gereken işler belirlenmiş sürede tamamlanamaması, zamanı yönetme ile ilgili düşünmeye yöneltmektedir. Zamanı yönetmek için yapılan bilinçli çabalar, yöneticilerin istedikleri sonuçlara daha verimli ve etkili bir biçimde şekilde ulaşmalarına yardımcı olabilir. Zaman yönetimine önem veren yöneticiler, kendi özel zevkleri ve hedeflerine ulaşmak için daha çok zaman bulurlar. Zaman yönetimine önem vermeyen yöneticiler ise, yapılması gereken zamanda işlerini bitiremedikleri için işler birikir. Bunun sonucunda yöneticiler becerilerini geliştiremezler ve baskıya bağlı endişe yaşarlar.

2.2.Zaman tuzakları

Zaman tuzakları kişisel ve örgütsel olmak üzere iki kısımda incelenir:

Kişisel zaman tuzakları: Hayır diyememek, yapılması gerekli işleri acil ve önem sırasına koyamamak, disiplinsizlik, plansızlık ve düzensiz çalışma, işe konsantre olmakta yaşanan zorluk, işlerin ertelenmesi, kendine güvensizlik veya aşırı güven duymak, kararsızlık, yaptığı işi sevmemek, aceleci davranmak, iletişim sorunlarıdır (Kışla, 2017: 15).

Örgütsel zaman tuzakları: Kesintiler, plansızlık ve programsızlık, belirsiz hedefler ve öncelikleri belirlememe, bilgi yetersizliği, erteleme, yetki devrinde bulunmama, sık yapılan toplantılar, kararsızlık, kötü büro hizmetleri, ziyaretçiler, aşırı telefonlar ve kötü haberleşme, yoğun kırtasiyecilik, yöneticilerin astlarıyla iyi iletişim kuramaması, aşırı hiyerarşik örgütlenme, sık düzenlenen sosyal etkinlikler, sık yurt içi ve dışı seyahatler, yöneticilerin tecrübesiz, bilgisiz olması, örgütte personel fazlalığı, çalışma ortamının ve koşullarının yetersizliği,

siyasi, ekonomik ve sosyal etkiler, sorunların çözülememesi, disiplinsizlik, stres, krizler şeklinde ifade edilebilir (Özer, 2012: 56-57).

2.3.Öğrenciler ve zaman yönetimi

Öğrenciler, sınavlara düzenli bir şekilde çalışmak, ders haricinde kurslara gitmek, ders programlarını izleyebilmek ve başka etkinlikler nedeniyle zamanı iyi kullanmalıdırlar. Zamanın sağlıklı yönetilmesinin akademik performansı artırdığı araştırmalarda saptanmıştır. Stres ve kötü akademik başarı kaynağı gibi davranışlar zaman yönetimini olumsuz yönde etkilemektedir (Erdem ve diğerleri, 2005:1).

Öğrencilerde belirsizlik, akademik başarı, gelecek kaygısı büyük bir stres faktörüdür. Bu doğrultuda, Al Khatib'e (2014) göre, her birey için zamanı sağlıklı bir biçimde yönetmek gereklidir, özellikle öğrencilerin ders ve etkinlik programları fazla olduğu için zaman yönetimi beceri onlar için çok önemlidir. Ancak bu durumda akademik, kültürel ve sosyal açıdan verimli zaman geçirebilirler. Bu durumda, öğrenciler zamanlarını etkin bir biçimde kontrol etme yeteneğine sahip olurlarsa, boş zaman yaratma ve kullanma becerileri de gelişmiş olur (Eranıl ve Özcan, 2018: 780). Öğrencilerin ders müfredatında zaman yönetimi konusu yer almalı, gerektiğinde danışmanlık hizmeti verilmeli ve pratik uygulamalarda da konunun önemli olduğuna sürekli değinilmelidir (Başak ve diğerleri, 2008:433).

3.ÇALIŞMANIN AMACI VE ARAŞTIRMA SORULARI

Bu araştırmanın amacı, zaman yönetimine yönelik öğrencilerinin düşüncelerini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda, aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır.

Öğrencilere göre;

✓ Zaman yönetimi kavramının tanımı nedir?

✓ Zaman yönetimi konusunda yaşanan problemler nelerdir?

✓Zaman yönetimi konusunda yaşanan problemlerin çözülmesi için ne gibi çalışmalar yapılmalıdır?

4.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu bölümde araştırmanın yöntemi, araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı ve verilerin analizi gibi başlıklara yer verilmiştir.

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımı doğrultusunda yapılan bir araştırmadır. Nitel araştırma, insana yönelik olay ve algıların derinlemesine incelendiği bütünsel bir paradigmaya sahiptir. Bunun yanında, nitel araştırmalar, incelediği sorunu yorumlayarak insanların onlara atfettiği anlamlara odaklanır (Baltacı, 2019:370). İnsanın doğası karmaşık yapıya sahip olduğu için, bu durumu sadece sayısal ifadelerle anlamaya çalışmak yeterli değildir. Bu sebeple nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

4.1.Araştırmanın modeli

Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Olgu bilim deseni, olayları açıklarken, kişilerin yaşadıkları hayattan ve deneyimlerinden yararlanarak olgunun altında yatan ortak anlamları yorumlama ve değerlendirme üzerine eğilmektedir (Kocabıyık, 2015). Buna bağlı olarak, öğrencilerin stres yönetimi yeterliliklerini tecrübe ve gözlemlerle bilesek te öğrencilerin tecrübelerinden hareket ederek anlamak önemlidir. Olgu bilim deseninde, bildiğimiz ancak detaylı bilgiye sahip olmadığımız olayları analiz etmek için yapıldığından bu araştırma için en uygun desen özelliğinde görülmüştür.

4.2.Araştırmanın etik boyutu

Araştırmanın yapılabilmesi için Amasya Üniversitesi Bilim Etik Kurulu Sosyal Bilimler Etik Kurulu'ndan (Tarih: 08.05.2023-Sayı: E- 30640013-108.01-129302) izin alındıktan sonra çalışma gerçekleştirilmiştir.

4.3.Çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, amaçlı örneklem yöntemi çerçevesinde “benzeşik (homojen/ türdeş) örneklem tekniği kullanılarak seçilen 12 öğrenci oluşturmaktadır. Homojen örneklem yönteminde, araştırmanın konusu olan sorunu detaylı bir şekilde kavramak için homojen ve küçük bir örneklem seçilmekte ve kapsamlı olarak çalışılmaktadır (Baltacı, 2018:250). Katılımcıların kimlik bilgileri gizli tutulmuş, isimleri K1, K2, K3,...ve K12 şeklinde kodlanmıştır. Katılımcılara ait demografik özellikler çizelge 1’de verilmiştir.

4.4.Veri toplaması ve analizi

Görüşme formunda bulunacak soruları hazırlarken önce literatür taraması, sonra uzman görüşüne başvurulmuş ve 2 öğrenciye pilot uygulama yapılmıştır. Bu öğrencilerden alınan geri bildirimlerle gereken yerlerde değişiklikler gerçekleştirilerek form son hale getirilmiştir. Veriler araştırmacının hazırladığı yarı yapılandırılmış görüşme formunun uygulanmasıyla elde edilmiştir. Bu

formda, bireylerin tecrübe, davranış, düşünce ve görüşülen konu ile ilgili bilgisinden faydalanmak suretiyle konuyla alakalı detaylı ve yoğun bilgi elde etmek amacıyla sorulan sorular vardır (Sevencan ve Çilingiroğlu, 2017).

Katılımcıların verdiği ifadelerinde hiçbir değişiklik yapılmamıştır. Katılımcılardan alınan cevaplar doğrultusunda rapor haline getirilerek veriler oluşturulmuştur. Çalışmanın amacından sapmayacak şekilde, araştırma için daha çok bilgi elde etmek amacıyla ilave sorulardan yararlanılmıştır.

Görüşmelerden sonra elde edilen veriler betimleyici bakış açısına göre incelenmiştir. Betimsel analizde, katılımcılara ait tanıtıcı veriler derinlemesine analiz olmadan değerlendirilir (Karataş, 2015). Betimsel analizde temel olan, katılımcılardan gelen doğrudan alıntılarla probleme ilişkin verileri betimsel tarzda kavramaktır. Bu durumda araştırmacı, görüşmeden elde edilen verileri araştırmaya katılan öğrencilerin doğrudan alıntlarıyla açıklamaya çalışmıştır.

5.BULGULAR

Araştırmadan elde edilen veriler araştırma sorularına göre analiz edilmiştir. Bu çerçevede çalışmanın 1.araştırma sorusu, “zaman yönetimi” kavramı nedir? şeklindedir. Bu doğrultuda katılımcılar zaman yönetimi kavramını, 1. Zamanı verimli kullanmak 2. Düzenli plan ve program olarak tanımlamışlardır. Bu soruya ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

ÇİZELGE 1

Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Demografik Özellikleri

Kod	Yaş	Cinsiyet	Medeni hal	Bölümü
Katılımcı1	23	Kız	Bekâr	Hemşirelik
Katılımcı2	20	Erkek	Bekâr	Hemşirelik
Katılımcı3	21	Kız	Bekâr	Hemşirelik
Katılımcı4	21	Kız	Bekâr	Hemşirelik
Katılımcı5	21	Kız	Bekâr	Hemşirelik
Katılımcı6	20	Kız	Bekâr	Hemşirelik
Katılımcı7	22	Erkek	Bekâr	Hemşirelik
Katılımcı8	22	Erkek	Bekâr	Hemşirelik
Katılımcı9	22	Erkek	Bekâr	Hemşirelik
Katılımcı10	20	Erkek	Bekâr	Hemşirelik
Katılımcı11	21	Kız	Bekâr	Hemşirelik
Katılımcı12	21	Erkek	Bekâr	Hemşirelik

Çizelge 1 analiz edildiğinde çalışmaya katılan öğrencilerin yaş aralığı 20-23 arasında değişmektedir ve öğrencilerin 6'sı kadın, 6'sı erkektir. Medeni hal olarak katılımcıların hepsi bekârdır. Bölümleri ise, hemşirelik şeklindedir.

ÇİZELGE 2

Öğrencilerin Zaman Yönetimi Tanımına Yönelik Görüşleri

Sıra	Kod	f	%	Örnek cümle
1	Zamanı verimli kullanmak	10	83	<p>'Hedef belirlenmesi ve zamanın verimli, düzenli kullanılmasıdır.'</p> <p>(K2)</p> <p>'Zamanı etkili bir şekilde kullanmaktır. Doğru zamanı doğru anda kullanmak denilebilir.'</p> <p>(K8)</p> <p>'Bireyin kendinde ve çevresinde olan ya da olabilecek geleceğe dair planların olduğu yaşantısında harcadığı zamanı mantıklı şekilde kullanmasıdır.'</p> <p>(K10)</p> <p>'Kişinin zamanını belirli etkinlikler arasında nasıl paylaşacağını yani hangi işe ne kadar süre harcayacağını organize etme ve planlama sürecidir.'</p> <p>(K11)</p>
2	Düzenli plan ve program	2	17	<p>'Zaman yönetimi, kendi planlarını programlarını bunları belirli bir düzende ilerletmektir.'</p> <p>(K12)</p> <p>'Zamanı sistemli, düzenli ve en verimli olacak şekilde kullanmak için yapılan planlamalardır.'</p> <p>(K7)</p>
Toplam		12	100	

Çizelge 2 incelendiğinde öğrencilerin zaman yönetimi kavramını % 83, zamanı verimli kullanmak olarak, % 17 düzenli plan ve program olarak nitelendirdikleri görülmektedir.

Çalışmanın 2. araştırma sorusu ““zaman yönetimi konusunda yaşanan problemlerin nedenleri nelerdir?” şeklindedir. Bu doğrultuda katılımcılar zaman yönetimi konusunda yaşanan problemlerin nedenlerini 1. Plansız olmak 2. Ertelemek 3. Disiplinsizlik 4. Koordinasyon eksikliği olarak tanımlamışlardır. Bu soruya ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

ÇİZELGE 3

Öğrencilerin Zaman Yönetimine İlişkin Problemlerin Nedenlerine Yönelik Görüşleri

Sıra	Kod	f	%	Örnek cümle
1	Plansız olmak	4	33	<i>'Hedefin olmaması, işleri sürekli ertelemek, plansız olmak ve plansız hareket etmek.'</i> (K3) <i>'Verimsizlik, çok yoğun ve koordine edilmeden işe başlama gibi sebepler zaman yönetiminde yaşanan problemlerdendir.'</i> (K4) <i>'Zamanın iyi değerlendirilmemesi, gereksiz işlerle uğraşılması, belli bir düzen ve programın olmaması.'</i> (K6)
2	Ertelemek	4	33	<i>'Bir işi erteleme, işi zamanında yapmama, sıkıştırma, işini zamanında yapmama, işlerin karmaşık olduğundan şikâyet etme gibi sebepler olabilir.'</i> (K11) <i>'Hedefin olmaması, işleri sürekli ertelemek, plansız olmak ve plansız hareket etmek zaman yönetiminin sebeplerinden olabilir.'</i> (K3)

3	Disiplinsizlik	3	25	'Disiplinsizlik sebebidir.'(K5)
4	Koordinasyon eksikliği	1	9	'Koordine edilmeden işe başlatma.'(K4)
	Toplam	12	100	

Çizelge 3 incelendiğinde zaman yönetimine ilişkin problemlerin nedenlerine yönelik görüşlerini % 33 oranında başa çıkma olarak, % 33 oranında ertelemek olarak, % 25 oranında disiplinsizlik olarak ve % 9 oranında koordinasyon eksikliği olarak nitelendirdikleri görülmektedir.

Çalışmanın 3. araştırma sorusu ““zaman yönetimi konusunda yaşanan problemlerin çözülmesi için ne gibi çalışmalar yapılmalıdır?” şeklindedir. Bu doğrultuda katılımcılar 1. Plan ve programlama 2. Uzman yardımı almak olarak tanımlamışlardır. Bu soruya ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

ÇİZELGE 4

Öğrencilerin Zaman Yönetimine İlişkin Problemlerin Çözümüne Yönelik Görüşleri

Sıra	Kod	F	%	Örnek Cümle
1	Plan ve programlama	9	75	'Plan ve programlamaya özen gösterilmelidir.' (K5) 'Öncelik olarak kişi hedef belirlemeli acil ve önemli olan işleri ilk sıraya koyarak plan hazırlamalı, yapılan programa göre eksiksiz uygulamaya geçmelidir. Bence kişi molaya da yer vermeli çünkü kişi sürekli işinin başında bitirme odaklı çalışırsa iyi bir sonuç almayabilir.'(K3)

				<p><i>‘Düzenli ve tertipli bir program hazırlanmalı programa uyulmalı aksatılmamalıdır.’(K6)</i></p> <p><i>‘Erken kalkmak, plan ve programlar yapmak, düzenli ve yerli yerinde adımlar atmak.’(K7)</i></p> <p><i>‘Kişi kendine günlük bir çalışma programı hazırlamalı ve o programa düzenli bir şekilde uymalı. Bu sayede zaman kullanımını düzene sokabilir.’(K9)</i></p> <p><i>‘Yaptığımız hatalardan ders çıkarmalı ve ileride yapacağımız planları daha ayrıntılı, düzenli şekilde yapmalıyız. Kendimize bir program oluşturmalıyız ve zamanımızı boşa harcadığımız şeyleri belirleyip hayatımızdan çıkarmalıyız.’ (K10)</i></p>
2	Uzman yardımı almak	3	25	<p><i>‘Bilinçlendirmek için uzman yardımı alınmalıdır.’(K8)</i></p> <p><i>‘Alanında iyi kişiler tarafından eğitim verilebilir, kişiler daha fazla bilinçlendirilebilir.’(K9)</i></p> <p><i>‘Zaman yönetimi konusunda uzman kişilerden yardım alınabilir ve istişare yapılabilir.’(K4)</i></p>
	Toplam	12	100	

Çizelge 4 incelendiğinde zaman yönetimine ilişkin problemlerin çözümüne ilişkin görüşleri, % 75 plan ve programlama, % 25 oranında uzman yardımı almak olarak nitelendirdikleri görülmektedir.

6.TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmacı öğrencilerin zaman yönetimi kavramını, 1. Zamanı verimli kullanmak 2. Düzenli plan ve program olarak tanımladıkları sonucuna ulaşmıştır. Literatür incelendiğinde, yapılan birçok çalışmada benzer sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Demirbilek (2021:1), Üniversite Öğrencilerinin Bakış Açısından Zaman Yönetimi başlıklı çalışmada, öğrencilerin zaman yönetimi kavramını düzen, verimli olma, planlama olarak tanımladıklarını saptamıştır. Varışoğlu ve diğerleri (2012:390)'nin zaman yönetimi algılarına yönelik olarak yapmış oldukları çalışmada, katılımcıların zaman yönetimi ile ilgili belirttikleri açıklamalar zamanın planlanması, verimli kullanılması, zamana söz geçirmek ifadelerinin sıklığının yüksek olduğu saptanmıştır. Karagöz, Kınır, Mesci ve Akbaş (2010)'ın zamanın etkili bir şekilde kullanılmasına yönelik gerçekleştirdikleri çalışmada, zamanı etkili kullanmanın çok önemli olduğu belirtilmiş ve zamanın verimli kullanılmasını engelleyen faktörleri ortadan kaldırmak için, zaman yönetimi algısının geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Araştırmacı, öğrencilerin zaman yönetimine ilişkin problemleri,1. Plansız olmak 2. Ertelemek 3. Disiplinsizlik 4. Koordinasyon eksikliği şeklinde tespit etmiştir. Literatür analiz edildiğinde, yapılan birçok çalışmada benzer sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Örneğin Ökdem (2019: 90) çalışmasında, öğrenciler plansızlığı, disiplinsizliği, ertelemeyi zaman tuzağı olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Çelik (2021:464) çalışmasında zaman problemleri, amaçların belirsiz olması, ertelemeler, oyalanma, fazla ayrıntıya girme, acele davranma, düzenli olma, yarıda bırakılan işler ve çok fazla iletişim olarak saptanmıştır. Bir başka çalışmanın bulgularına göre, erteleme davranışının en büyük nedeninin zaman tuzakları olduğu ifade edilmektedir. Mevcut çalışma ile bu yönden benzerlik göstermektedir (Aydemir, 2018:1031).

Araştırmacılar zaman yönetimine ilişkin problemlere dair öğrenci önerilerine 1. Plan ve programlama, 2. Uzman yardımı almak şeklinde ulaşmışlardır. Literatür analiz edildiğinde, benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Örneğin Ökdem (2019: 90) çalışmasında, öğrenciler zaman planlama teknikleri olarak planlı olmaları gerektiğini ifade etmişlerdir. (Silahtaroglu, 2004: 87) akademisyenlerin zamanı etkin yönetme konusunda yapmış olduğu çalışmada, şu sonuçlara ulaşmıştır. Akademisyenler iyi eğitim vermek istiyorlarsa zamanı iyi kullanmalıdırlar, bunun için amaçlarını ve önceliklerini belirleyip yazılı bir planlama yapmalı ve hemen uygulamaya geçmelidirler. Buradaki sonuç mevcut çalışmayla benzer niteliktedir.

Sonuç olarak, zaman yönetimi kişinin hayatında elde etmesi gereken becerilerden biridir ve bu beceri kişiye pozitif yönde katkı sağlar. Bilhassa hayatını tek başına yaşamak zorunda olan üniversite öğrencilerinin zamanlarını çok iyi yönetmesi onların fiziki ve psikolojik yönden sağlıklı olmalarında büyük önem taşır. Çünkü zaman yönetimi, boş veya serbest zaman içerisinde insanların fiziksel ve mental açıdan yenilenmesini sağlayan mutluluk verici faaliyetleri planlamada önemli bir etkidir (Gedik, 2021: 22).

Uygulayıcılara yönelik ve araştırmacılara yönelik öneriler şeklinde iki alt başlıkta ele alınmıştır. Yapılan araştırmadan ulaşılan bulgular doğrultusunda araştırmacı aşağıdaki önerilerde bulunmuştur.

- ✓ Zaman yönetimiyle ilgili öğrencilere farkındalığı artırmak için eğitim, seminerler, konferans gibi etkinlikler düzenlenmelidir (Yıldız, 2018: 94).
- ✓ Öğrenciler zamanı etkili bir biçimde yönetmek istiyorlarsa plan ve program yapmalıdırlar.
- ✓ Öğrencilerin zaman yönetimi konusunda bilinçlendirilmeleri için konuda uzmandan yardım almalıdırlar.

Araştırmacılara yönelik öneriler ise;

- ✓ Bu araştırmanın evrenini, Amasya Üniversitesi Hemşirelik Bölümü'nde öğrenim görmekte olan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın evreni daha da genişletilerek tüm Amasya Üniversitesi öğrencilerini kapsayabilir.
- ✓ Üniversite öğrencilerine yönelik gerçekleştirilen bu çalışma, yaş ve eğitim düzeyi farklı olan öğrencilere farklı yönlerden yapılabilir ve elde edilen bulgular ile bu araştırmanın sonuçları karşılaştırılarak genel bir yargı oluşturulabilir (Bayar ve Baş, 2023).

Bu çalışmadan elde edilen bulgular için genellendirme yapılamaz. Çünkü nitel araştırma yöntemi kullanılarak az sayıda öğrenciyle çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple nicel araştırma yaklaşımıyla daha fazla sayıda katılımcıya ulaşılarak diğer çalışmalar gerçekleştirilmelidir. Ayrıca çalışma, yalnızca Amasya iline bağlı üniversitede okuyan öğrencilerle sınırlı olduğu için farklı illerde okuyan öğrencileri de kapsayan araştırmalar yapılmalıdır. Çalışmadan elde edilen veriler yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Sonra yapılacak olan çalışmalarda farklı uygulamalar kullanılarak veriler elde edilebilir (Türe, 2013:112).

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazar çalışmaya tek başına katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Andiç, H. (2009). Üniversite öğrencilerinin zaman yönetimi becerileri ile akademik başarıları arasındaki ilişki (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar, Türkiye.

Aydemir, S. (2018). Çalışanlarda erteleme davranışı (işyeri prokrastinasyonu) gelişiminde zaman tuzaklarının etkisi. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(6): 1031-1040.

Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(1): 231-274.

Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2): 368-388.

Başak, T., Uzun, Ş., & Arslan, F. (2008). Hemşirelik yüksekokulu öğrencilerinin zaman yönetimi becerileri. TAF Preventive Medicine Bulletin, 7(5): 429-434.

Bayar,A., & Baş,N.A. (2023). Okul Yöneticilerinin Yeterliklerine Yönelik Öğretmen Görüşleri. International Social Sciences Studies Journal, 9 (108): 5545-5552.

Çelik, Y. (2021). Öğretmenlerin zaman tuzaklarına düşmelerine ilişkin öğretmen adaylarının izlenimleri. Trakya Eğitim Dergisi, 11(1): 464-481.

Demirbilek, N. (2021). Üniversite Öğrencilerinin Bakış Açısından Zaman Yönetimi. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17(2): 375-391.

Döner, H. (2016). Hastane yöneticilerinin zaman yönetimi tekniklerinin incelenmesi (Yayınlanmamış yüksek lisan tezi), Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ, Türkiye.

- Eranıl, A. K., ve Özcan, M. (2018). Lise öğrencilerinin boş zaman yönetimi becerisinin incelenmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(6): 779-785.
- Erdem, R., Pirinçi, E., & Dikmetaş, E. (2005). Üniversite öğrencilerinin zaman yönetimi davranışları ve bu davranışların akademik başarı ile ilişkisi. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14): 167-177.
- Gedik, S. (2021). Üniversite öğrencilerinde akıllı telefon bağımlılığı: Rekreatif faaliyetlere katılım davranışları ve serbest zaman yönetimi üzerine bir araştırma (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Trakya Üniversitesi, Tekirdağ, Türkiye.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1): 62-80.
- Kışla, A. (2017). Hastane yöneticilerinde etkin zaman yönetimi. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ, Türkiye.
- Ökdem, M. (2019). Üniversitesi Öğrencilerinin Zaman Yönetiminde Düştikleri Zaman Tuzakları ve Bunlarla Başetme Yolları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(1): 79-94.
- Özer, M. (2012). Çalışma hayatında zaman tuzakları ve zamanı etkin yönetmek. *Hak- İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 1 (2) , 44-75.
- Sevencan, F., & Çilingiroğlu, N. (2007). Sağlık alanındaki araştırmalarda kullanılan niteliksel veri toplama yöntemleri. *Toplum Hekimliği Bülteni*, 26(1): 1-6.
- Sezen, A. (2013). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin zaman yönetimi becerilerinin incelenmesi. *Akademik Bakış Dergisi*, 38: 1-18.
- Silahtaroglu, F. (2004). Akademisyenlerde zaman yönetimi (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat, Türkiye.
- Tektaş, M., & Tektaş, N. (2010). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin zaman yönetimi ve akademik başarıları arasındaki ilişki. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23): 221-229.
- Vatan, F., & Özsoy, S. A. (2002). Zaman yönetimi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 18(3): 89-103.
- Varışoğlu, B., Şeref, İ., & Yılmaz, İ. (2012). Türkçe öğretmeni adaylarının zaman yönetimi algılarına yönelik bir içerik analizi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(2): 377-394.

Yenihan, B., ve Öner, M. (2013). Zamanı yönetmek: Üniversite öğrencilerinin zaman yönetimi becerilerinin incelenmesi. Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi, 2(2): 56-68.

Yıldız, K. (2018). Eğitim fakültesi öğrencilerinin zaman yönetimi ve stres algılarının incelenmesi. Sakarya University Journal of Education, 8(3): 80-99.

Kocabıyık, O. (2016). Olgubilim ve gömülü kuram: Bazı özellikler açısından karşılaştırma. Trakya.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

DIŞ KAYNAKLARDAN YARARLANMA YAKLAŞIMI: YEMEK HİZMETLERİ ÖRNEĞİ*

Bahar AKKUZU¹

Diyetisyen

İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü

E-mail: baharakkuzu@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8140-9331

Ali ARSLANOĞLU

Doç.Dr.

Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Hamidiye Sağlık Bilimleri Fakültesi

E-mail: aliarslanoglu18@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4454-0397

Öz

Dış kaynaklardan yararlanma yaklaşımı, sağlık kurumlarında son yıllarda sıklıkla tercih edilen yönetim stratejilerinden biridir. Sağlık kurumlarının özellikle temel yetenekleri dışındaki işlerde dış kaynak kullanımını tercih etmelerinin nedenlerinden biri maliyet avantajı sağlamaktır. Bu araştırmanın amacı hastanelerde verilen yemek hizmetlerinde dış kaynak kullanımının sağlık kurumuna maliyet avantajı sağlayıp sağlamadığını belirlemektir. Çalışma için yemek hizmetlerinde dış kaynaklardan yararlanan bir hastane seçilmiştir. Araştırma 2019 ve 2020 yıllarının tamamını (24 ay) kapsayacak şekilde planlanmıştır. Öncelikle yemek hizmetinin iki yıllık süreçte gerçekleşen maliyeti

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Bu makale için Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu tarafından 02.04.2021 tarihinde, 21/204 numaralı karar ile etik kurul onayı alınmıştır.

¹**Sorumlu Yazar:** baharakkuzu@gmail.com

Atıf (APA): Akkuzu, B. & Arslanoğlu, A. (2024), Dış Kaynaklardan Yararlanma Yaklaşımı: Yemek Hizmetleri Örneği, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 16 (2): 170-183.

incelenmiştir. Ardından aynı süreçte ilgili hastanenin hizmeti kendisinin organize ettiği farz edilerek, başta yemek menüleri olmak üzere hizmeti oluşturan tüm basamaklardaki maliyet unsurları belirlenmiş ve geçmişe dönük piyasa araştırmaları yapılmıştır. Yemek hizmetlerini kurumun kendisi organize etmiş olsa idi, ortaya çıkması muhtemel aylık ve yıllık maliyetler belirlenmiştir. Elde edilen veriler ile dış kaynak kullanılarak gerçekleşen maliyet karşılaştırılmıştır. Hastanenin 2019 yılında, yemek hizmetlerinde dış kaynak kullanarak işi 392.128,15 TL ucuza elde ettiği saptanmıştır. 2020 yılında ise yemek hizmetini hastane kendisi gerçekleştirmiş olsa idi, dış kaynak kullanımından 660.800,10 TL daha ucuza gerçekleştirmiş olacaktı. İki yıllık süreçte dış kaynak sağlayıcısından alınan hizmet kuruma 4.706.974,36 TL'ye mal olmuştur. Bu süreçte hizmet kurumun kendisi tarafından yürütülse idi 4.438.302,40 TL'ye karşılık gelecek idi. Aradaki farkın 268.671,95 TL olduğu görülmektedir. Karşılaştırma sonucunda, hastanenin 2019 yılının tüm aylarında ve yıl toplamında dış kaynak kullanımı ile maliyet avantajı sağladığı, 2020 yılının tüm aylarında ve yıl toplamında maliyet avantajı sağlamadığı saptanmıştır. İki yıllık süreç birlikte incelendiğinde ise, maliyet avantajının söz konusu olmadığı raporlanmıştır. Elde edilen veriler ışığında, yemek hizmetlerinde dış kaynak kullanımının maliyet avantajı sağlamadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dış kaynaklardan yararlanma, Hastane, Temel yetenek, Yemek hizmetleri

Alan Tanımı: Sağlık Yönetimi

OUTSOURCING APPROACH: FOOD SERVICES EXAMPLE

Abstract

Outsourcing approach is one of the frequently preferred management strategies in health institutions in recent years. One of the reasons why health institutions prefer outsourcing, especially in works other than their core competencies, is to provide cost advantage. The purpose of this research is to determine whether the outsourcing of food services provided in hospitals provides a cost advantage to the health institution. A hospital outsourced in catering services was selected for the study. The research is planned to cover the whole of 2019 and 2020 (24 months). First of all, the cost of food service in two years was examined. Then, in the same process, assuming that the relevant hospital organizes the service itself,

the cost elements of all the steps that make up the service, especially the food menus, were determined and retrospective market researches were carried out. If the catering services were organized by the institution itself, the monthly and annual costs that would have arisen were determined. The data obtained and the cost incurred by using outsourcing were compared. It was determined that the hospital outsourced catering services in 2019, and obtained the job at a low cost of 392,128.15 TL. In 2020, if the hospital had provided the food service itself, it would have been 660,800,10 TL cheaper than outsourcing. The service received from the outsourcing provider in the two-year period cost the institution 4,706,974.36 TL. In this process, if the service had been carried out by the institution itself, it would have corresponded to 4.438,302.40 TL. It is seen that the difference is 268,671.95 TL. As a result of the comparison, it was determined that the hospital provided a cost advantage with outsourcing in all months of 2019 and in the total of the year, and did not provide a cost advantage in all months of 2020 and in the year total. When the two-year process is analyzed together, it is reported that there is no cost advantage. In the light of the data obtained, it was concluded that outsourcing in catering services does not provide a cost advantage.

Key Words: *Outsourcing, Hospital, Core Competency, Food Services*

JEL Codes: *I10*

I. GİRİŞ

Türk Dil Kurumu tarafından “Yönetme işi, çekip çevirme, idare” olarak tanımlanan yönetim, amaçlarını gerçekleştirmek isteyen bireylerin bunun için gerekli ortamı yaratması ve sürdürmesi sürecidir. İnternetin ortaya çıkışı, teknolojinin gelişmesi ve globalleşmenin etkisi ile mevcut yönetimlerin yetersiz kaldığı görülmüş ve modern sonrası yönetim yaklaşımları ortaya çıkmıştır. Dış Kaynaklardan Yararlanma Yaklaşımı da bunlardan biridir (Koçel, 2005).

Dış Kaynaklardan Yararlanma Yaklaşımı literatürde outsourcing, co-sourcing, partnership olarak bilinir. Üretim basamaklarında farklı işletmeler birbiri ile işbirliği yapar. Ana işletme kendi işini gerçekleştirir, alanında uzmanlaşır. Diğer iş/işlerini tedarikçiler sayesinde yapar (Koçel, 2005). Bu sayede kaliteyi artırmak ve maliyet tasarrufu yapmak hedeflenir (Türksoy, 2005) . En çok insan kaynakları

yönetimi, bilgi teknolojisi, taşıma faaliyetleri, güvenlik ve yemek hizmetlerinde tercih edilir (Topal, 2010).

Hastanelerde ilk olarak 1960 sonrası kullanılmaya başlanmıştır. 1980'lerden sonra ise en sık tercih edilen yönetim yaklaşımlarından biri olmuştur (Yalçın vd., 2011). İlk yıllarda sağlık kurumlarının temel yeteneği olmayan tıbbi hizmetler dışındaki temizlik ve yemek işlerinde uygulanmıştır (Machado vd., 2013). Devamında yine tıbbi olmayan hizmetlerden güvenlik, çamaşır yıkama, çağrı merkezi, bilgi sistemleri, otopark, teşhis ve tedavide kullanılan ekipmanların bakımı, otomasyon, hasta yönlendirmede tercih edilir hale gelmiştir (Akbulut vd., 2013). Zamanla tıbbi hizmetlerden eczane, bilgisayarlı tomografi (BT), manyetik rezonans (MR), laboratuvar, yoğun bakım hizmetleri gibi uzmanlık gerektiren alanlarda kullanımı başlamıştır (Akyürek vd., 2013). Son dönemlerde sağlık personeli ihtiyacının karşılanmasında da başvurulan yaklaşım günümüzde hastanelerde yaygın olarak kullanılmaktadır. 2019 yılında Ankara ilinde bulunan 42 kamu hastanesini incelediği çalışmada, çalışmaya dahil edilen sağlık kurumlarının hepsinde en az iki hizmette dış kaynak kullanıldığı raporlanmıştır (Çil vd., 2019).

Sağlık kurumları pek çok farklı sebeple dış kaynak kullanımını tercih edebilir. Al-Mazroei çalışmasında bu sebepleri; risklerin paylaşımı, maliyetlerin düşürülmesi, yeteneklerin güvence altında tutulması, hizmet üretimindeki zorlukların azaltılması, ihtiyaçlara cevap verilmesi ve yeniliklerin geliştirilmesi şeklinde saptanmıştır (Al-Mazroei, 2015). 2019 yılında sağlık yöneticileri ile yaptığı bir çalışmada dış kaynağa yönelme sebepleri arasında maliyetleri düşürmek, temel yeteneklere odaklanmak, hizmet kalitesini artırmak, esnekliği artırmak ve çalışan yoğunluğunu azaltmak olarak belirlenmiştir (Mujasi, 2016).

Sağlık hizmetlerinin merkezinde yer alan hastanelerde (Kavuncubaşı, 2000) sunulan hizmetlerden biri de yemek hizmetleridir. Hastanelerde yemek hizmeti kurum personeline, hastalara ve refakatçilere verilmektedir (Beyhan, 2018.). Hastalara sunulan hizmette amaç; hastaların yeterli ve dengeli beslenmelerini sağlamak, hastaları tedavi sürecinde gelişebilecek komplikasyonlardan korumaktır. Personele sunulan hizmette amaç; personelin yeterli ve dengeli beslenmesini sağlamak, verimliliği, memnuniyeti artırmaktır (Beyhan, 2020).

II. GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırmanın amacı, yemek hizmetinde dış kaynaklardan yararlanma yaklaşımının maliyet avantajı sağlayıp sağlamadığını saptamaktır. Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu tarafından 02.04.2021 tarihinde, 21/204 numaralı karar ile Etik Kurul Onayı alınmıştır. Çalışma, Sağlık Bakanlığı'na bağlı bir hastanede gerçekleştirilmiştir. Kurumda yemek hizmeti dış kaynak sağlayıcı işletme üzerinden sunulmaktadır. Hizmet, malzemeli yemek pişirme şeklinde olup, yemekler hastane mutfağında pişirilmektedir. Personel, hasta ve refakatçilere yemek hizmeti sunulmaktadır. İlgili kurumun 2019-2020 yılı normal yemek üretimi sırasındaki yemek hizmetleri araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

Verilerin elde edilmesi için öncelikle 2019 ve 2020 yıllarının tamamındaki (24 ay boyunca) hizmetin gerçekleşen maliyeti incelenmiştir. İkinci aşamada hizmetin birebir aynısının hastanenin kendisi tarafından organize edildiği düşünülmüştür. Gerçekleşen hizmetin birebir aynısını oluşturan tüm maliyet bileşenleri geriye dönük olarak hesaplanmıştır. Aylık ve yıllık olarak maliyet belirlenmiştir. Hesaplamalar için aşağıdaki formüllerden yararlanılmıştır.

Yemek hizmeti maliyeti: Yiyecek-içecek maliyeti + İşçilik maliyeti + İşletme maliyeti

Yiyecek-içecek maliyeti: 1 porsiyon yemek içerisine giren yiyecek malzemesi miktarı (g/ml) X Yemek yiyen kişi sayısı X Birim fiyat (ilgili aya ait fiyat)

Yiyecek – İçecek Maliyeti Hesabı: 2019 ve 2020 yılının tüm aylarını kapsayacak şekilde kurumda sunulmuş olan 24 aylık normal yemek menüleri incelenmiştir. Tüm yemeklerin 1 porsiyonu içerisine giren yiyecek malzemesi miktarları ve yemek yiyen kişi sayısı göz önünde bulundurularak hesaplamalar gerçekleştirilmiştir.

Birim fiyatları belirlemek için geçmiş dönem piyasa araştırmaları yapılmıştır. Malzemelerin teknik şartnamede belirtilen özellikte ve kalitede olması hedeflenmiştir. Sebze ve meyvelerin fiyatları için İstanbul Büyükşehir Belediyesi hal müdürlüğünün internet sitesindeki geçmiş dönem günlük fiyatlandırmalarından yararlanılmıştır. Kurubaklagil, tahıl, un, baharat, et vb. malzemelerin fiyatları için İstanbul Ticaret Borsası arşiv bültenlerindeki fiyatlar kullanılmıştır. Tüketilen ekmek için de İstanbul Halk Ekmek geçmiş fiyatları kullanılmıştır.

2019 ve 2020 yıllarının tüm aylarında öğle ve akşam yemekleri için “Yiyecek-içecek maliyeti” öğün bazında hesaplanmıştır. Bir ay içindeki tüm öğünlerin maliyetleri toplanarak aylık toplam maliyet, aylık maliyetlerin toplanması ile de yıllık maliyet hesaplanmıştır. Fiyatlara KDV eklenmiştir. Bütün hesaplamalar Excel programı üzerinden yapılmıştır.

İşçilik Maliyeti: Hizmeti, kurum kendi imkanları ile sunsa idi, hizmet hastane diyetisyeni tarafından yürütülecekti. Bu sebeple gıda mühendisi hesaplamalara dahil edilmemiştir. Diğer tüm personeller sabit tutulmuştur. İşçilik maliyetinde maaş+yol giderleri, SGK ödemeleri vb. maliyetler eklenerek işverene maliyeti hesaplanmıştır.

İşletme Maliyeti: İşletme maliyetinin mevcut durum ile aynı olacağı düşünülmüştür.

Hizmeti oluşturan tüm giderler aylık ve yıllık olarak hesaplanarak toplanmıştır.

2019 ve 2020 yıllarında hastane, yemek üretimini dış kaynak sağlayıcı firma aracılığı ile gerçekleştirmiştir. Çalışmada, hastanenin 2019 ve 2020 yıllarında dış kaynak kullanmadığını, hizmeti kendi imkanları ile gerçekleştirdiği varsayılmaktadır. Cevabı aranan soru: “2019 ve 2020 yıllarında hastane yemek üretimi için dış kaynak kullanmasa ve hizmeti kendi imkanları ile gerçekleştirmiş olsa idi, aylık ve yıllık maliyeti ne olacaktı?” Bu varsayım ile yola çıkıldığında elde edilen cevap ile, gerçekleşen maliyet ile karşılaştırılmıştır.

III. BULGULAR

Tablo 1: 2019 Yılına Ait Bulgular

Ay	Hastane Tarafından Uygulandığında Maliyet (TL)	Dış Kaynaklardan Yararlanıldığında Maliyet (TL)	Fark (TL)
Ocak	186.937,22	168.285,02	18.652,21
Şubat	188.085,38	160.694,88	27.390,50
Mart	209.403,40	170.994,36	38.409,03
Nisan	204.642,58	177.201,25	27.441,33
Mayıs	203.496,58	171.920,94	31.575,64
Haziran	198.806,33	171.824,36	26.981,97
Temmuz	230.641,08	184.245,80	46.395,28
Ağustos	203.707,86	178.134,32	25.573,54
Eylül	211.824,11	174.708,14	37.115,97
Ekim	221.005,44	180.043,04	40.962,39
Kasım	197.593,84	164.427,16	33.166,68
Aralık	200.434,51	161.970,91	38.463,61
TOPLAM	2.456.578,33	2.064.450,18	392.128,15

Tablo 1’de 2019 yılına ait maliyet karşılaştırması yer almaktadır. Tablo incelendiğinde 2019 yılının tüm aylarında dış kaynaklardan yararlanıldığında maliyet avantajı sağlandığı görülmektedir. Maliyet avantajının en fazla olduğu ay 46.395,28 Türk Lirası (TL) ile Temmuz ayı iken, en az olduğu ay 18.652,21 ile Ocak ayıdır. 2019 yılında hizmet hastane tarafından sunulmuş olsa idi maliyet 2.456.578,33 TL iken, dış kaynaklardan yararlanıldığında ortaya çıkan maliyet 2.064.450,18 TL ‘dir. 2019 yılı genelinde, hastanenin yemek hizmetlerinde dış kaynaklardan yararlanarak 392.128,15 TL kar sağladığı saptanmıştır.

Tablo 2: 2020 Yılına Ait Bulgular

Ay	Hastane Tarafından Uygulandığında Maliyet (TL)	Dış Kaynaklardan Yararlanıldığında a Maliyet (TL)	Fark (TL)
Ocak	210.758,03	279.113,31	-68.355,28
Şubat	203.098,78	263.200,21	-60.101,43
Mart	182.116,37	232.300,38	-50.184,01
Nisan	128.699,04	159.680,24	-30.981,20
Mayıs	129.759,69	177.457,06	-47.697,37
Haziran	155.456,35	210.890,26	-55.433,91
Temmuz	163.215,31	231.827,54	-68.612,23
Ağustos	163.138,31	233.256,39	-70.118,08
Eylül	165.220,15	221.618,71	-56.398,57
Ekim	160.212,95	193.258,16	-33.045,21
Kasım	160.485,38	219.247,13	-58.761,75
Aralık	159.563,71	220.674,79	-61.111,08
TOPLAM	1.981.724,07	2.642.524,18	-660.800,10

Tablo 2’de 2020 yılına ait karlılık değerlendirilmesi yer almaktadır. Tablo incelendiğinde 2020 yılının tüm aylarında dış kaynaklardan yararlanıldığında maliyet avantajı sağlanmadığı görülmektedir. Aylara göre karlılık durumu incelendiğinde karlılık açısından en kötü ayın -70.118,08 TL ile Ağustos ayı olduğu, en iyi ayın ise -30.981,20 TL ile Nisan ayı olduğu görülmektedir. 2020 yılı genel toplam değerlendirmesi incelendiğinde, hastane tarafından uygulanmış olsa idi maliyet 1.981.724,07 TL bulunurken, dış kaynaklardan yararlanıldığında ortaya çıkan maliyet 2.642.524,18 TL olmuştur. 2020 yılı genel değerlendirmesi yapıldığında maliyet açısından karlılıktan söz etmek mümkün değildir. 2020 yılında yemek hizmetini hastane kendisi gerçekleştirmiş olsa idi, dış kaynak kullanımından 660.800,10 TL daha ucuza gerçekleştirmiş olacaktır.

Tablo 3: 2019 ve 2020 Yılı Maliyet Karşılaştırması

Yıl	Hastane Tarafından Uygulandığında Maliyet (TL)	Dış Kaynaklardan Yararlanıldığında Maliyet (TL)	Fark (TL)
2019	2.456.578,33	2.064.450,18	392.128,15
2020	1.981.724,07	2.642.524,18	- 660.800,10
TOPLAM	4.438.302,40	4.706.974,36	- 268.671,95

Tablo 3'te 2019 ve 2020 yılı birlikte hesaplanmıştır. 2 yıllık süreçte dış kaynak sağlayıcısından alınan hizmet kuruma 4.706.974,36 TL'ye mal olmuştur. Bu süreçte hizmet kurumun kendisi tarafından yürütülse idi 4.438.302,40 TL'ye karşılık gelecek idi. Aradaki farkın 268.671,95 TL olduğu görülmektedir. 2019 ve 2020 toplamında yemek hizmetlerinde dış kaynak kullanımının maliyet avantajı sağlamadığı saptanmıştır.

IV. TARTIŞMA

Literatürde dış kaynak kullanımının maliyete olan etkisi incelendiğinde, bu çalışma sonuçlarının aksini gösteren çalışmalara rastlamak mümkündür. İstanbul'da bir hastanede retrospektif olarak yürütülen çalışmada hastanenin satın aldığı hizmetlerde dış kaynak kullanarak maliyet tasarrufu sağladığı raporlanmıştır (Ekin vd.,2012). Rize Devlet Hastanesi'nde yapılan bir çalışmada da benzer şekilde görüntüleme ve laboratuvar hizmetlerinde dış kaynak kullanımının maliyet avantajı sağladığı sonucu elde edilmiştir (Keskin, 2015). Bir başka çalışmada Ankara Halk Sağlığı Müdürlüğü'nde dış kaynaklardan yararlanmadan faydalanılan hizmetler maliyet açısından değerlendirilmiş ve dış kaynaklardan yararlanmanın maliyet avantajı sağladığı saptanmıştır (Kalkan vd., 2015). Maliyet avantajı sağlandığının raporlandığı bir çalışma Abant İzzet Baysal Üniversitesi Uygulama ve Araştırma Hastanesi'nde yapılmıştır. Dış kaynak kullanarak gerçekleştirilen MR hizmeti ile hastanenin kendi imkanları ile gerçekleştirdiği MR hizmeti maliyet açısından karşılaştırılmış ve dış kaynak kullanımının daha karlı olduğu sonucu elde edilmiştir (Bozdemir vd., 2016). Düzce Üniversitesi Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde yapılan çalışmada kurumda 2019-2020 yıllarında sunulan görüntüleme hizmetleri maliyet açısından değerlendirilmiş ve burada da dış kaynak kullanımının daha karlı

olduğu sonucuna varılmıştır (Uğurlu, 2021). Düzce Üniversitesi Sağlık Uygulama ve Araştırma Hastanesi'nde yapılan çalışmada da aynı şekilde genetik tıp laboratuvarı hizmetinde dış kaynaklardan yararlanmanın karlılık sağladığı saptanmıştır (Bozdemir vd., 2021) Çamaşır hizmetinde dış kaynak kullanımının maliyet açısından daha avantajlı olduğunu raporlayan bir çalışma da Kayseri ilinde bir kamu hastanesinde gerçekleştirilmiştir (Karaca vd., 2022)

Bu çalışma sonuçları ile benzer sonuçlara sahip bir çalışma Arslanoğlu tarafından 2009 yılında yapılmıştır. Dış kaynak yardımıyla sunulan temizlik hizmetinin maliyeti ile hizmeti kurumun kendisinin organize etmesinin maliyeti karşılaştırılmıştır. Bu çalışmada dış kaynak kullanımının maliyet avantajı sağlamadığı raporlanmıştır (Arslanoğlu, 2009).

Yemek hizmetlerinde dış kaynak kullanımının maliyet açısından incelendiği bir çalışma 2006 yılında Türk Silahlı Kuvvetleri'nde gerçekleştirilmiş ve dış kaynak kullanımının maliyet avantajı sağladığı raporlanmıştır (Sağnak, 2010). 2015 yılında Hopa Devlet Hastanesi'nde yapılan yemek hizmetlerinde dış kaynak kullanımı ve maliyet avantajı ilişkisinin incelendiği çalışmanın sonuçları ise bu çalışma ile benzerlik göstermektedir. Hizmeti kendisi yürüten Hopa Devlet Hastanesi'nin yemek fiyatı ile Rize bölgesinde dış kaynak kullanarak yemek hizmeti sunan diğer hastanelerin yemek fiyatları karşılaştırılmıştır. Dış kaynaklardan yararlanma yaklaşımının maliyet avantajı sağlamadığının saptandığı çalışmanın sonucu ile bu çalışmanın sonucu benzerlik göstermektedir (Çelik, 2015).

V. SONUÇ

Çalışmanın sonucunda yemek hizmetinde dış kaynak kullanan hastanenin 2019 yılının tüm aylarında ve genel toplamda karlılık sağladığı hesaplanmıştır. 2020 yılında ise hastane tüm aylar ve yıl genelinde dış kaynak kullanarak maliyet avantajı sağlamamıştır. 2019 ve 2020 yılları birlikte incelendiğinde iki yıllık süre boyunca yemek hizmetlerinde dış kaynak kullanımının kuruma maliyet avantajı sağlamadığı saptanmıştır.

Bu sonuçlar ışığında, hastanelerde verilen yemek hizmetlerini maliyet açısından değerlendiren çalışmaların sayısının ve bu alanda yapılan yayınların artırılması önerilmektedir. Çalışmalarda maliyet faktörünün yanında memnuniyetin de değerlendirilmesi önerilmektedir. Maliyet ve memnuniyet çalışmalarının birlikte

yapılması ile hizmetin farklı açılardan değerlendirilmesine imkan sağlanacağı düşünülmektedir.

YAZARLARIN BEYANI

Araştırmanın Kısıtlılıkları

Araştırmaya sadece bir kamu hastanesi dahil edilmiştir. Hastanenin sadece iki yıllık sürecini kapsayan yemek hizmetleri incelenmiştir.

Etik Kurul İzni: Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu tarafından 02.04.2021 tarihinde, 21/204 numaralı karar ile etik kurul onayı alınmıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluşun destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Akbulut Y, Terekli G, Yıldırım T. Türkiye'deki hastanelerde dış kaynak kullanımı: sistematik bir analiz. Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi. 2012;11(2):25-33. doi:10.1501/Ashd_0000000080

Akyürek ÇE. Türk sağlık sisteminde dış kaynaklardan yararlanma uygulamalarının yasal altyapısı. Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi. 2013;12(2):1-24. doi:10.1501/Ashd_0000000088.

Al-Mazroei A. Factors affecting the implementation of joint ventures: a study of outsourcing in healthcare services in low and middle income countries. University of Salford;2015.

Arslanoğlu A. Yönetimde Dış Kaynaklardan Yararlanma Yaklaşımı ve Sağlık Sektöründe Bir Araştırma [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü;2009.

Beyhan Y. Toplu Beslenme Sistemlerinin Yönetim ve Organizasyonu. Ankara: Ankara Nobel Tıp Kitapevi; 2018.

Beyhan Y, Bilici S, Kızıl M, ed. Toplu Beslenme Sistemleri (Toplu Tüketim Yerleri) İçin Ulusal Menü Planlama ve Uygulama Rehberi. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayınları;2020.

Bozdemir E, Öcel Y. Hastanelerde dış kaynak kullanımının maliyet minimizasyonu açısından analizi: Bolu İzzet Baysal Eğitim Ve Araştırma Hastanesi Manyetik Rezonans (MR) cihazı örneği. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 2016;20(3),0-0.

Bozdemir E, Terzi M. Dış Laboratuvar Hizmet Alımının Maliyet Karlılık Analizi: Bir Üniversite Hastanesi Örneği. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 2021;12(1),110-117.

Çelik M. Hastanelerde Toplu Beslenme Sistemi (Hopa Devlet Hastanesi Örneği) [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü;2015.

Çil Koçyiğit S, Kadı Z, Sorucuoğlu A. Sağlık Bakanlığı hastanelerinin dış kaynaktan yararlanma durum analizi: Ankara ili örneği. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi. 2019;2(2),325-344. doi:10.29249/selcuksbmyd.549264.

Ekin A, Yanık A, Kıyak M. Bir eğitim ve araştırma hastanesinde dışarıdan satın alınan hizmetlerin ekonomik değerlendirmesi. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi. 2012;15(1),1-23.

Kalkan M, Sökmen A, Bıyık Y. Sağlık hizmetlerinde dış kaynak kullanımı: Ankara Halk Sağlığı Müdürlüğü Uygulaması. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 2015;17(2),35-56.

Karaca M, Daş MÖ, Şengül A. Dış Kaynak Kullanımının Maliyet Minimizasyonu Bakımından İncelenmesi: Bir Sağlık Kurumunda Çamaşırhane Hizmetleri Örneği. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 2022;32(1),203-214. doi:10.18069/firatsbed.996360.

Kavuncubaşı Ş. Hastane ve Sağlık kurumları Yönetimi. Ankara: Siyasal Kitabevi; 2000.

Keskin Y. Kamu Hastanelerinde Dış Kaynak Kullanımı ve Rize Devlet Hastanesi'nde Bazı Maliyet Faktörleri Açısından Bir Değerlendirme [Yüksek Lisans Tezi]. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul; 2015.

Koçel T. İşletme Yöneticiliği. İstanbul: Arıkan Basım Yayım Dağıtım; 2005.

Machado GC, Carvalho CDCJ. Strategic outsourcing: a lean tool of healthcare supply chain management. Strategic Outsourcing: An International Journal. 2013;6:138–166.

Mujasi P. Practices, Motivation, Perceived Benefits And Barriers To Outsourcing By Hospitals In Uganda. Thesis. Uganda: University of South Africa;2016.

Sağnak P. Hastane İşletmelerinde Dış Kaynak Kullanımının Hizmet Kalitesi ve Müşteri Tatmini Yaratılmasındaki Rolü Ve Bir Pazarlama Aracı Olarak Kullanılması; GATA Hastanesi'nde Bir Araştırma [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü;2010.

Topal SC. Hastane Yöneticilerinin Dış Kaynaklı Hizmet Alımlarına İlişkin Görüşleri: Bir Anket Çalışması [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2010.

Türksoy A. Otel işletmelerinde dış kaynaklardan yararlanma (Outsourcing). Ege Academic Review. 2005;(1):11-18.

Uğurlu KM. Klinik Görüntüleme Hizmetlerinde Dış Kaynak Kullanımının Maliyet-Fayda Analizi: Düzce Üniversitesi Sağlık Uygulama Ve Araştırma Merkezi Örneği [Yüksek Lisans Tezi] Düzce: Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü;2021.

Yalçın İ, Akın M, Şeker M. Kamu hastanelerinde dış kaynak kullanımı: kayseri eğitim ve araştırma hastanesi örneği. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi. 2011;(1):83-92.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

TÜRKİYE'DE AŞI KARARSIZLIĞI VE BİLİM İLETİŞİMİ: TIBBİ VE SOSYOLOJİK BİR YAKLAŞIM*

Caner ÖVET¹

Veteriner Hekim

Tarım ve Orman Bakanlığı

E-mail: caner.ovet@tarimorman.gov.tr

ORCID: 0000-0002-8682-0143

Öz

İnsanlık tarihinde yalnızca tıbbi sonuçlar değil aynı zamanda sosyal, siyasal, askerî ve ekonomik sonuçlar da doğuran salgın hastalıklar, bilimi mücadele arayışına itmiş ve nihayetinde tıp tarihinde bir dönüm noktası olan aşıları ortaya çıkarmıştır. Ancak, neredeyse aşıların kendisi kadar eski olan bir olgu da aşya direniş ya da sergilenen olumsuz tutumlardır. Öne sürülen argümanlar ve gerekçeler kendi içinde farklılık gösterse de günümüzde de bu gerekçeler birbirine benzemektedir. Biçimsel olarak aşya karşı sergilenen olumsuz tutumlar bireysel yaklaşım şeklinde veya örgütlenmiş bir şekildedir. Her ne kadar yeni bir kavram olmasa da aşya tereddüdü, sosyolojik bağlamda bir salgın kabul edilmiş ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından 2019 yılında beyan edilen on küresel tehdit arasında yerini almıştır. Son on yılda Türkiye de bu tehlikeden nasibini almıştır. Çoğu güncel araştırmanın işaret ettiği üzere yetersiz bilgilenmenin aşya retlerinin gelişmesinde önemli olduğu göz önünde bulundurulunca bilimin topluma ulaştırılması konusunda bilim iletişiminin önemi ortaya çıkmaktadır. Sunulan bu derlemede aşya karşı olumsuz tutumlar hakkında genel bilgi verilerek sebeplerine geniş çapta değinilmeye çalışılmıştır. Yeterli ve kanıta dayalı bilgilendirmelerin aşıllara karşı sergilenen tutumlar üzerinde olumlu etki yarattığı göz önünde bulundurulurken, sunulan derlemede önemi artan bilim iletişiminin konuya olan ilgisi ve katkısı vurgulanmıştır.

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** caner.ovet@tarimorman.gov.tr

Atıf (APA): Övet, C., (2024), Türkiye'de Aşı Kararsızlığı ve Bilim İletişimi: Tıbbi ve Sosyolojik Bir Yaklaşım, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 16 (2): 184-207.

Anahtar Kelimeler: Toplum sağlığı, aşı tereddüdü, salgın, bilim iletişimi, bağışıklık

Alan Tanımı: Sağlık Bilimleri

VACCINE HESITANCY IN TURKEY AND SCIENCE COMMUNICATION: A MEDICAL AND SOCIOLOGICAL APPROACH

Abstract

Epidemics those not only created medical consequences but also social, political, military and economical impacts encouraged science to seek for a solution and eventually occurred discovery of vaccines that made milestone in the human history. However resistance against vaccination or negative attitudes were old as vaccines as a phenomenon. Even though allegations and reasons are variable on its merits, those attitudes are similar today. Opposite vaccine attitudes are individual or organized formalistically. Although vaccine hesitancy is not a new notion, it's accepted as a social outbreak and declared one of the then global threats by the World Health Organisation. Turkey also has been influenced by that threat. As numerous up to date studies point out that insufficient information has importance on developing vaccine hesitancy, importance of science communication emerges in public access to scientific knowledge. In the present review it's aimed that giving general information and reasons for vaccine hesitancy widespread. As sufficient and evidence-based information emerge a positive attitude to vaccines, present review emphasizes increasing importance of science communication.

Key Words: Public health, vaccine hesitancy, pandemic, science communication, immunity

JEL Codes: I00, I10

1.GİRİŞ

Dünyada her şey için; uygarlık için, hayat için, başarı için en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin dışında rehber aramak dikkatsizliktir, bilgisizliktir, yanlışlıktır. –Mustafa Kemal Atatürk (25 Eylül 1924)

Prokaryot ve ökaryot canlıların etkileşimi sonucunda immun sistem ilişkisi doğmuş (Pancer ve Cooper, 2006) ve bu da enfeksiyon hastalıklarının, evrimsel

süreçteki bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bazı salgınların, özellikle avcı toplayıcı toplumdaki niteliksel değişimle birlikte evrimsel süreçte ortaya çıkmış olabileceği sanılmaktadır (Weiss, 2001; Hughes vd., 2010). Aşılama, bir kazanılmış aktif bağışıklık olgusudur. Bu nedenle doğal enfeksiyonla benzer şekilde canlıda bağışıklık sağlar. Ancak doğal enfeksiyonla bağışıklık kazanımı, deterministik olmasının yanı sıra kendince riskler barındırmaktadır. Bu riskler örneğin Poliomyelit hastalığında olduğu gibi geçici veya kalıcı sinir dokusu hasarı (Pastuszak vd., 2017), Kabakulak hastalığında olduğu gibi orşit, ensefalit (CDC, 2021) ya da kuduz hastalığında olduğu gibi ölümdür. Aşılama, bu riskleri ortadan kaldırmaya ve canlıya en kısa sürede bağışıklığı sağlamayı amaçlamaktadır. Salgın niteliğinde olan enfeksiyon hastalıklar göz önünde bulundurulduğunda bu durum toplumsal bir nitelik kazanır. Bu nedenle aşılama ile kazanılmış bağışıklık, önlenabilir hastalıklara karşı, bilinen en etkin yöntemdir (Tekinel, 2020). Doğal enfeksiyona benzer şekilde aşılama da kendilerine göre çeşitli riskleri bulunmaktadır. Bunlar; alerjik reaksiyonlar, ateş, aşı yerinde kızarıklık, şişlik ve ender olarak Guillain-Barré Sendromudur (CDC, 2021). Bu gibi riskler doğal enfeksiyona bağlı risklerle karşılaştırılınca aşılama ile kazanılmış bağışıklığın önemi ortaya çıkmaktadır.

Salgınlar yalnızca hastalık ve ölüm gibi klinik-epidemiolojik olgularla sonuçlanmamakta, aynı zamanda sosyolojik, siyasal, askerî, ekonomik ve diğer sonuçlar da doğurabilmektedir. Öyle ki milattan önce 430-426 yıllarında Peloponez savaşı sırasında ortaya çıkan Atina Vebası, imparatorluğun yıkımına katkıda bulunacak kadar etki göstermiştir (Lachmann, 2020). Bir diğer örnek ise Avrupa nüfusunun neredeyse yarısını ortadan kaldıran Kara Veba salgını (Genç, 2011), aynı zamanda feodalitenin ortadan kalkmasına ve yerini emperyalizmin almasına katkıda bulunmuştur (Yanıkdağ, 2023). Tarihsel etkiler bu iki salgınla sınırlı kalmamıştır.

Tıp tarihinde aşı serüveni, bir cerrah olan İngiliz hekim Edward Jenner tarafından Çiçek aşısının bulunmasıyla 18inci asırda başlamıştır (Riedel, 2005). Bunu izleyen süreçte yine tıp tarihi için bir devrim niteliğinde olan kuduz aşısı Louis Pasteur tarafından bulunmuş ve ilk defa 6 Temmuz 1885 tarihinde insan (Joseph Meister adlı bir çocuk) üzerinde başarıyla uygulanmıştır. Uzun yıllar boyunca aşılama sayesinde insanlar arasında korku salan bir çok salgın hastalık, küresel boyuttaki aşı programlarıyla birlikte eradike edilmiştir. Bu programların en bilineni ve en başarılı olanı Çiçek hastalığının küresel çapta eradikasyonudur. Ancak ironik bir şekilde aşılama, kendi başarılarının da kurbanı olmuştur (Smith,

2017). Bunun sebebi ise çoğu bilim insanının ifade ettiği üzere, salgınların aşılarda sayesinde toplum nazarında görünmez hâle geldiği ve bu nedenle faydalarının unutulduğudur (Arıcan, 2018). Aşıya karşı sergilenen negatif tutumların (karşıtlık, tereddüt ya da ret) tarihsel gelişimine bakılınca erken dönemlerde dini gerekçelerin ve dogmatizmin ağır bastığı; zamanla bilim, tıp ve teknolojideki gelişmelerin ve bununla ilişkili olarak sosyal tutumların da değişmesinin etkisiyle politik ve sosyal güvensizliğin ağır bastığı görülecektir. Yeni bir kavram olmasa da aşı tereddüdü, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 2019 yılında beyan edilen on küresel tehdit arasında yerini almıştır.

Tarihsel süreçte 19uncu yüzyılın sonlarında artan aşı karşıtı hareketler, 20nci yüzyılın başında zorunlu aşı uygulamasının kaldırılmasıyla düşüşe geçmiş, 1950li yıllarda ise belirgin bir azalma göstermiştir (Dubé vd., 2014). Doksanlı yıllarda aşılarda nörolojik problemlere ve otizme sebep olduğu fikri özellikle Andrew Wakefield tarafından ileri sürülmüş, bu da aşı karşıtı hareketi bilimsel görünen gerekçelerle canlandırmıştır (Avcı, 2017). Ancak yapılan araştırmalar bu iddiaları doğrulayamadığı gibi (Karakaya, 2018) daha sonra yapılan tahkikat neticesinde beyan etmediği çıkar çatışmaları ve diğer etik ihlaller nedeniyle Wakefield'in lisansının elinden alınmasıyla ve Wakefield'in Lancet dergisinde yer alan makalesinin dergi tarafından geri çekilmesiyle sonuçlanmıştır (Godlee vd., 2011). Türkiye'de 2015 yılında Ordu Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü tarafından açılan bir davanın, temyizden inceleme sonucunda davalı lehine sonuçlanması (Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, E:2015/16500, K:2015/23449 sayılı kararı), bazı dini ve felsefi öncü kişileri takip eden grupların aşı karşıtı söylemlerini alevlendirmiştir (Yüksel ve Topuzoğlu, 2019). İngiltere'de Wakefield olayında olduğu gibi basın, Türkiye'de de başarısız bir sınav vererek "ikiz bebeklerine aşı yaptırmayan savcının hukuk zaferi" gibi başlıklarla gündem oluşturmuş (Bozkurt, 2018; Yüksel ve Topuzoğlu, 2019; Demir; 2021) ve toplum üzerinde aşılarla dair olumsuz bir hava yaratmıştır.

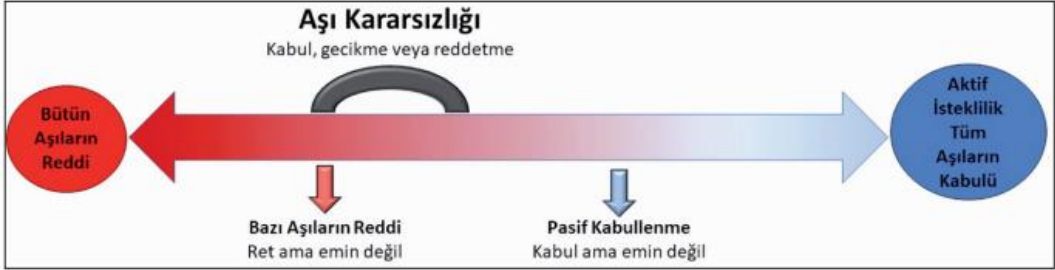
Kişilerin aşıya olan olumsuz yaklaşımları şu şekilde sıralanabilir:

- Aşı tereddüdü
- Aşı reddi
- Aşı karşıtlığı

Aşılarla yönelik olumsuzlamalar tamamen kabulden tamamen redde kadar değişen davranışlar üzerine olduğundan bu kavramlar arasında kesin ve net sınırlar çizmek pek de kolay olmayabilir. Literatürde yer alan çalışmalar ağırlıklı olarak aşı tereddüdü üzerinedir. Konunun özüne inildiğinde aşı tereddüdünde baskın

unsurun güvensizlik, tıbbi bilgi veya verilerdeki eksiklik ya da bilim iletişimindeki eksiklik olduğu görülecektir. Bundan dolayıdır ki başarılı bir aşılama programı için yeteri kadar şüphe götürmez bilimsel verinin olması ve yüksek oranda sosyal kabul edilebilirlik gereklidir (Rutten vd., 2021). Kişilerin aşılara yönelik tutumlarının tamamen reddeden tamamen kabule kadar değişen diyagramı Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Aşılınmaya karar verme süreci (Erkekoğlu vd., 2020)’den alınmıştır..

Bilim iletişimi kavramının 18. yüzyılda ortaya çıktığı söylenebilir. Bilim zamanla halka açık dersler ve konferanslarla kültürel yaşamın bir parçası hâline gelmeye başlamış ve 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bilim iletişimi yaygınlaşmaya başlamıştır (Dursun, 2010; Özdemir ve Koçer, 2020). Barındırdığı kompleksiteden dolayı bilimsel bilgi, bilim iletişimi aracılığıyla kitlelere ulaşma şansı bulmaktadır (Marsh, 2019). Bilim iletişimi denildiğinde genellikle akla ilk gelen isimlerden biri Amerikalı astrobiyolog Carl Edward Sagan’dır. Nitekim bilimi topluma sevdiren önemli bir figür olarak Sagan, “Çocuğunuzu Polio’dan korumak istiyorsanız dua edebilir ya da onu aşılayabilirsiniz... Tercihiniz bilimden yana olsun.” (Sagan ve Steele, 1996) diyerek bilime olan önemi vurgulamıştır. Bilimsel medya okuryazarlığı, halk nazarında bilimi destekleyici tutumun yaratılması, halkın bilimsel ve teknolojik politikalarla ilgili karar alma süreçlerine katılımı gibi bilim iletişiminin parametreleri (Dursun, 2010) bir ülkenin resmi bir bilim politikasına sahip olmasıyla, bu parametreleri gerçekleştirecek kurumların varlığıyla mümkündür (Özdemir ve Koçer, 2020). Bundan dolayıdır ki ülkemizde bilimsel medya okuryazarlığı ile ilgili kurumsal yapı Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK)’dur.

Son yıllarda bilimsel ve teknik alanlardaki ilerlemelere paralel olarak medyadaki bilim haberlerinde de bir artış yaşanmaktadır. Ancak başta televizyon ve sanal mecra olmak üzere medyada bilimle ilgili içerikler magazinsel, ilgi çekici, abartılı yönleriyle yer almakta, bu da söz konusu haberlerde bir nitelik sorunu ortaya çıkarmaktadır. İronik bir biçimde, kitle iletişim araçları ile bilimin yüceliği sıkça

vurgulanırken, bu olgunun kitlelere aktarımında zaman zaman başvurulan sınır tanımaz yöntemler sonucu gelinen noktalar bilim dışı, hatta bilime karşı olabilmektedir (Utma, 2017). Her ne kadar basın yayın organları belli bir denetim ve kontrol mekanizmasına tabi olsa da sosyal medya, daha katılımcı ve serbest bir platform olması nedeniyle dezenformasyona daha açıktır. Ancak sosyal medya her ne kadar dezenformasyona açık olsa da bilim iletişimi konusunda erişilebilirliği yüksektir. Teknik ve akademik nitelikteki bilimsel bilginin halka ulaşmasındaki yegâne araç bilim iletişimidir.

2.AŞI TEREDDÜDÜ, AŞI REDDİ VE AŞI KARŞITLIĞI

Aşı karşıtı hareketin tarihsel olarak merkezi, ironik bir şekilde bilinen ilk aşının bulunduğu İngiltere'dir. Aşı karşıtlığı, aşının kendisi kadar eskidir. Aşılama yönelik karşıt fikirler, Edward Jenner'in Çiçek aşısını geliştirmeden önce Sığır Çiçeği ile ilgili çalışmalar yaptığı dönemde bile tartışmaya açılmıştır. Variolasyonun geliştirilmiş bir şekli olan inokulasyonun İngilterede uygulama bulunduğu dönemde, James Kirkpatrick tarafından kaleme alınan *The Analysis of Inoculation (İnokulasyonun Analizi)* adlı kitap Çiçek hastalığının tanrının kırbağı (*Flagellum Dei*) olduğunu ve inokulasyona karşı gelinmesi gerektiğini öne sürmektedir (Kirkpatrick, 1761). Kirkpatrick'in kitabında özellikle İncil'deki ayetlere atıfta bulunması (Matta 10:37-39) dönemin insanları üzerinde hastalığı kabullenmeye sebep olmuştur. Yine aynı dönemde, Jenner henüz Çiçek aşısını bulmamışken 1772 yılında Edmund Massey adlı bir papaz "A Sermon Against the Dangerous and Sinful Practice of Inoculation" (*İnokulasyonun Tehlikeli ve Günahkâr Pratiğine Karşı Bir Vaaz*) adlı kitabıyla hastalıkların tanrı tarafından insanları cezalandırmak amacıyla gönderildiği, bu nedenle hastalıklarla mücadele etmenin tanrı iradesine meydan okumak anlamına geldiğini ifade etmiştir. Kirkpatrick ve Massey, inokulasyonun tanrıya karşı gelerek şeytana uymak anlamına geldiğini işaret etmiştir. Jenner'in Çiçek aşısını bulmasından sonra Birleşik Krallık Parlamentosu tarafından çıkarılan 1840 tarihli Birleşik Krallık Aşı Kanunu (*United Kingdom Vaccination Act 1840*) ve daha kapsamlı olan 1853 Kanunu (*United Kingdom Vaccination Act 1853*) aşı karşıtı hareketin doğuşunda itki görevi görmüştür. Kanunlar Çiçek aşısını zorunlu kılmasının yanısıra aşı yaptırmayanlara idari para cezası ve hatta hapis cezası öngörmüştür. Bu iki yasal düzenlemenin ardından (özellikle 1853 yasası) John Gibbs tarafından 1854te yazılan *Our Medical Liberties (Tıbbi Özgürlüklerimiz)* adlı kitabın aşı karşıtı hareketin başlangıcı olduğu kabul edilmektedir (Spier, 2002; Kader, 2019; Doğanıılmaz Duman ve Ünür, 2022). Esasen 19. yüzyılda aşılara yönelik olumsuz tepkilerle günümüzdeki tepkiler (vücut dokunulmazlığı, hak ihlali, dini

gerekçeler vb) bir hayli benzerlik göstermektedir. Ancak günümüzde özellikle sosyal medyanın da etkisiyle aşı karşıtı gerekçelerden komplo teorileri ve özellikle de otoritelere duyulan güvensizliğin ağırlıklı olması dikkat çekicidir.

Aşı tereddüdü ile aşı karşıtlığı arasında bir hiyerarşiden ziyade sebep-sonuç ilişkisinden ileri gelen farklılık olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır. Yine de sergilenen tutum ve istikrar açısından aşı karşıtlığının, aşı tereddüdünden daha şiddetli ve tarihsel gelişimine bakıldığında organize olduğunu söylemek mümkündür.

Aşılar ve aşılınmaya karşı olumsuz tutumlar literatürde önceleri aşı karşıtlığı kavramı ile ele alınırken, yakın dönemde aşı reddi, aşı tereddüdü ve aşı kararsızlığı gibi kavramlar üzerinden incelenmektedir. Bu nedenle aşı kararsızlığının daha yeni bir kavram olarak ön plana çıktığı görülmektedir (Düzel ve Doğan, 2022). Bu kavramın kullanılmasında, günümüzde 19. yüzyıldakine benzer şekilde organize olmuş, örgütlenmiş aşı karşıtı bir hareketin bulunmayışının etkisi olabilir. Aşı tereddüdü, aşılınmaya duyulan güvensizlik veya memnuniyetsizlikle karakterizedir (Rutten vd., 2021). DSÖ her ne kadar 2012 yılında aşı retlerini araştırmak için bir komisyon oluşturmuş ve bu komisyonun çalışmaları sonucunda hazırlanan rapora göre aşı tereddüdü ile aşı reddi farklı kavramlar olarak tanımlanmış ise de yine DSÖ ve UNICEF tarafından hazırlanan raporda, aşı tereddüdü “aşıyı kabullenmekte gecikme veya aşıya ulaşılmış olmasına rağmen reddetme durumu” olarak tanımlanmıştır. Anılan rapora göre aşı reddi kapsam bakımından belli bir aşıya ya da aşılardan geneline karşıdır. Bu bakımdan aşı kararsızlığı ile aşı reddi aynı kavramı işaret ediyor gibi görünmektedir. Fakat aşı tereddüdü biraz daha isteksizlik ya da temkinlilik gibi duygulardan beslenirken aşı reddinin daha sert bir tutum olduğu görülebilir. DSÖ’ye bağlı SAGE (Strategic Advisory Group of Experts) çalışma grubu tarafından 2014 yılında yayınlanan rapordan özetle aşı reddine sebep olan faktörler üç temel etki adlı başlıklarda toplanmıştır. Bunlar bağlamsal etkiler, birey ve grup etkileri, aşı ve aşılamaa ait etkilerdir (Barutçu vd., 2021).

Bireylerin aşı tereddüt düzeylerinin ölçümü halk sağlık politikalarının şekillenmesinde önemli veriler sağlayabilir (Yılmaz vd., 2021). Öte yandan, sanal ortamda aktif olarak bulunan ebeveynler, karşılaştıkları aşı karşıtı içeriklere bağlı olarak, yüksek düzeyde aşı kararsızlığı yaşayabilmekte (Weiner vd., 2015; Ashfield & Donelle, 2020), yaşanan bu aşı kararsızlığı ise hem bireysel hem de toplumsal bağlamda aşıya dair olumsuz bir gidişata sebep olabilmektedir. Aşı reddinde bulunan bireyler aşılınmaya toplumsal değil bireysel perspektiften bakmakta ve aşı yaptırmama hürriyetine sahip olduklarını düşünmektedir. Aşı

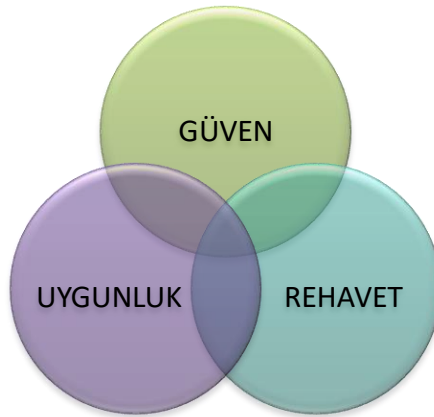
reddinin en önemli sebebi, özellikle ebeveynlerin yetersiz bilgilendirilmiş olmasıdır (Utma, 2017). Ülkemizde alana kazandırılan çoğu çalışma, en önemli ve doğru bilgi kaynağı olarak sağlık çalışanlarını işaret etmektedir (İncili, 2009; Yüksel ve Topuzoğlu, 2019; Odabaş ve Ayyıldız, 2020). Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması raporuna göre 2008 yılında tam aşıli çocuk oranı %77 iken bu oran 2018 yılında %68'a düşmüştür. Aşılarla erişimin, geçen on yıl içinde daha da kolaylaştığı ve çoğu aşının halka ücretsiz sunulduğu göz önünde bulundurulursa bu oranlarındaki düşüşün aşı reddi sonucu olduğu düşünülebilir (Ayçiçek, 2021).

3. AŞILARA KARŞI NEGATİF TUTUMLARIN SEBEPLERİ

Aşılamaya karşı sergilenen negatif tutumlardan bahsedilmiştir. Söz konusu tutumların kaynağına yönelik yurt içinde ve yurt dışında çokça araştırmalar yapılmıştır. Bunlar incelendiğinde iki ana grup hâlinde toparlanabilir; tıbbi gerekçeler ve sosyolojik gerekçeler. Ancak bu ikisi arasında keskin ve net ayrımlar yapmak zaman zaman güç olabilir.

DSÖ aşı tereddüdü/reddi bileşenlerini 3C modeli ile açıklamıştır. Bunlar güven (*confidence*), rehavet (*complacency*) ve uygunluk'tur (*convenience*). Bunlardan güven aşıların etkinliği, güvenliği, sağlık hizmetlerinin güvenilirliği ile yeterliliği ve karar verici konumundaki devlete duyulan güven olarak tanımlanmaktadır. Rehavet aşıyla önlenabilir hastalıkların algılanan riskinin azalmasını ve devamında aşılamanının önleyici bir uygulama olarak gereksiz olduğu algısını belirtmektedir. Son olarak uygunluk, aşılarla coğrafi olarak erişim, aşının mevcudiyeti, ve satın alınabilirliği gibi unsurları içermektedir (MacDonald, 2015; Akbulak ve Çöl, 2022).

Şekil 2. DSÖ'ye göre aşı tereddüdü/reddi bileşenleri.

3.1. Aşıların Özellikleri

Sağlık çalışanları üzerine yapılan bir araştırmada COVID-19 aşılarının etkinlik, yan etkiler ve koruyuculuk süresi gibi konulardaki belirsizliğinin; ikilemlere ya da tereddütlere neden olabileceği ifade edilmiştir (Kwok vd., 2020). mRNA aşılarının araştırmaları 1990lı yıllara kadar dayanmaktadır. İlk defa 1993 yılında Martinon vd. (1993) tarafından İnfluenza mRNA aşısı başarıyla uygulanmıştır. Geçen neredeyse 30 yılda mRNA aşıları üzerine araştırmalar yapılmıştır ve yapılmaktadır. Ancak buna rağmen COVID-19 mRNA aşıları geliştirildiğinde, bu aşılarla dair yoğun bir tereddüt yaşanmış ve komplo teorileri üretilmiştir. Toplumların genelinde bu gelişmeye dair yeterli bilgilendirme yapılmadığı ve çok yeni bir teknik olduğu gibi bir algının ortaya çıkması bilim iletişiminin önemini vurgulamaktadır. Geleneksel aşılarından farklı olarak mRNA aşıları görece yeni ve alternatif bir bağışıklık sağlayıcıdır (Xu vd., 2020). Kas içine enjekte edilen mRNA aşısının çalışma mekanizması, lipit nanopartikül içerisindeki mRNA moleküllerinin hücre içine girmesi (Van Lint vd., 2013) ve ribozomlardan patojene ait dikensi yapıların (*spike proteins*) konak tarafından üretilmesi ve bu şekilde bağışıklık sağlanması üzerinedir (Garde ve Satlzman, 2020). Bundan dolayıdır ki mRNA aşılarına dair bir çok komplo teorisi veya iddia ortaya atılmış ancak aşılarla ilişkin genel yan etkiler dışında herhangi ciddi bir yan etkiye rastlanılmamıştır (Polack vd., 2020). Bu nedenle aşı reddinin en önemli sebebinin özellikle ebeveynlerin yetersiz bilgilenmiş olması da (Utma, 2017) göz önünde bulundurulursa, devlet ve diğer organizasyonlar düzeyinde kanıta dayalı yaklaşımlar, aşılama faaliyetleri üzerinde olumlu etki yaratacak ve tereddütleri azaltacaktır (Rutten vd., 2021). Ünlü ve Kesgin'in (2021) COVID-19 ile ilgili alana kazandırdığı bir araştırmasında katılımcıların çoğunun (%72.3) inaktif/zayıflatılmış aşı türleri hakkında bilgi sahibi olduğu ve yine aynı çalışmada katılımcıların en çok güven duyduklarının da bu aşı türü olduğu ifade edilmiştir. Anılan çalışma da aşılar hakkında bilgi sahibi olunmasının önemine dikkat çekmektedir. Bu noktada aşılar konusunda toplumu yeterli ve doğru bir şekilde bilgilendirmenin önemi ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de çocukluk çağı aşılarına yönelik ebeveynlerin tutumlarının değerlendirildiği bazı güncel çalışmalar Tablo 1'de kısaca özetlenmiştir. Aşılarla karşı genel bir güvensizliğin ve aşıların içerisinde zararlı maddelerin bulunduğu gerekçelerinin ön plana çıkması dikkat çekicidir.

Tablo 1. Türkiye’de çocukluk çağı aşılara yönelik çeşitli çalışmalara göre elde edilen en yaygın 5 aşı tereddüdü gerekçesi.

Gerekeçe	Oran (%)	Referans
Aşılarla duyulan güvensizlik	96.7	Hasar vd. (2021)
	43.0	Yıldız vd. (2021)
Aşıların içeriğinin zararlılığı olduğu fikri	72.0	Aygün ve Tortop (2020)
	43.0	Yıldız vd. (2021)
Aşı ile verilen mikroba bağlı hastalanma	43.6	Turan (2022)
Hastalıkların yaratmayacağı sorun	27.7	Çakırlı vd. (2022)
Aşıların gereksiz olduğu	22.2	Çakırlı vd. (2022)

Ülkemizde yapılan bir çalışmanın verileri arasında bilim, iktidar ve basın yayın otoritelerinin dışlayıcı ve kutuplaştırıcı olduğu, tek bir söyleme bağlı kaldığı ve farklı görüşleri kabul etmediği, araştırmaya konu katılımcılar arasında ifade edilmiş; bir temsiliyet probleminin ortaya atıldığı, tek taraflılığa karşın sosyal medyanın olanak sunduğu çok sesliliğe vurgu yapılmıştır (Tuzcu ve Şahin, 2022). Zira bu durum 1853’te İngiltere’deki Çiçek salgınında devletin, dönemin koşulları gereği yeterince bilgilendirme yapmadan zorunlu aşı uygulamasına geçmesi ve aşı yaptırmayanlara ciddi müeyyideler (hapis vb) uygulamasına (Bozkurt, 2018) benzer niteliktedir. Gönüllü aşılama programı uygulayan ülkelerde aşılama oranlarının, zorunlu aşılama programı uygulanan ülkelerin gerisinde olmaması (Akşit, 2016) akla bilim iletişiminin bu konuda etkinlik sağlayabileceğini getirmektedir. 2022 yılında bir kamu kurumu çalışanlarına yönelik yapılan araştırmada katılımcıların %6.6’sının kararsızlıktan dolayı, %0.5’inin ise aşı karşıtı olduklarını ifade ettikleri için aşı yaptırmadığı saptanmıştır. Yine aynı araştırmanın aşıya karşı olumsuzlama nedenlerine yönelik dikkat çeken bir bulgusu da katılımcıların %30.5’inin aşıların, aşı üreticilerinin kazanç sağlaması için üretildiğini; %19.8’inin ise aşı ile ilgili bilgi kaynaklarının (medya, sosyal çevre vb.) aşılama hakkında olumsuz düşüncelerine yol açtığını ifade etmesidir (Kalkan vd., 2022). Araştırmaların genelinde aşı tereddüdü verileri dikkat çekecek düzeyde yüksek olmasına rağmen daha farklı ve genel tabloya göre iyimser veriler de elde edilmiştir. Örneğin, Kırklareli ilinde 158 ebeveyn ile yapılan bir araştırmada, katılımcıların %97.5’inin aşının gerekli olduğunu ve %94.3’ünün, aşı

karşıtlığı veya tereddütü ile ilgili duyduğu gündemin kendisini etkilemediğini bildirmiştir (Mercan vd., 2023). Çocukluk çağı aşılara yönelik ebeveynlerin tutumunun incelendiği bir araştırmada (Turan, 2022) katılımcıların %55.59'unun çocukluk çağı aşuları konusunda yeterli bilgiye sahip olduklarını düşündükleri ve bilgi kaynaklarının en çok arkadaş/komşu/tanıdık gibi çevreleri (%25.48), en az ise kayıtlı oldukları aile sağlığı merkezinin hekimi ve hemşiresi (%6.18) olduğu bildirilmiştir. Ancak başka bir çalışmada ise (Odabaş ve Ayyıldız, 2020) ebeveynlerin büyük bir kısmının (%63) bilgi kaynağı hemşirelerken %17'sinin bilgi kaynağı arkadaş/akraba olarak ifade edilmiş; en az kısmını ise (%5) televizyon oluşturmuştur.

3.2. Politik Unsurlar

Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) yapılan anket çalışmalardan elde edilen verilere göre Gıda ve İlaç Dairesi (FDA) tarafından verilen acil kullanım onayı, aşılarda orijin ülkeleri (ithal olmaları) ve siyasi-parasal çıkarlara duyulan endişelerin, aşı tereddüdüne ilişkin gerekçelerin politik ayağı olduğu anlaşılmaktadır (Khamsi, 2020). Yine Türkiye'de yapılan bir çalışma, aşı tereddüdü veya karşıtlığının, kişilerin kamu idaresi ve sağlık kuruluşlarına karşı mevcut ve hızla artan güvensizliği ile olan ilişkisini ortaya koymaktadır (Özel, 2022). Nitekim ülkemizde COVID-19 üzerine yapılan bir sosyoloji araştırmasında (Tuzcu ve Şahin, 2022), araştırmaya dâhil olan katılımcılar tarafından en çok ilaç şirketlerinin COVID-19 aşılarının ticari ve kâr amaçları için kullanıldığı fikri ifade edilmiştir. COVID-19 üzerine Fransa'da sağlık çalışanlarına yönelik yapılan bir çalışmada (Paris vd., 2021) tereddüt ve karşıtlık tutumları bakımından Influenza aşılara oldukça benzer bir tablo ile karşılaşmıştır; aynı çalışmanın bulgularına göre sağlık çalışanlarının %3.9'u, COVID-19 aşısına karşı olduklarını ifade etmişlerdir. Yine COVID-19 pandemisi sürecinde Avrupa Birliği Parlamentosu tarafından alınan EU 2021/953 sayılı kararlar aşı pasaportu (sertifikası) uygulamaya alınmış ancak çeşitli ülkelerde uygulama protestolarla karşılaşmıştır (Euronews, 2022). Bu durum, gerek salgın yönetiminde gerekse de aşı karşıtlığı olgusuna yaklaşımda sosyolojik ve hukuki yorumlamanın da gerekebileceğini ortaya koymuştur.

Aşılama programları devlet bazında incelendiğinde gönüllü aşılama programı ve zorunlu aşılama programı gibi iki uygulama görülmektedir. Ancak toplumsal aşılama oranı ile devlet politikaları arasında net bir ilişki bulunmamaktadır (Bozkurt, 2018). Şöyle ki gönüllü aşılama programı uygulayan ülkelerde aşılama

oranları, zorunlu aşılama programı uygulanan ülkelerin gerisinde değildir (Akşit, 2016).

3.3. Bireysel Tutumlar

COVID-19 pandemisi döneminde yapılan çalışmalara göre aşılarla olan güvensizliğin genel sebebi enfeksiyonun yaygınlığına dair yanlış yüzdelerin verilmesi ve doğal bağışıklık yönündeki tercih, tereddütleri daha da artırmaktadır (Khamisi, 2020). İsrail’de COVID-19 ile ilgili yapılan bir araştırmada aşı kararsızlığı bulunan katılımcıların gerekçeleri; %76 aşının yan etkileri olduğu, %13 aşıların etkinliği konusunda duyulan şüphe, %11 de hastalığın hafif atlatılmasından dolayı aşıların gereksiz olduğu şeklinde elde edilmiştir (Dror vd., 2020). Aynı araştırmada şaşırtıcı bir şekilde sağlık çalışanları arasında şüpheli yaklaşım yüksek çıkmıştır.

3.4. Komplo Teorileri

Tarihsel gelişime göre dini gerekçelerle aşı karşıtlığının bilinen temeli, bir din adamı olan Edmund Massey’in, 1772 yılında İngiltere’de verdiği bir vaazda aşıların şeytan işi olduğunu ve aşılamanın günaha girmek anlamına geldiğini ifade etmesiyle atılmıştır (Hussain vd., 2018). Yine İngiltere’de 1853 yılında çocuklara zorunlu aşıların uygulamaya alınması, bu durumun insan haklarına aykırılık teşkil ettiği şeklinde yorumlanmış (Badur, 2011) ve aşıya olan olumsuz tutumu dini minvalden hukuki minvale taşımıştır. 1879 yılında ise ABD’de William Tebb tarafından Amerikan Aşı Karşıtlığı Topluluğu’nun kurulması ile aşı karşıtlığı ilk defa örgütsel nitelik kazanmıştır. ABD’de 5 Mart 1907’de John Pitcairn Jr. tarafından bir konferans düzenlenmiş ve bu konferansı izleyen yılda ise Philadelphia’da Benjamin Higgins’le birlikte faaliyetleri New York ve Pennsylvania odaklı Anti Aşı Derneği kurulmuştur (Walloch, 2015). Ülkemizde ise 11 Eylül 2021 tarihinde Fatih Erbakan tarafından İstanbul Maltepe’de “Büyük Uyanış” adlı miting düzenlenmiş ve COVID-19 aşıları hedef gösterilerek dini söylemlerle harmanlanarak aşı karşıtı minvalinde ifadeler kullanılmıştır (TTB, 2021). Benzer şekilde Endonezya’da COVID-19 aşısının kürtajla alınan fetüslere ait hücreler veya domuz kökenli genler içerdiği söylentileri, Müslüman ve Yahudi toplulukları arasında dini gerekçeli kaygı uyandırmıştır (Jamal, 2020). Burada önemli olan, Pitcairn ve Higgins’in organize faaliyetlerinin ardında bireysel özgürlükler ve iradeye müdahale gibi konular yatarken Erbakan örneğinde komplo teorileri ağırlıklıdır. Bireysel haklar ve iradi gerekçeler 19. Yüzyıldan günümüze de aşı reddinin unsurlarından biri olarak devam etse de 20. yüzyılın sonlarından itibaren komplo teorilerinin daha da yayıldığı bir gerçektir.

Günümüzde aşı karşıtlarının en yoğun kullandıkları argümanların başında komplo teorileri gelmektedir. Yapılan çoğu araştırma sonucunda aşı karşıtı olan kişilerin büyük bir kısmının aynı zamanda diğer komplo teorilerine de güçlü bir şekilde inandığı görülmektedir (Sayın ve Bozkurt, 2021); başka bir çalışmada kanser ve komplo teorileri arasında buna benzer sonuçlar elde edilmiştir (Paytubi vd., 2022). COVID-19 pandemisini yaşadığımız günlerde hastalığın insanlara aşı yoluyla çip takılması için planlandığı, yine salgının 5G ile yayıldığı gibi onlarca komplo teorisi, özellikle sosyal medya aracılığıyla geniş kitlelere ulaştı (Akyüz, 2021). Tüm bunlar yeni gibi görünse de aslında İngiltere’de Edward Jenner’ın Sığır Çiçeği (*Cowpox*) aracılığıyla bulduğu Çiçek aşısına karşı olumsuz tepkiler gecikmemiş hatta bu durum 1802’de İngiliz karikatürist James Gillray tarafından karikatürize edilmişti (The Morgan Library Museum, 2021). Aşının insanları sığira çevireceği, vücutlarında boynuzlar çıkacağı gibi söylentiler o dönem İngiltere’de yayılmıştı. Bunun yukarıda bahsedilen, günümüzdeki aşı karşıtı komplo teorilerine benzerlik gösterdiği söylenebilir. Söz konusu komplo teorilerinin en ilginç yanı ise neredeyse hepsinin bilimsel tabandan tamamen uzak olmasına rağmen geniş çevrelerde destek bulabilmesidir. Türkiye’de, 21 ebeveynle yüz yüze yapılan bir çalışmada (Aslan, 2018) birçok farklı nedenden dolayı ortaya çıkan “Güvensizlik” temasının adeta temel unsur olduğu belirtilmekte ve bu temanın gerek ülkemizde gerekse de yurt dışında yapılan çoğu araştırma verisiyle uyum sağladığı görülmektedir. Söz konusu araştırmada dikkat çeken bir faktör de ebeveynlerin aşılardan genellikle ithal olmasından ötürü duydukları güvensizlik ve “helal” konusudur. Helal konusundaki şüpheler, Endonezya’da yapılan bir çalışmayla (Jamal, 2020) benzerlik göstermektedir.

3.5. Demografik Unsurlar

Aşı tereddüdü üzerine yapılan hemen hemen tüm araştırmalar, değişkenler noktasında demografik unsurları da barındırmaktadır. Her ne kadar aşı tereddüdü üzerine yapılan araştırmalarda demografik unsurlara yer verilse de bunlar ağırlıklı olarak katılımcıların demografik dağılımlarını göstermekte; genel anlamıyla aşı tereddüdü yaşayan (veya kendini aşı karşıtı olarak tanımlayan) bireylerin demografik dağılımlarına pek yer verilmemiştir. Şöyle ki aşı karşıtlarının cinsiyete, öğrenim durumuna ya da gelir durumuna göre dağılımları konusunda pek tatmin edici veri bulunmamakta ve çalışmalar sıklıkla belirli bir bölgede (genellikle ilçeler) sınırlı kalmaktadır.

Birleşik Krallık’ta 30 binin üzerinde katılımcıyla yapılan bir araştırmada katılımcıların %16’sının COVID-19 aşısına karşı yüksek düzeyde güvensizlik

duydukları bildirilmiştir (Paul vd. 2021). Anılan çalışmada aşı tereddütüne en çok neden olan konular ise aşuların yan etkilerinin belirsiz olduğu, doğal bağışıklığın tercih edildiği ve aşuların ticari kaygularla pazarlandığı yönündeki düşüncelerdir.

Adana ilinde yapılan bir çalışmada (Hasar ve diğerleri., 2021) aşı reddi grubunu teşkil eden ailelerin %59'unda bir üniversite mezunu ebeveyn mevcut iken %16.4'ünde ise lise mezunu ve üzeri ebeveyn bulunmamıştır. Aynı çalışmanın ilginç bir bulgusu ise aşı reddinde bulunan ailelerin %80.3'ünün daha önce en az bir defa aşı yaptırdığı, %19.7'sinin ise doğumdan itibaren hiç aşı yaptırmamış olmasıdır. Söz konusu çalışmada aşı reddi grubunun %86.9 gibi yüksek bir gerekçesinin medyada okunulan/duyulan içerikler olması dikkat çekicidir. İstanbul sınırları içinde 276 ebeveynin katıldığı bir araştırmada ise aşı tereddüt düzeylerinin yüksek olduğu; aşı tereddüt düzeylerinde ise yaş, çocuk sayısı, eğitim düzeyine ve aşularla ilgili seminer alma durumlarına göre anlamlı bir farklılık bulunmadığı bildirilmiştir (Aygün ve Tortop, 2020). Sağlık çalışanlarına yönelik COVID-19 ile ilgili yapılan bir araştırmada (Tekin ve Keser, 2023) ise evlilerin tereddüt düzeylerinin bekârlardan daha yüksek olduğu ve erkeklerin aşı yaptırmama durumunun kadınlardan 1.94 kat fazla olduğu anlaşılmıştır. Araştırmanın dikkat çeken yönü ise katılımcıların sağlık çalışanları olmasına rağmen %63.7'sinin aşılama konusunda doğru ve yeterli bilgi sahibi olmadıkları yönündeki veridir. Başaran ve Çil'in (2022) alana kazandırdığı bir çalışmada, eğitim seviyesi ile aşı tereddüdü arasında negatif bir korelasyon olduğu görülmüştür. Söz konusu çalışma, eğitim seviyesi arttıkça aşı tereddüdünün azaldığını ifade etmektedir. Ülkemizde de COVID-19 aşularına yönelik tutumlara dair çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan bir kısmı Tablo 2'de özetlenmiştir.

Tablo 2. Türkiye’de COVID-19 Aşılarına yönelik çeşitli çalışmalara göre elde edilen en yaygın 5 aşı tereddüdü gerekçesi.

Gerekçe	Oran (%)	Referans
Aşıya duyulan güvensizlik	51.9	Kalkan vd. (2022)
	45.8	Başaran ve Çil (2022)
	47,4	Türkiye Raporu (2021)
Aşıların ilaç şirketlerince ticari ve kâr amaçlı kullanıldığı	-	Tuzcu ve Şahin (2022)
Yan etki endişesi	34,4	Yılmaz vd. (2021)
	75.9	Yılmaz vd. (2021)
	64.1	Kalkan vd. (2022)
	61.0	Tekin vd. (2022)
	32.3	Yılmaz vd. (2022)
Virüsün laboratuvarında üretildiği fikri	37.1	Gülmez vd. (2023)
Aşının gerekli görülmemesi	58.1	Dindar Demiray vd. (2022)

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Güvenilir bilgi söz konusu olduğunda bilim, başvurulması gereken nihai referanstır; ortak yarara yöneliktir, siyasi ideolojiler ve ekonomik çıkarlar ötesinde bir olgudur. Modern toplumlarda bilim dışında başvurulacak başka bir kurum yoktur (Weingart ve Guenther, 2016). Bilim iletişimi yeni olmasa da kökleri 19uncu yüzyıla dayanmaktadır ve günümüzde önem kazanarak “bilim iletişimi bilimi” gibi bir kavramın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

DSÖ’ye göre toplum bağışıklığı (sürü bağışıklığı), bir popülasyonun enfeksiyon hastalığa karşı aşıyla veya önceden geçirilmiş enfeksiyonla dolaylı yoldan bağışıklık kazanmasıdır. Yine DSÖ, aşı tereddüdüne göre daha sert bir tutum olan aşı reddini “iradi olarak tüm aşıları reddetme ve yaptırmama” şeklinde tanımlamıştır.

Özellikle son on yılda artan aşı karşıtlığı trendi, COVID-19 pandemisi döneminde sosyal medya ve çoğu hükûmetin izlediği politikaların da etkisiyle dikkate değer bir yükselişe geçmiştir. Bundan dolayı sosyolojik bağlamda aşı karşıtlığı da bir “salgın” olarak ele alınabilir (Özel, 2022). Bu olgu devlet politikaları, dini inanç, ideolojik olarak etkili kişi ve gruplar ve sosyal medya ile oldukça etkileşim hâlinindedir (Tekinel, 2020). İnternet ve sosyal medyada yanlış ve bilim dışı

bilgilerin yayılması durumu DSÖ tarafından infodemi olarak tanımlanmıştır. Gelişen teknoloji çağının bir sonucu olarak bilgiye erişim kolaylaşmış ancak yanlış bilgi edinimi ve dezenformasyon da artmış; bununla ters orantılı olarak bilgi güvenilirliği de azalmış durumdadır (Topçu ve Çaycı, 2022). Sonuç olarak aşı karşıtlığının artan bir trend hâline gelmesinin salgın hastalıklarla mücadelede önemli sorunlara sebep olabileceği, bu nedenle yalnızca tıbbi bir olgu olarak ele alınmaması; sorunun sosyolojik ve enformatik bağlamda da incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu bakımdan bireyler ve toplulukların gerek sağlık kuruluşlarına gerekse de yönetsel otoritelere olan güveninin tesis edilmesi amacıyla, aşı tereddüdü ya da karşıtlığı ile saldırgan ve ötekileştirici olmayan, kişilerin aşılara olan olumsuz tutumlarını kamçulamayacak daha yapıcı ve teşvik edici metotların kullanımına gidilmesi önerilmektedir.

Öte yandan birçok aşı karşıtlığının dayanak noktası edindiği yargı kararları, esasen gerçekleşen olaylarla mevcut yasal düzenlemeler arasındaki uyumsuzlukları ele almakta ve kanun koyucuya yasal düzenleme getirilmesi ya da mevcut yasal düzenlemelerde değişikliğe gidilmesi noktasında rehber niteliği taşımaktadır. Kaldı ki 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, neredeyse bir asır önce yürürlüğe konulmuştur ve son yüzyılda meydana gelen tıbbi ve teknolojik değişimlerin, yargı kararlarının ve bilimsel gelişmelerin kanun koyucu tarafından dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Nitekim gerek ABD gibi eyaletlerden kaynaklı uygulamada farklılık arz eden bir ülkede gerekse de Belçika ve Polonya gibi aşı reddine hapis cezasına varan yaptırımlar (Bozkurt, 2018) uygulayan örnekler mevcuttur. Ancak ülkemizde aşı redlerine karşı herhangi bir adli ya da idari yaptırım öngören yasal düzenleme bulunmamaktadır (Avcı, 2017).

Günümüzde bilimsel bilgi halen gazete, dergi ve kitap gibi basılı medya üzerinden topluma aktarılsa da sosyal medya, etkileşim üzerindeki etkisi sebebiyle önemli bir yer işgal etmektedir. Sosyal medya, bilim iletişimi açısından önemli bir platform olsa da dezenformasyon ve yanlış bilgi yayılması riskini de barındırmaktadır. Bu bakımdan sosyal medyayı da aşı kararsızlığı ya da karşıtlığı trendini artıran faktörler arasına almak mümkündür.

Ülkemiz basınında sahte haber oranındaki yükseliğe karşın Reuters'in 2019 raporuna göre basına duyulan güvendeki %8'lik artış önemli bir sorundur (Özdemir ve Koçer, 2020) ve son yıllarda bu durumun bilimin itibarına olumsuz etki yaratabileceği tehlikesi mevcuttur.

Sonuç olarak aşıyla önlenabilir hastalıkların, özellikle bilim iletişiminin sağlıklı bir şekilde yürütülmesiyle birlikte daha başarılı bir şekilde kontrol altına alınacağı

ve kamuoyunun bilgilendirilmesi amacıyla aşılara yönelik araştırma sonuçlarının topluma daha iyi yansıtılması gerektiği düşünülmektedir. DSÖ'nün on küresel tehlike arasına soktuğu bu olgunun gerekçelerinin tıbbi ve sosyolojik temelde olduğu göz önünde bulundurulursa çoklu disiplinler çerçevesinde ele alınması gerekmektedir. Bu amaçla bilim iletişimi, özellikle ebeveynlerin aşılar konusunda bilgilenmeleri için önemli bir metodolojidir. Özetle, aşı tereddüdü ile basın yayını, sosyal medya ve bilim iletişimi arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır.

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazar çalışmaya tek başınakatkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Akbulak, M. A. & Çöl, M. (2022) Dünyada ve Türkiye'de Aşılama Tutumu ve COVID-19 Aşılarına Bakış. ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi, 7(3): 531-540.

Akşit S. (15-18 Kasım 2016). Zorunlu Bağışıklama mı, İsteğe Bağlı Bağışıklama mı? Ülkelerin Deneyimleri 4. Ulusal Sosyal Pediatri Kongresi, Antalya. <http://www.sosyalpediatri.org.tr/sunumlar/2017/4ulusalsosyalpe/sadikaksit.pdf>. (Erişim: 24.04.2023)

Akyüz, S. S. (2021) Aşı Karşıtlığı ve Şeffaflık Algısında İletişim Pratikleri ve Siyasal Atıf Aidiyetlerin Rolü, Yeni Medya Elektronik Dergisi, 5 (2), 172-185.

Arıcan I. (2018) Sık Rastlanan Aşı Karşıtı İddialara Yanıtlar. Toplum ve Hekim, 33(3), 195-206.

Ashfield, S. & Donelle, L. (2020). Parental Online Information Access and Childhood Vaccination Decisions in North America: Scoping Review. Journal of Medical Internet Research, 22(10), e20002.

Aslan, S. (2018). Türkiye'de aşılara karşı çıkan ebeveynlerin aşılar hakkındaki düşünceleri ve inanışları: Kalitatif çalışma. Uzmanlık tezi, TC Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Aile Hekimliği AD, Ankara.

- Avcı, E. (2017). Çocukluk dönemi aşılara ilişkin karşılaştırmalı bir analiz: amerika birleşik devletleri ve türkiye. Liberal Perspektif: Analiz, 9.
- Ayçiçek, H. (2021). Toplum Bağışıklamasında Ebelerin Rollerini Ve Güncel Sorun; Aşı Karşıtlığı. Biruni Sağlık ve Eğitim Bilimleri Dergisi, (7), 60-67.
- Aygün, E., & Tortop, H. S. (2020). Ebeveynlerin aşı tereddüt düzeylerinin ve karşıtlık nedenlerinin incelenmesi. Güncel Pediatri, 18(3), 300-316.
- Badur, S. (2011) Aşı karşıtı gruplar ve aşılarla karşı yapılan haksız suçlamalar. Ankem Dergisi, 25(2), 82-86.
- Barutçu A. , Çay E. , Evliyaoğlu N. Çiçek Hastalığı Epidemisinde Covid-19 Pandemisine; Aşı Kararsızlığı ve Aşı Reddi. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi. 2021; 30(4): 243-250.
- Başaran, A., & Çil, B. (2022). Vaccine Opposal in People Over 60 Years Of Age in Mardin/Turkey—A Territory With Low Rate of Vaccination. Journal of Contemporary Medicine, 12(1), 81-85.
- Boom, J. A. & Cunningham, R. M. (2014) Understanding and managing vaccine concerns. Springer.
- Bozkurt, H. B. (2018) Aşı reddine genel bir bakış ve literatürün gözden geçirilmesi. Kafkas Journal of Medical Sciences, 8(1), 71-76.
- Bozkurt, H. B. (2018). Aşı reddine genel bir bakış ve literatürün gözden geçirilmesi. Kafkas Journal of Medical Sciences, 8(1), 71-76.
- CDC. Complications of Mumps. Mart 2021. <https://www.cdc.gov/mumps/about/complications.html> (Erişim: 20.04.2023)
- Çakırlı, M., Açıkgöz, A., Arslan D. T. (2022) Evaluation of Mothers' Perspectives on Childhood Vaccination During The Covid-19 Pandemic. Genel Tıp Dergisi, 32(6): 781-788.
- Demir, T. (2021). Aşı karşıtı tutumların sosyokültürel ve dinî boyutları. Tevilat, 2(2), 271-291.
- Dindar Demiray, E. K., Alkan, S., Öntürk Akyüz, H. (2022) Survey of COVID-19 Vaccine Hesitancy and Investigating Reasons for Vaccine Refusal Among Healthcare Professionals. J Biotechnol and Strategic Health Res, 6(2): 162-173

- Doğanyılmaz Duman, D. & Ünür, E. (2022). Özne ve Söylem Bağlamında Aşı Karşıtı Protestoların Toplumsal Hareketler Sosyolojisi Kapsamında İncelenmesi . Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 10(1), 98-127.
- Dror, A. A., Eisenbach, N., Taiber, S., Morozov, N. G., Mizrachi, M., Zigron, A., et al. (2020) Vaccine hesitancy: the next challenge in the fight against COVID-19. *European Journal of Epidemiology*, 35(8):775
- Dubé, E, Vivion, M., Macdonald, N. E. (2014) Vaccine hesitancy, vaccine refusal and the anti-vaccine movement: influence, impact and implications. *Expert Review of Vaccines*, 14(1):99
- Dursun, Ç. (2010). Dünyada Bilim İletişiminin Gelişimi ve Farklı Yaklaşımlar: Toplum İçin Bilimden Toplumda Bilime. *Kurgu Online International Journal of Communication Studies*, Cilt 2.
- Düzel, B., & Doğan, M. M. (2022). COVID-19 Salgını Özelinde Aşı Kararsızlığı: Bitlis Örneği. *NOSYON: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, (9), 96-114.
- Erkekoğlu, P., Köse, S. B. E., Balcı, A., & Yirün, A. (2020). Aşı kararsızlığı ve COVID-19'un etkileri. *Literatür Eczacılık Bilimleri Dergisi*, 9(2), 208-220.
- Euronews. COVID-19 vaccine passport protests in Europe draw thousands of people . Ocak 2022. <https://www.euronews.com/2022/01/22/covid-19-vaccine-passport-protests-in-europe-draw-thousands-of-people> (Erişim: 22.04.2023)
- Garde, D, Saltzman, J. (2020) The story of mRNA: How a once-dismissed idea became a leading technology in the Covid vaccine race. *Boston Globe, Special Report*, 20.
- Genç, Ö. (2011) Kara Ölüm: 1348 Veba Salgını ve Ortaçağ Avrupa'sına Etkileri. *Tarih Okulu Dergisi*, 10, 123-150
- Godlee, F., Smith, J., Marcovitch, H. (2011) Wakefield's article linking MMR vaccine and autism was fraudulent. *BMJ*, 342.
- Gülmez, Y. S., Bircan, H., & Yılmaz, H. (2023). Sağlık Hizmetleri Tüketicilerinin COVID-19'a Yönelik Aşı Tereddütlerini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. *Kadim Akademi SBD*, 7(1), 65-88.
- Hasar, M., Özer, Z. Y., & Bozdemir, N. (2021). Aşı reddi nedenleri ve aşılardan hakkındaki görüşler. *Cukurova Medical Journal*, 46(1), 166-176.

- Hughes, J. M., Wilson, M. E., Pike, B. L., Saylor, K. E., Fair, J. N., Lebreton, M., ... & Wolfe, N. D. (2010). The origin and prevention of pandemics. *Clinical Infectious Diseases*, 50(12), 1636-1640.
- Hussain, A., Ali, S., Ahmed, M., Hussain, S. (2018) The anti-vaccination movement: a regression in modern medicine. *Cureus*, 10(7)
- İncili, H. D. (2009). Çocuk polikliniklerimize başvuran çocukların annelerinin aşılardan ilgili bilgi düzeyleri. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları ABD*, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi. Bakırköy Dr. Sadi Konuk Eğitim ve Araştırma Hastanesi. İstanbul, Türkiye.
- Jamal, U. (2020) Why is Indonesia concerned about a halal COVID-19 vaccine?. *ASEAN Today*, Sect. COVID-19
- Kader, Ç., (2019). Aşı Karşıtlığı: Aşı Kararsızlığı ve Aşı Reddi. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 4(3), 377-388.
- Kalkan, Y., Türkkan, A., Dönmez, S., & Pala, K. (2022). Bir kamu kurumu çalışanlarında COVID-19 aşısı tutumu ve ilişkili etmenler. *Turkish Journal of Public Health*, 20(3), 391-409.
- Karakaya, I. (2018) Otizm ve Aşılar Arasında Bir İlişki Var mı?, *Toplum ve Hekim*, 33(3), 213-216.
- Khamsi, R. (2020) If a coronavirus vaccine arrives, can the world make enough. *Nature*, 580(7805), 578-580.
- Kirkpatrick, J. (1761). *The Analysis of Inoculation: Comprizing the History, Theory and Practice of it...* J. Millan..., J. Buckland... and R. Griffiths.
- Kwok, K. O., Li, K.K., Wei, W., Tang, A., Wong, S., Lee, S. (2020) Influenza vaccine uptake, COVID-19 vaccination intention and vaccine hesitancy among nurses: a survey. *International Journal of Nursing Studies*, 114(103854):103854.
- Lachmann P. The influence of infection on society. In *The freedom of scientific research*. Manchester University Press. 2020; pp 19-31 <https://doi.org/10.7765/9781526146472.00012>
- MacDonald, N. E. (2015) Vaccine hesitancy: Definition, scope and determinants. *Vaccine*, 33(34), 4161-4164.
- Marsh, O. (2019). Life cycle of a star: Carl Sagan and the circulation of reputation. *The British Journal for the History of Science*, 52(3), 467-486.

Martinon, F., Krishnan, S., Lenzen, G., Magné, R., Gomard, E., Guillet, J. G., ... & Meulien, P. (1993). Induction of virus-specific cytotoxic T lymphocytes in vivo by liposome-entrapped mRNA. *European journal of immunology*, 23(7), 1719-1722.

Mercan, Y., Öztemel, Ç., & Bulut, S. (2023). 48 Ay ve Daha Küçük Çocuğu Olan Ebeveynlerin Çocukluk Çağı Aşılarına Yönelik Bilgi, Tutum ve Davranışlarının İncelenmesi. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 17(2), 313-323.

Odabaş, N., & Ayyıldız, T. (2020). Anne babaların çocukluk dönemi aşılarına yönelik bilgi ve uygulamalarının değerlendirilmesi. *Batı Karadeniz Tıp Dergisi*, 4(1), 7-11.

Özdemir, S., & Koçer, D. N. (2020). 21. yüzyılda Türkiye'nin bilim iletişimi uygulamaları üzerine bir çalışma. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(Özel Sayı), 373-392.

Özel M. (2022) Pandemi Sürecinde Aşı Kararsızlığının ve Aşı Karşıtlığının Sosyolojik Bir Değerlendirmesi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 127 – 144.

Pancer Z, Cooper MD. The evolution of adaptive immunity. *Annu. Rev. Immunol.* 2006; 24, 497-518.

Paris C, Bénézit F, Geslin M, Polard E, Baldeyrou M, Turmel V, Tattevin P. COVID-19 vaccine hesitancy among healthcare workers. *Infectious diseases now.* 2021; 51(5), 484-487.

Pastuszak Ź, Stępień A, Tomczykiewicz K, Piusińska-Macoch R, Galbarczyk D, Rolewska A. Post-polio syndrome. Cases report and review of literature. *Neurologia I Neurochirurgia Polska.* 2017; 51(2):140–5

Paul, E., Steptoe, A., & Fancourt, D. (2021). Attitudes towards vaccines and intention to vaccinate against COVID-19: Implications for public health communications. *The Lancet Regional Health–Europe*, 1.

Paytubı, S., Benavente, Y., Montoliu, A., Binefa, G., Brotons, M., Ibáñez R, et al. (2022) Everything causes cancer? Beliefs and attitudes towards cancer prevention among anti-vaxxers, flat earthers, and reptilian conspiracists: online cross sectional survey. *BMJ*, e072561

- Polack, F. P., Thomas, S. J., Kitchin, N., Absalon, J., Gurtman, A., Lockhart, S., Gruber, W. C. (2020) Safety and efficacy of the BNT162b2 mRNA Covid-19 vaccine. *New England journal of medicine*, 383(27), 2603-2615.
- Riedel, S. (2005) Edward Jenner and the history of smallpox and vaccination. *Baylor University Medical Center Proceedings*, Vol. 18, No. 1, pp. 21-25
- Rutten, L. J. F., Zhu, X., Leppin, A. L., Ridgeway, J. L., Swift, M. D., Griffin, J. M., Jacobson, R. M. (2021) Evidence-based strategies for clinical organizations to address COVID-19 vaccine hesitancy. *Mayo Clinic Proceedings*. 2021; Vol. 96, No. 3, pp. 699-707
- Sagan, C., & Steele, F. R. (1996). The demon-haunted world: science as a candle in the dark. *Nature Medicine*, 2(9), 1042-1042.
- Sayın, O. & Bozkurt, V. (2021) Sociology of coronavirus conspiracies in Turkey: Who believes and why. *The societal impacts of COVID-19: A transnational perspective*, 79-91.
- Smith, T. C. (2017) Vaccine rejection and hesitancy: a review and call to action. In *Open forum infectious diseases*, Vol. 4, No. 3 Oxford University Press.
- Spier, R.E., (2002). Perception of Risk of Vaccine Adverse Events: A Historical Perspective. *Vaccine*, 20, 78-84.
- Tekin, H. H. , Karip, S. & Tekin, M. (2022). 18 YAŞ ÜSTÜ VATANDAŞLARIN COVID-19 AŞI KARŞITLIĞI NEDENLERİNİN İNCELENMESİ. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), 2121-2138.
- Tekin, Z., & Keser, İ. K. (2023). Sağlık Çalışanları Arasında COVID-19 Aşılama Tereddüdünün Ölçülenmesi. *Hastane Öncesi Dergisi*, 8(1), 61-86.
- Tekinel, B. (2020) Tehlikeli Olan Hangisi? Aşı Mı? Aşı Karşıtlığı Mı? *Ege Tıp Bilimleri Dergisi*, 80-82, doi:10.33713/egotbd.624991
- The Morgan Library Museum. (2021). The cow-pock,-or-The wonderful effects of the new inoculation!. <https://www.themorgan.org/blog/cow-pock-or-wonderful-effects-new-inoculation> (Erişim: 25.09.2023)
- Topçu, E. & Çaycı, B. (2022) Sosyal Medyada Dezenformasyon: COVID-19 Pandemisi Örneği. *TAM Akademi Dergisi*, 1(2), 161-191. <https://doi.org/10.58239/tamde.2022.02.005.x>

- Turan, F. D. (2022). Ulusal Aşılama Programında Yer Alan Çocukluk Çağı Aşılarına Yönelik Ebeveynlerin Tutumları: Aksaray Örneği. *Halk Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 4(3), 239-250.
- Tuzcu, Ö. & Şahin, (2022) H. Komplo Teorileri Bağlamında Covid-19 Aşı Kararsızlığı ve Aşı Karşıtlığı. *Sosyoloji Dergisi*, (43) ,95-123
- Türk Tabipleri Birliği. Covid-19 Pandemisi 18 Ay Değerlendirme Raporu. Ekim 2021. https://www.ttb.org.tr/yayin_goster.php?Guid=a38b8914-30dd-11ec-a1a7-c5959a4589e2 (Erişim: 24.04.2023)
- Türkiye Raporu. (Mayıs 2021). Koronavirüs Aşısı Olmayı Düşünüyor Musunuz? <https://turkiyeraporu.com/arastirma/koronavirus-asisi-olmayi-dusunuyor-musunuz-2-4230>. (Erişim: 26.09.2023)
- Utma, S. (2017). Bilimsel Okuryazarlık: Bilim İletişimi ve Medyadaki Bilim Haberlerini Doğru Okumak. *Journal of International Social Research*, 10(50).
- Ünlü, D. G., & Kesgin, Y. (2021). Dijital Ebeveynlik, Aşı Kararsızlığı ve COVID-19: Dijital Ebeveynlerin COVID-19 Aşısı Karşıtlığına İlişkin Tutumlarının Belirlenmesi. *İletişim Kuram ve Arastirma Dergisi*, (56).
- Van Lint, S., Heirman, C., Thielemans, K., Breckpot, K. (2013) mRNA: From a chemical blueprint for protein production to an off-the-shelf therapeutic. *Human vaccines & immunotherapeutics*, 9(2), 265-274.
- Walloch, K. L. The antivaccine heresy: Jacobson v. Massachusetts and the troubled history of compulsory vaccination in the United States (Vol. 34) Boydell & Brewer. 2015.
- Weiner, J. L., Fisher, A. M., Nowack, G. J., Basket, M. M. & Gellin, B. G. (2015). Childhood immunizations: First-time expectant mothers' knowledge, beliefs, intentions, and behaviors. *Vaccine*, 33(4), 92-98.
- Weingart, P., Guenther, L. (2016) Science communication and the issue of trust. *Journal of Science Communication*, 15(5), C01.
- Weiss, R. A. (2001) Animal origins of human infectious disease', *Philosophical Transactions of the Royal Society of London. Series B: Biological Sciences*, 356.1410: 957–77
- Xu, S., Yang, K., Li, R., Zhang, L. (2020) mRNA vaccine era—mechanisms, drug platform and clinical prospect. *International journal of molecular sciences*, 21(18), 6582.

Yanıkdağ, T. (2023) Aşı Milliyetçiliğinden Aşı Diplomasisine: COVID-19 Pandemisinin Siyasal Anatomisi. Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 11(1), 23-43.

Yıldız, Y. , Telatar, T. G. , Baykal, M. , Aykanat Yurtsever, B. & Yıldız, İ. E. (2021). COVID-19 Pandemisi Döneminde Aşı Reddinin değerlendirilmesi. Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 11 (2) , 200-205

Yıldız, Y., Telatar, T. G., Baykal, M., Yurtsever, B. A., & Yıldız, İ. E. (2021). COVID-19 pandemisi döneminde aşı reddinin değerlendirilmesi. Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 11(2), 200-205.

Yılmaz, N., Pınar, Ö. K. E., & Sönmez, S. (2021). Aşı Tereddüdü Ölçeğinin Türkçe Geçerlik ve Güvenirliği. İşletme Bilimi Dergisi, 9(3), 499-517.

Yılmaz, S., Ulaştepe, B., Koşan, Z., Vançelik, S., Parlak, E., & İba Yılmaz, S., (2022). Factors Affecting the Attitudes of Healthcare Workers to Get COVID-19 Vaccination. Journal of Biotechnology and Strategic Health Research , vol.-6, no.2, 180-187.

Yüksel, G., Topuzoğlu, A. (2019) Aşı Redlerinin Artması ve Aşı Karşıtlığını Etkileyen Faktörler. ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi, 4(2), 244-258.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

AKIŞKAN SOSYAL HAYAT VE SUÇUN YENİDEN ÜRETİMİ KONUSUNA KURAMSAL BİR YAKLAŞIM*

Nurullah SELÇUK¹

Dr. Öğr. Üyesi

Adıyaman Üniversitesi, Sani Konukoğlu Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu

E-mail: n_selcuk2000@yahoo.com

ORCID ID: 0000-0002-9590-041X

Öz

Sosyal değişim ve bilgi teknolojilerindeki ilerlemelerin sosyal hayata olan yansımaları, toplumsal ve kültürel normların kabullerinde ve sorgulamasındaki eğilimi arttırmakta ve düşününsel olarak bir esneklik ortaya çıkarmaktadır. Bu da normal ve anormal arasındaki sınırların belirsizleşmesinin ve müphemliğin kapılarını aralamaktadır. Toplumunu bir araya getiren kültürel örüntülerin bireysel düşünce karşısında çözülmeye başlaması, toplumsal idrakin düşüncenin gücüne karşı olan mukavemetini giderek zayıflamaktadır. Postmodern görünüm olarak nitelendirilen bu durum birçok sosyal olguya sirayet ettiği gibi, suç kavramının da yeniden anlamlandırılmasına neden olmaktadır. Postmodernite, sosyal olguların temel üst oluşumuna ve yeniden anlamlandırılmasına işaret eden bir görüş ortaya çıkarmaktadır. Bu süreçte, sınırlar flulaşmaya başlamakta ve farklı olguların işleyişi iç içe geçebilmektedir. Postmodern düşünce, tek bir doğru veya mutlak anlam yerine çoklu anlamı benimserken, kesin bir anlam anlayışını ortaya çıkarmaktan kaçınılmaktadır. Bu çalışma, suçun anlamının ve toplumsal yansımalarının, postmodern düşünce ile ulaştığı boyutu kuramsal olarak tartışmaktadır. Dolayısıyla çalışma, postmodern etkiyle bireyselliğin ulaştığı seviyede, düşününsel olarak, sınırları olan suç olgusundaki itikâle dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Postmodern durumun, suç kavramı üzerindeki etkilerinin

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ Sorumlu Yazar: n_selcuk2000@yahoo.com

Atıf (APA): Selçuk, N., (2024), Akışkan Sosyal Hayat ve Suçun Yeniden Üretimi Konusuna Kuramsal Bir Yaklaşım, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 16 (2): 208-226.

araştırılması ve bu sorunsala yanıt bulmak amacıyla betimsel bir yöntem izlenmiştir. Betimsel analiz sürecinde, bilimsel literatürdeki mevcut bilgileri toplanmış, bu bilgiler analiz edilmiş ve sentezlenerek bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu yöntem ile araştırmanın konusu ile ilgili güncel bir bakış açısı sunmak ve mevcut bilgiye dayalı olarak yeni araştırmalara yol göstermek amacı güdülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Sosyal Değişim, Suç, Postmodernite.*

Alan Tanımı: *Sosyoloji*

A THEORETICAL APPROACH TO FLUID SOCIAL LIFE AND THE REPRODUCTION OF CRIME

Abstract

The reflection of social change and advances in information technologies on social life increases the tendency to accept and question social and cultural norms and creates reflexive flexibility. This opens the doors to ambiguity and blurring of the boundaries between normal and abnormal. As the cultural patterns that bring society together begin to dissolve in the face of individual thought, the resistance of social perception to the power of thought is gradually weakening. This situation, which is described as a postmodern view, not only spreads to many social phenomena, but also causes the concept of crime to be reinterpreted. Postmodernity reveals a view that points to the basic super-formation and re-meaning of social phenomena. In this process, boundaries begin to blur and the processes of different phenomena may become intertwined. While postmodern thought adopts multiple meanings instead of a single correct or absolute meaning, it avoids revealing a definitive understanding of meaning. This study theoretically discusses the extent that the meaning and social reflection of crime has reached with postmodern thought. Therefore, the study aims to draw attention to the perspective in the phenomenon of crime, which has limits, reflexively, at the level that individualism has reached with the postmodern influence. A descriptive method was followed in order to investigate the effects of the postmodern situation on the concept of crime and to find an answer to this problematic. During the descriptive analysis process, existing information in the scientific literature was collected, this information was analyzed and synthesized to reach a conclusion. The aim of this method is to present an up-to-date perspective on the subject of the research and to guide new research based on existing knowledge.

Key Words: *Social Change, Crime, Postmodernity.*

JEL Codes: D83, Z10

1. GİRİŞ

İnsanların sosyal varlıklar olmaları, başkalarıyla etkileşim içinde bulunma ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır. Bu etkileşim, bireylerin toplum içindeki rollerini, beklentilerini ve davranışlarını belirleyen birçok faktöre katkıda bulunmaktadır. Sosyal etkileşim, bireyler arasında karşılıklı iletişimi içerir ve bu iletişim, bireylerin toplumsal normlara uymalarına, kültürel değerlere saygı göstermelerine ve sosyal bağlantılar kurmalarına olanak tanımaktadır. Bu süreç, bireyleri toplumsal normlar, kurallar ve değerlerle uyumlu davranışlar sergilemeye yönlendirmektedir. Sosyal davranışlar, kültürel ve normatif sistemler tarafından belirlenen bir uyum sürecinin bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumun belirli normlarına ve kültürel değerlerine uyum göstermek, bireyin sosyal kabul ve entegrasyonunu sağlamaktadır. Bu normlar ve değerler, bireylere toplumsal düzeni sürdürme ve birlikte yaşama becerilerini öğretme işlevini yerine getirir. Fakat sosyal etkileşim ve sosyal davranışlar aynı zamanda bireyler arasında çatışma, anlaşmazlık ve norm ihlalleri gibi durumları da ortaya çıkarabilir. Uyum, denge ve düzen, toplumun normatif kontrol sistemleri devreye girmesiyle kontrol altına alınır ve bireyleri belirli normlara uymaya yönlendirir. Bu sistemler, toplumun kabul ettiği davranışlar, normlar, değerler ve beklentilerden oluşmaktadır. Toplumda birlikte yaşamının gerekliliği, insanların sosyal uyum içinde olmalarını, düzen ve dengeyi sağlamalarını gerektirir. Dolayısıyla bu durum bireysel ve özgürlük kavramları arasında paradoksal bir ilişki ortaya çıkarmaktadır.

Bireysel isteklerin ve özgürlüklerin sınırları, diğer bireylerin hakları ve özgürlükleriyle çakışması durumunda ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, toplumun düzenini ve işleyişini sağlamak için bazı zorlayıcı, dışsal yaptırımlar ve normatif sistemler geliştirilmiştir. Dolayısıyla özgürlük dışsal olanın çevrelediği alanın içinde kalanlar olarak nitelendirilebilir. Bu bağlamda özgürlük kavramı, bireysel ve toplumsal özgürlük açısından ele alınmalıdır. Bireysel özgürlük, bireyin kendi tercihleri ve istekleri doğrultusunda hareket etme yeteneğini ifade etmektedir. Ancak bireysel özgürlüklerin sınırları, diğer bireylerin haklarına, güvenliğine ve refahına zarar vermediği sürece geçerlidir. Toplumsal özgürlük ise, bireylerin birlikte yaşadıkları toplum içinde özgürce hareket edebilmelerini ifade etmektedir. Ancak, toplumsal özgürlük de diğer bireylerin haklarını ve toplumun genel çıkarlarını ihlal etmediği sürece koruyucudur. Dolayısıyla toplumun işleyişini, uyumu, denge ve düzenini sağlamak için bazı normatif sistemler, kurallar ve yaptırımlar gerektirmektedir. Bu bakımdan insanların sosyal varlık olarak bir

arada bulunmaları, toplumsal uyumun sağlanması ve sosyal düzenin korunması için normatif sistemlerin ve dışsal yaptırımların varlığını zorunlu kılmaktadır. Bu sistemler, özgürlük kavramının sınırlarını belirlerken, bireysel ve toplumsal özgürlük arasında denge sağlanmasını amaçlamaktadır.

İçince bulunduğumuz dönem, birçok sosyal olgunun kavramsal alt üst oluşuna ve yeniden anlamlandırılmasına tanık olduğumuz bir sürece işaret etmektedir. Bu alt üst oluşla, bir sosyal olgunun kendi sınırlarının ötesinde farklı olguların özellikleriyle anlam ilişkisi oluşturacak düzeyde iç içe geçmesi durumu ifade edilmektedir. Bu durum, postmodern görünümdür. Postmodernite, moderniteye bir tepki olarak ortaya çıkmış ve sosyal, kültürel ve bilimsel alanlarda yeni bir bakış açısı sunmuştur. Postmodernite, modernitenin sınırlayıcı, baskıcı ve dogmatik yaklaşımlarını eleştirmekte ve farklı perspektiflerin bir araya gelerek karmaşık ve çok katmanlı anlam ilişkilerinin oluştuğu bir dünyayı vurgulamaktadır. Postmodern durumda, sosyal olguların sınırları ötesinde farklı olguların özellikleriyle iç içe geçtiği bir müphemlik ortaya çıktığı düşünülmektedir. Postmodernist yaklaşım, pozitivist ve normatif sistemlerin sınırlayıcı etkisini azaltmakta ve farklı bağlamlardan görüşlerin bir araya gelerek yeni anlamlar oluşturduğu bir yaklaşım ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, sosyal olguların yeniden üretildiği ve çeşitli görünüm kazandığı bir alan oluşturmaktadır. Suç kavramı da postmodern durumun etkilediği sosyal olgulardan biridir. Dolayısıyla suç ve algısının postmodernite ile birlikte farklı bir görünüm kazandığı söylenebilir. Bu bağlamda suçun nedenleri, fenolojisi, adalet sistemi ve ceza uygulamaları gibi konular postmodern eleştirilerin ve sorgulamaların hedefindedir. Postmodern yaklaşımlar, suçun sadece bireysel eylemlerle ilişkilendirilmesini aşarak sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik birçok kavramın karmaşasında yer alan bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Suçun sosyal yapılarla bağlantılı olduğu ve toplumsal koşulların suç oranlarını etkilediği düşüncesi postmodern yeni suç teorilerine ortam hazırlamaktadır. Postmodernite suç kavramını ve suçla mücadele yöntemlerini yeniden düşünmeyi ve sorgulamayı teşvik ederken, suçun toplumda kabul edilemez bir davranış olduğu genel geçer bir anlayışı da müphemleştirmektedir.

Postmodernite geleneksel bütüncül, kapsayıcı ve evrimsel yaklaşımlara tepki olarak ortaya çıkmıştır. Postmodernite, büyük anlatıların, evrimin sonunda ulaşılan gelişmişliğin ve rasyonel mantığın sorgulanmasını savunmaktadır. Tek bir gerçeklik veya hakikat olduğu fikrini reddetmekte ve çeşitli perspektiflerin ve hakikatlerin var olduğunu öne sürmektedir. Postmodernite, aklın ve bilimin rölativist ve izafî olduğunu savunmaktadır. Yani, bilim ve akıl da dâhil olmak

üzere her türlü bilgi ve anlayışın belirli kültürel, sosyal veya tarihsel bağlama göre şekillendiğini ve değişebildiğini ifade etmektedir. Bu nedenle, postmodernistler bilimin ve sosyolojinin normatif veya kesin açıklamalar sunmaması gerektiğini düşmektedir. Bu bağlamda bilimin ve aklın kabullenemeyeceği düzeyde rölativist, izafi yaklaşımı benimsemektedir. Postmodernistler genellikle farklı perspektifleri ve hakikatleri kabul ederken, onları sorgulamak ve eleştirmek için bir araç olarak kullanmaktadır. Postmodernite, hegemonik düşüncelerin sorgulanması, çeşitliliğin ve çokluğun ön plana çıkarılması, güç ilişkilerinin analizi ve toplumsal adaletsizliklere dikkat çekme gibi amaçları da içermektedir. Dolayısıyla, postmodernite çeşitli perspektifleri ve hakikatleri kabul ederken, bilimin ve aklın rölativist bir yaklaşım benimsemesi gerektiğini savunmaktadır (Slattery, 2018: 448).

Postmodernite hakkında yapılan açıklamalar ve düşünürlerin görüşleri oldukça çeşitlilik gösterir. Bazıları postmodernite olumlu bir şekilde değerlendirirken, bazıları ise eleştirmektedir. Kimi düşünürler postmoderniteyi, hegemonik güç yapılarını sorgulayan ve farklılıklara odaklanan bir yaklaşım olarak değerlendirirken, kimileri ise epistemolojik belirsizlik ve akılcılığın reddi olarak yorumlamaktadır. Bununla beraber postmodernitenin abartılı açıklamalar içerdiği ve bazen anlaşılması zor olduğu eleştirileri de bulunmaktadır. Bazı eleştirilerde, postmodernitenin gerçekliği tamamen inkâr ettiği ve her türlü iddianın geçersiz olduğu düşünülürken, bazılarında ise postmodernitenin anlaşılabilir bir teori olmadığını savunulmaktadır. Postmodernite, toplumsal kuramlar ve düşüncelerin gelişiminde etkili olmuş ve farklı tartışmalara yol açmıştır (Ritzer & Stepnisky, 2014: 637). Postmodernitenin doğası gereği yıkım ve kurulum ile ilgilenmediği, sınırlar belirlemediği ve yok etmediği söylenebilir. Dolayısıyla postmodernite, moderniteyi eleştiren ve farklı bir bakış açısı sunan bir yaklaşımdır. Postmodernite, modernite ile ilişkili olan olgular dünyasını, gerçekliğin çerçevesini kendi bakış açısıyla değerlendirmektedir. Bu perspektif, olguların ve gerçekliğin çokluğunu, farklılıklarını ve içselleştirilmiş deneyimlerin önemini vurgulamaktadır. Postmodernite, bireycilik ve özne merkezli bir yaklaşıma sahiptir. Postmodern teorisyenler, yapısal özelliklerin üstünlüğü yerine bireyin, eyleyenin ve öznenin aktif rolünü vurgulamaktadır. Bu perspektif, bireyin deneyimlerini, ifadesini ve anlamını öne çıkarmaktadır. Postmodern döneme girildiğini reddetmekle birlikte teorik yaklaşımlarda, yapısal özelliklerin üstünlüğünden ziyade failin, aktif bireyselci yaklaşıma sahip teorisyenlerin olduğu da görülmektedir.

Bu teorisyenlerden biri olan Beck (2019: 97), toplumsal ilişkilerde düşünömselliğın önemine vurgu yapmaktadır. Ona göre toplumsal sisteme ilişkin sosyal ağlar bireysel olarak seçilmek durumundadır. Bireyler tarafından seçilmek, inşa edilmek, devam ettirilmek ve yenilenmek zorundadır. Beck doğa ve toplumun bir birinden ayrı olduğu geleneksel toplumlarda endüstri ile bu ayrımın devam ettiğini ifade etmektedir (Beck, 2019; Ritzer & Stepnisky, 2014: 558).

Kavramsal olarak gerçekleşen bu alt üst oluşumu Derrida (1982: 36), mevcudiyet metafiziğı olarak tanımladığı kavramla açıklamaktadır. Derrida'ya göre her yapının bir merkezi vardır ve bu merkez düalist bir yapıdadır. Merkezi yapının düalist yapısının kavram karşıtlığı, ortaya kavram hiyerarşisi çıkarmaktadır. Derrida'ya göre bir yapının ya da kavramın metafizik yapıda olması merkez düşöncenin hâkimiyeti altında olmasına ve mevcudiyetin üretim sürecinde olmasına bağlıdır. Metafizik yapılar, hem merkezi düşöncenin hâkimiyeti altındadır, hem de mevcudiyetin düşönce olarak üretim sürecine faal bir şekilde katılmaktadır. Sonuçta merkez olan dışsal süreç, mevcudiyet fikrinin gücü ile yeniden şekillenmektedir.

Dolayısıyla düşünömsellik ve öznenin rolü; sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal olguların sınırlarının müphemleşmesine ve kavramsal yeniden üretim süreçlerine önemli bir etki oluşturmuştur. Postmodernite bireyin deneyimlerini, algılarını ve içşelleştirmelerini vurgulamaktadır. Postmodernite sınırları belirgin ve kesin olan kavramların yerine, karmaşık ve çok kültürlü kavramları tercih etmektedir. Bu perspektife göre, nesnelerin ve olguların anlamları, öznenin bakış açısı ve deneyimleri tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal olguların sınırları belirsizleşir ve müphemleşir. Bu müphemlik, farklı perspektiflerin ve yorumların varlığını vurgulamaktadır. Postmodernitede, tek bir doğru ya da kesinlik yerine, çeşitli hakikatler ve perspektifler olduğuna inanılmaktadır. Bu farklı sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal bağlamlar olguların farklı şekillerde anlaşılmasını ve yeniden üretilmesini sağlamaktadır.

Yeniden üretim sürecinde ele alınması gereken önemli sosyal olgulardan biri de suçtur. Suç ve suçlulukla ilgili açıklamalar ve çalışmalar genellikle pozitivist mantıkla işlemektedir. Bu çalışmalar açıklayıcı veya normatif bilimler olarak pozitivist paradigmaya dayanmaktadır. Pozitivist paradigma, bir olgunun gerçekliğini somut verilere ve objektif gerçeklere dayandırma eğilimindedir. Normatif bilim ise bu pozitivist gerçekliği kullanarak durumu somutlaştırma ve düzenlemeye yönelik çalışmalar yapar. Ancak toplumsal hayat ve kültürel yaşam içinde düşöncelerde sapma ve normal davranış çizgisi belirsizleşebilir. İçinde bulunduğumuz olgusal dünya, suç, sapma, davranış ve erdemli eylem gibi

kavramların birbirine karıştığı, bireysel düşüncelerin karmaşıklaştığı ve bireyselleşmiş düşüncelerin meşruiyetinin daha çok ifade edildiği bir yer haline dönüşmektedir. Dolayısıyla özellikle teknik ve teknolojik gelişmelerin hızlı değişimi, toplumsal ve kültürel ilişkilerde akışkanlığı artırmaktadır. Bu hızlı değişim, bugün için normal olanın yarın anormal hale gelebileceği bir durumu ortaya çıkarabilmektedir. Yani teknik ve teknolojik araçların hızlı değişimi, düşünsel akışkanlığı da hızlandırmaktadır. Kültürün maddi ve manevi özellikleri arasındaki değişim hızının farklı olması nedeniyle kültürel bir gecikme ortaya çıkabilir. Kültürün manevi boyutu daha koruyucu ve muhafaza edici olabilirken, maddi özellikleri daha hızlı değişebilir. Bu değişimin veya farklılaşmanın olmasıyla birlikte sapma konusunda bir uyumsuzluk ortaya çıkabilir. Sapma eyleminin içeriğini belirleyen müeyyide sabit kalırken, dünyadaki hızlı gelişmeler ve küresel iletişimin düşünce ve kültürel alanda farklılaşmayı arttırması, bir uyum sorunu ortaya çıkarabilir. Bu durum kavramlar, nosyonlar ve düşünceler arasındaki sınırları esnetebilir. Yeni çıkarılan kuralların toplumsal hafızaya uyumu konusunda yaşanan gerilim de bir müphemlik durumuna yol açabilir. Bu durum, bireysel düşüncenin eleştirel gücüyle tartışılabilirlik ve sorgulanabilirlik yolunu açmaktadır. Dolayısıyla toplumsal ve kültürel değişimlerin hızlanması ve bireysel düşüncenin etkisiyle kavramlar arasındaki sınırlar esneyebilmektedir.

Değişim ve teknolojik ilerlemeler sonucu meydana gelen akışkanlık toplumun, meydana gelen farklılıkları kavramaları için yeterli zaman sunmayabilir. Hızlı değişim ve olayları kavrama sürecindeki zaman kısıtlamaları, akışkan bir gecikmeye neden olabilir. Önceden normal olan bir içerik, hızlı değişim sonucunda anormal boyutlara ulaşabilir ve bu değişimi kavramak için yeterli süre bulunmayabilir. Bu durumda, düşüncelerin mantıksal olarak kabullenme eğilimi, kavramsal yapıların sınırlarını düşünömsel olarak esnetebilmektedir. Dolayısıyla değişimler ve teknolojik ilerlemeler, kültürel ve sosyal normları ve kabulleri sürekli olarak yeniden değerlendirmeyi gerektirebilir. Bu da, normal ve anormal arasındaki sınırların belirsizliğini ve müphemliğini arttırmaktadır. Dolayısıyla, hızlı değişimlerin olduğu bir ortamda, kavramların ve kabullerin esneklik kazanması ve düşüncenin sürekli olarak sorgulanabilmesi önem kazanmaktadır.

Küreselleşme ve mobilite, insanların dünya çapında daha fazla seyahat etmesine, farklı kültürlerle etkileşimde bulunmasına ve uluslararası ilişkilerin artmasına neden olan bir süreçtir. Bu durum, eğitim ve iş yaşamında da önemli değişikliklere yol açmaktadır. Küreselleşme ve mobilite, bilgiye erişim imkânlarını artırırken, teknolojik ilerlemeler, dijital dünyanın önemini ve etkisini arttırmıştır. İnternet ve diğer dijital teknolojiler; iletişim, bilgi paylaşımı ve iş

yapma şekillerini dönüştürürken, bireysel yaşamın yoğunluğunu arttırmaktadır. Bu yoğunluk ve etki akışkan görünürlüğü artırırken, toplumsal düzen mekanizmalarını aşındırmıştır (Alkın, 2017: 53).

2. SUÇ VE SAPMA KAVRAMLARININ AKIŞKANLIĞI

İşlevsel açıdan toplum için olumlu ve olumsuz sonuçları üzerine yapılan tartışmalara rağmen suç ve sapma kavramları, hemen bütün toplumlarda önemli sosyal sorunlardan sayılmaktadır (Bayezıt & Korkmaz, 2023). Suç ve sapma davranışları, toplumlar üzerinde önemli etkileri olan ve geniş kapsamlı sosyal sorunlar olarak kabul edilen fenomenlerdir. Sapma, evrensel bir kalıp ve davranış şekli belirlemede güçlük duyulan kavramlardan biridir. Sapma davranışı, çok geniş bir yelpaze içeren davranış ilişkilerini içermektedir. Daha çok kültürel örüntülerin şekillendirdiği aykırı ilişkileri tanımlamak için kullanılan sapma, bir toplumda bölgesel, yöresel, kültürel ve alt kültür özelliklerine göre farklılaşan anlamları içermesi ve izafi yaklaşımlar nedeniyle üzerinde mutabık kalınamayacak bir çerçeve ortaya çıkardığı için, tanımlanması oldukça güç bir kavramdır. Bunun karşısında suç kavramı sapmaya göre daha özgül bir kavramdır. Çünkü bir davranışın, suç eylemi olmasını tanımlayacak önemli somut kriterler mevcuttur. Bu somut göstergeler yasak ve ceza kavramlarıdır.

Suç “yasaklanan” ve “cezalandırılan” davranışları kapsar. Bir toplumda kanunlarca belirlenmiş, men edilen ve men edilmesine rağmen yapılan davranışların karşılığının ceza yoluyla eylemi gerçekleştiren kişiye ödettirilmesi o davranışın suç olarak tanımlanmasını sağlamaktadır. Ceza hukukunda yer alan kanunlar tarafından ceza hukuku yaptırımını yoluyla tehdit edilmiş tüm davranışlar suç eylemi olarak tanımlanır (Demirbaş, 2014: 42). Suç yapısı bakımından parçalarına ayrılarak incelenebilen, türleri olan, etiyojik ve fenolojik açıdan incelenebilen genel bir kavramdır (Kocadaş, 2007: 160). Suç normal bir davranış olarak, en az iki bireyin olduğu yerde, birine normal gelen ve diğerine anormal gelen davranışları tanımlamaktadır. Dinamik bir yapısı olan bir sosyal olgudur. Bu gün normal olan bir davranış ilerde suç olabilir. Ya da suç içerikli bir eylem ilerde normal bir davranış olabilir (Bal, 2014: 180). Sosyal bir olgu olan suç eylemi, tek bir bireyin davranış çeşidi olarak değerlendirilmemelidir. Yani suç eylemi kendiliğinden meydana gelmez. Bir arada bulunmanın, sosyal etkileşim ürünü olarak ortaya çıkmaktadır (Güçlü & Akbaş, 2019: 3). Sapma ve suç kavramı toplum tarafından istenmeyen davranışları içermektedir. İstendik davranışlar ise toplumsal yaşamın yasıdır. Kollektif yaşamın vaz geçilmez temel öznelidir. Suç ve sapma, sosyal ilişkileri belirli bir düzen içerisinde işlemlerini sağlayan normların sınırlarını ifade etmektedir. Sapma daha genel bir kavram olarak

özellikle hukuki olmayan sosyal bilimlerde kullanılmaktadır. Suç kavramı ise yazılı olarak toplumsal sistemin devamını sağlayarak sosyalleşme süreciyle bireylerin hangi davranışları yapmaması gerektirdiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla daha ziyade sapma sosyolojik boyutta, suç ise hukuki boyuttaki davranışları irdelemektedir (Marshall, 2005: 710).

Bir eylemin yasaklanması ve cezaya tabi tutulması, önceden onunla ilgili deneyimsel süreçlerin gerçekleştiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla ilerde suç olarak nitelendirebilecek bir eylem, vuku bulmamışsa ve bu eylem söz konusu değilken, ceza ve yasaklanmış olması da mümkün değildir. Kısacası, sapma ya da suçun tanımlanmış olması gerekmektedir. Daha sonra saptanmış eylemin içeriğinin engellenmesi için düzen ve kontrolü sağlayacak yaptırımlar ortaya konmaktadır. Düzeni sağlayacak yaptırımların nedeni kolektif yapının uyumunun ve ahenginin devamını sağlamaktır. Dolayısıyla düzenin sağlanması amacıyla üretilmiş her düşünce, toplumsal zemin üzerine inşa edilmektedir. Bu bakımdan toplumsal kontrol olarak adlandırılan davranış düzenleyiciler toplumsal çıkarları gözetmektedir. Bu bağlamda, toplumsal kontrol, suçun önlenmesi ve toplumun düzeninin sağlanması amacıyla yapılan bir müdahaledir. Bu müdahale toplumun çıkarlarının gözetilmesi, normlara uyulmasının teşvik edilmesi ve suç işlenmesinin engellenmesi hedeflenmektedir.

Sosyal kontrol, her toplumun bireyleri üzerinde gerçekleştirmeye çalıştığı gücün, o sosyal yapının lehine olacak şekilde düzenlemelerini içermektedir. Bireyler, içinde doğdukları toplumun kontrol süreçlerine, dünyayı algılamaya başlamadan, hatta doğmadan önce dâhil olurlar (Aydın, 2015). Bunlar kolektif yaşamın zorunlu bir sonucu olan ve bireylerin hayatını düzenleyerek şekillendiren sosyal normlardır. İçinde yaşanan toplumsal sistemin temel öğretileriyle empoze edilen değer ve inançları benimseme sürecinin üstlendiği bu işlev, sosyalleşme ile tamamlanmaktadır. Davranışları düzenleyen başta hukuk yaptırımları olmak üzere, örf, adet, gelenek, din ve kültürel yaptırımlar, uygun olmayan sapma eğilimlerini engeller (İçli, 1994: 21). Fakat her sapma eylemi suç teşkil etmez. Bu nedenle her sapmanın cezalandırılması söz konusu değildir. Dolayısıyla ceza kapsamı, bir davranışın suç ya da sapma olma durumunu belirlemektedir. Sapma, genel olarak toplumun kabul ettiği davranışlara aykırı davranışlardan içeriği cezalandırılmayacak düzeyde olan fakat toplumun belirlediği ölçüde dışlanmayla cezalandırılmaktadır (Yanar, 2020).

Ceza, insanlık tarihi boyunca farklı toplumlarda ortaya çıkmış bir düzeltme ve disiplin aracıdır. Ceza, suç işleyen bir bireye uygulanan yaptırımlarla, toplum düzenini koruma, suçluları caydırma, mağdurlara adalet sağlama ve suç işleyenleri

ıslah etme amacı gütmektedir. Ölüm cezası da ceza sistemi içinde yer alan bir yöntemdir. Ölüm cezası, suç işleyen bir bireyin hayatına son verilmesini içerir. Tarihsel olarak, ölüm cezası da toplumda caydırıcılık oluşturması amacıyla kullanılmıştır (Alkın, 2017: 42). Suç kavramı, dinamik bir yapıya sahiptir ve zamana, coğrafyaya bölgelere göre ve toplumların normlarına bağlı olarak farklılık gösterebilir. Hangi davranışların suç sayılacağı ve nasıl cezalandırılacağı, toplumun değerleri, kültürü, tarihi ve hukuki sistemlerine bağlı olarak değişebilir. Suçun müphemliği de bu dinamik yapısından kaynaklanmaktadır. Suç kavramının net bir tanıma sahip olmaması, zamanla değişmesi, suçla ilgili belirsizlikler, toplumda tartışmalara ve yargılamalara yol açabilmektedir. Ayrıca, toplumların farklı değerleri ve hukuki sistemlerinin farklılıkları nedeniyle, suçun tanımı ve sınırları konusunda anlaşmazlıklar söz konusu olabilir. Dolayısıyla değişim ve küreselleşmenin etkisiyle farklı anlamlar yüklenen suç kavramının düşünömselliği, onu postmodernist tartışmalar içine çekmektedir. Bozkurt (2021: 185), suç konusunun zamana ve mekâna göre farklılaşabileceğinden bahsetmektedir. Bu bakımdan evrensel kalıplar içerisinde değerlendirebilmenin mümkün olmayacağını, ayrıca evrensel olmayan bu yargılar içinde bulunan yapıya hâkim paradigmanın üzerinden üretilebileceğini ifade etmektedir.

İçinde bulunduğumuz dönem, sosyal ve kültürel alanlarda birçok dışsal form çıktısının (katı yapılarının) düşöncenin gücüyle esnekleşmekte olduğu tartışmalarını doğurmuştur. Bu etkenlerin bir araya gelmesiyle, belirlenmiş keskin sınırların ve katı yapıların hâkimiyeti zayıflamakta, duvarları aşılmakta ve dolayısıyla müphemlik artmaktadır. Artık sosyal gerçekliğin salt kendi alanı içinde inşa edilemeyeceği bir algı yaygınlaşmaktadır. Kitle iletişim araçlarını ve bilgi teknolojilerinde hızlı ilerlemeler, insanların fikirlerini ifade etmekte ve farklı düşönceleri paylaşma konusundaki eğilimlerini arttırmaktadır. Bu paylaşımlar, farklılıkların ve çeşitliliklerin artmasına ve dolayısıyla normların ve onun belirlediği sınırların sorgulanmasının önündeki dışsal savunucuları esnetmektedir. Bilgi teknolojilerinin de sağladığı bu imkânlarla ortaya çıkan küresel alışkanlıklar, demokratik ve özgürlükçü yaklaşımlarla daha genele ulaşmış, bireylerin kimlik ve tercihlerindeki bağımsız ve eleştirel değerlerin güçlenmesine olanak sağlamıştır. Bu da dışsallığın kontrollünü belirli ölçüde sorgulanabilir bir perspektif haline dönöştürmektedir. Bu durum gerçeğin ve dışsal bilginin tek bir doğruyla sınırlı olmadığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, belirlenmiş keskin sınırların zayıflaması, duvarların aşılması ve müphemleşmenin ortaya çıkması, insanların farklılıkları kabul etme, çeşitliliği kucaklama ve esnekliğini arttırmaktadır. Bauman(2001: 10) müphemleşmeyi modernitenin içinde var olan bir çelişki olarak açıklar. Ona göre toplum bir anlam fabrikasıdır. O, toplumu onaylanan,

yüceltilen ve paylaşılan değerleri ve sistemleri düzenleyen devasa önemli bir güç olarak görmektedir. Toplum içinde mutlu yaşamının sırrını, kabul edilmiş ve paylaşılan şeye karşı gösterilecek saygı ile gerçekleştiğini ifade eder. Bunu ifade ederken bunun sonsuza dek devam edemeyeceğini de bildirmektedir. Bireyin tabii olduğu toplumun paylaşımlarına karşı teveccühü onu özgürleştirmektedir. Bauman burada Durkheim'in bireyi "özgürleştirici deneyim" kavramını "kör ve düşüncesiz fiziki güçlerden" kurtulma olarak tanımlamaktadır.

Bauman fertleri, içine doğdukları toplumun kendilerinden önce var olduğunu ifade ederek, kurulmuş olan düzenin birer tamamlayıcısı olarak görür. Bu durum, fertlerin özgür olmalarının temel unsurudur. Her ne kadar fertler bu düzenin paylaşılan değerlere uygun kollektif bir davranış tarzı gerektirse de bunun bir sonunun olduğunu ifade eder. Bauman (2003: 17), ayrıca düzenin diyalektik bir tasavvurla kaos arasındaki ilişkisini irdeler. Ona göre düzen, kaosun reddi olan sistemdir. Düzenin asıl amacı, kaosun olumsuzluğunu ortadan kaldırmaktır. Düzenin olumluluğu karşısında kaosun olumsuzluğu söz konusudur. Düzenin olumluluğu, kaosun kendi içinde olan olumsuzluğunun ürettiği bir durum ve bu durumun ortaya çıkardığı bir sonuçtur. Dolayısıyla Bauman'a göre, düzenin olumluluğu, kaosun olumsuzluğunun olmazsa olmaz özelliğidir. Kaos olmadan düzen gerçekleşmez. Kaos ve olumsuzluğun zorunlu sonucu olan düzenin olumluluğu, bir boşluk gidermektedir. Bu boşluğun giderilmesi, belirsizlikle karşı karşıya kalmaktan çekinen toplumun tepkisidir. Toplumun kaostan kaçma çabası "örtme operasyonu"dur. Fakat toplumun kaçışının ortaya çıkardığı bir şey vardır ki, üzerini örttüğü kaos tarafından sürekli olarak yıpratılmakta ve üzerindeki örtü bu yıpranmadan kaynaklı olarak şeffaflaşmaktadır (Bauman, 2001b: 25). Dolayısıyla suç kavramının olumsuzluğundan kaçış olarak nitelendirilebilecek düzen kurallarının olumluluğu, olgular dünyasındaki müphemleşmenin neden olduğu şeffaflaştırma ile akışkan hale dönüşmektedir.

Sonuç olarak, kaos kendi içinde düzeni doğurmaktadır. Suç olmazsa toplumsal düzen için gerekli olacak düzenleyici kurallara ihtiyaç hissedilmeyebilir. Neden sonuç ilişkisi içerisinde değerlendirilen bu iki kavramın sınırlarını belirlemek, içinde bulunulan dönem ve toplumla alakalıdır. Zaman ve mekân davranışların tanımlanmasında ve değer atfedilmesinde önemli iki unsurdur. Teknolojik aygıtların gelişimiyle birlikte küresel düzeyde yaşanan gelişmeler sosyal ve kültürel alanlarda kollektif davranışların artmasına neden olmuştur. Zaman ve mekândan bağımsız gelişmelere neden olan bu durum, müphemliği hızını arttırmaktadır. Zaman ve mekânın günümüzdeki muğlaklığı, davranışların çevrelerinin tespitini de belirsizleştirmektedir. "Orda olanın burada da

olabilmesi”, mekândan bağımsız davranış sistemlerinin gelişmesine olanak sağlaması (metaverse), düşüncelerdeki eleştirel bakışın zenginleşmesine neden olmaktadır. Bu bakış açlarındaki farklılıklar ise toplum tarafından doğru olarak belirlenmiş ve üstü örtülmüş gerekçelerin yıpranmasına neden olmakta ve bu durum olgular dünyasındaki şeffaflığı, müphemliği, belirsizliği arttırmaktadır.

3. AKIŞKAN DEMOGRAFİK YAPI VE SUÇ İLİŞKİSİ

Modern dönemde sosyal olarak inşa edilmiş alanın sınırları ve sınırların kriterleri için belli başlı ölçütler bulunmaktayken, modern ötesi dönemde sosyal olarak bireyin var olması birçok farklı kriter, ölçüt ve değişkene aynı anda sahip olmaya endekslenmiştir (Alkın, 2017: 36). Belirli bir sınıfa ait olma, müşterek yaşam koşullarının paylaşımı ile gerçekleşmektedir. Tabaka ve sınıfsal ayrıma dayalı gerçekleşen bu ayırım, sosyo ekonomik ve kültürel farklılıkların belirgin sınırlarla birbirinden ayrılması ile şekillenir. Fakat günümüz postmodernist yaklaşımlarına göre sınıfa dâhil olmak üyelerinin zevk, seçim ve bağlılık özelliklerine göre şekillendiği ve işlevsel açıdan faydası gözetilen yapılar haline dönüştüğü için bireylerin tercihinde gerçekleşmektedir. Bu bakımdan sınıfsal kategoriler, kendi içlerinde ve birbirleriyle akışkan, sınırları müphemleşmiş, belirsiz bir ilişki içinde çok yönlü ve sürekli olarak kesişen “kimliklerin simülasyonu” haline dönüşmüştür. Dolayısıyla günümüzde sınıfsal yapının çözüldüğü ve gelişmiş toplumların dahi sınıfsal ayrımlarının net olmadığı bir süreç yaşanmaktadır. Özellikle Batı Avrupa’daki korpotist yaklaşımların etkisiyle sınıfsal yapıya ait değerler, sınıf ideolojileri ve kimliklerinin değeri azalmaktadır. Bu bağlamda sınıfa ait alt kültürlerin ve kominal boyutların yakın bir dönemde ortadan kalkacağı öngörülmektedir (Marshall, 2005: 594). Toplumsal yapının önemli kavramlarından biri olan sınıfın bu derece geçişken olması, değerlerin ve normatif sistemlerinde sorugulanabilirliğini de artırmaktadır. Sınıf, genellikle ekonomik düzey, mesleki farklılıklar ve cinsiyet gibi faktörlerle ilişkilendirilir. Ancak, günümüzde sınıfsal yapıdaki yukarıdaki anlatılan müphemleşme ve esnekleşme ile sınıfların çizgilerini belirleyen bu faktörlerin yetersiz kalmasına neden olduğu görülmektedir. Dolayısıyla demografik yapı akışkan hale dönüşmektedir. Bu akışkanlık, demografik süreçlerde çözümlenmelere neden olmaktadır. İç içe geçmiş sınıfsal olgular, demografik yapının çeşitli unsurlarının birbirlerinin davranışlarını benimsemesine veya birbirlerinin yerine geçebilmesine olanak tanımaktadır. Bu süreç, demografik yapının değişkenlerine, unsurların rollerini kolayca edinebilme imkânı sunarken, çeşitli olgusal durumların ve kavramların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Efeminen, maskülen, unisex, küyerelleşme gibi kavramlar, aslında her şeyin her şeyin içinde olabileceğini ifade eder. Bu kavramlar, postmodernist

yaklaşımların etkisiyle ortaya çıkmıştır. Postmodern etki, sosyal ve kültürel olarak durdurulamaz bir şekilde ilişkilendirerek her şeyi iç içe geçiren bir aygıtta benzetilebilir. Bu etki, sınır, engel, cinsiyet, meslek, din, kültür, hukuk, ideoloji, siyaset gibi farklı değişkenlerin, bireyler için içselleştirilmiş ve makul görünen bulanık bir görünümünü sunmaktadır. Bu bağlamda, politik, teknolojik, sosyal ve kültürel farklılıklar yerine, bu farklılıkların birbirleriyle ilişkilerinin üst yapı bağlantılarına vurgu yapılır. İç içe geçmiş bu ilişkilerin suç kavramı üzerinde önemli bir etkisi olduğu düşünülebilir.

Postmodernist açıdan suç eylemi, sınırı, etiyojisi (suçun nedenleri) ve fenolojisi (suçun görüntüsü) ele alındığında modern suç kavramının düşünömsel sonunu hazırlamaktadır. Bu, suçun sorgulanabilirlik ve algısının değiştirebileceği anlamına gelmektedir. Ancak, bu konuda farklı bakış açıları ve teoriler bulunmaktadır ve suçun sonuçları, toplumun değerlerine, hukuk sistemine ve normatif yapılarına bağlı olarak değişebilir.

Suçun erkek ve genç işi olarak görölmesi toplumda yaygın bir kanıdır. Çünkü eylemsel olarak ortaya çıkan bu sapma eğilimi, bedensel ve fiziksel bir yeterlilikle gerçekleştiği düşünölmektedir. Fakat günümüzde suç eylemi, insanların fiziksel üstünlüklerinden bağımsız bir şekilde ortaya çıkarabilecek çeşitliliktedir. Bu bakımdan demografik açıdan her kesimin gerçekleştirebileceği bir davranış çeşidi olabilir. Cinsiyet, yaş, meslek, ekonomik durum, eğitim düzeyi gibi birçok demografik değişkenin, suçun üzerinde etkisinin olduğunu ortaya koyan araştırmalar bulunmaktadır (Aytaç vd., 2007; Demirbaş, 2014; Kızmaz, 2004). Demografik bu özelliklerin suçun oluşumunda doğrudan ya da dolaylı yönden etkisi bulunmaktadır. Fakat kavramsal ve sosyal alan içerisinde kendini belirgin bir şekilde hissettiren postmodern yaklaşımlar, demografik olarak suçlunun sınırlandırılmış profilini belirsizleştirmiştir. Dolayısıyla günümüzde suçlu davranış ya da suç eğilimi; belirli bir sınıf, meslek, yaş, cinsiyet ya da eğitim düzeyine göre olan görünümü, günümüzde bu değişkenlerden daha bağımsız hale dönüştüğü söylenebilir.

Suç ilişkilerin aydınlatılmasında gelişmiş birçok yöntem kullanırken, sosyo-demografik özellikler nedeniyle birçok suçlu davranışın suç istatistiklerine yansımadağı da bilinmektedir. Suç istatistiklerine yansımayan bu alanlar bilinmeyen suçluluk, karanlık alan ya da siyah sayılar olarak tanımlanmaktadır (Demirbaş, 2014: 90). Karanlık alan olarak bilinen kesimin genişlemesi ceza adalet sistemi içerisinde suçun erimesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla postmodern yaklaşımlar çerçevesinde suçun müphemleşmesi, karanlık alan içerisinde yer alan bilinmeyen suçluluk olgusuna dolaylı bir vurgu yapmaktadır.

19. yüzyıl suç istatistikleri incelendiğinde, suçun tüm yaş grupları içerisinde eşit dağılmadığı görülmektedir. Özellikle kayıtlı suçluluk yükünün 20 yaşlarda en üst seviyeye ulaştığı, 35 yaşından sonrada hızlı bir şekilde düştüğü görülmektedir (Demirbaş, 2014: 184). Günümüzde ise bu oranın daha geniş bir yaş grubuna dağıldığı görülmektedir (Çalışkan, 2021). Yaşlı kitlenin suçluluğu kriminolojide şimdiye kadar çok önemsenmemiş, göz ardı edilmiştir. Yıllarca çalıştıkları işten ayrılmaları, yoğun bir izolasyona maruz kalmaları, çocukların evi terk etmeleri ve sıklıkla arkadaşlarının ölümü gibi nedenler, sosyal ilişkilerine ara vererek toplumsal değerlerin yitimine ve dolayısıyla sapma eğilimlerine neden olabilmektedir. Ayrıca yaşlı suç istatistiklerinin düşük olması kesin bir yargıya ulaşılması oldukça zordur. Günümüzde, istatistiklere yansımayan karanlık alan sayısı, yaşlı suçlularda yüksek olduğu tahmin edilmektedir (Demirbaş, 2014: 190-191). Günümüzde toplumların hızla yaşlanması, yaşlı istihdamının önemli bir sosyal politika haline gelmesine neden olmuştur. Yaşlıların aktif bir şekilde çalışma hayatına katılımı, yaşamdaki geri çekilmelerinin önlenmesi ve sosyal bağlarının devam ettirilmesi önemli hedefler arasındadır. Son dönemlerde demografik yapının yaşlanması nedeniyle yaşlıların sosyal hayatın içerisinde tutulması çalışmaları önemli bir sosyal politika haline dönüşürken, suçtan mağdur olma ve suçlu davranış potansiyelini de artabilir. Sonuç olarak, demografik yapıdaki bu değişim, suç kavramı üzerindeki demografik açıklamaları değiştirmektedir.

Suç istatistiklerinin kanıtladığı suçun erkeğe yönelik olduğu algısı kriminolojik bir gerçekliği ifade etmektedir. Bu nedenden ötürü suç ile ilgili yapılan çalışmalarda erkeğe yönelim söz konusudur (Canter, 2011: 105). Cinsiyete göre suçluluk konusunda suçun erkek işi olarak görülmesine neden olan önemli konulardan biri, kadınlara karşı kanunların uygulanmasındaki sertlik derecesinin, erkeklere oranla düşük olduğu düşüncesidir. Kadınlar nadir ceza evlerine gönderilir, cezalarının ertelenmesinde hoş gözü ile davranılır (Demirbaş, 2014: 192). Kadınların suç istatistiklerinde daha az sayıda olmaları, kadın suçluluğunun karanlık alan içerisinde kaldığı düşüncesini de ortaya koymaktadır. Erkeklerin suç oranlarının kadınlardan fazla olmasına rağmen, kadınların özelliklerinden dolayı asayişe müyesser alan içinde, istatistiklere yansımayan karanlık alan içinde kaldıkları düşünülmektedir.

Bu bağlamda kadın suçluluğunun az olduğu yönünde bir takım teoriler ortaya atılmıştır. Bunlardan biri yumuşaklık teorisidir. Bu teoriye göre kadının biyolojik özelliklerinden dolayı, suç işlemesini engelleyecek bir takım becerilerinin gelişmediği üzerine yoğunlaşmaktadır. Vücut yapısının ve suçun işlenmesi için

gerekli olan yeteneğinin kadınlarda uygun şekilde gelişmediği düşüncesinden hareket edilmektedir. Şövalye (centilmenlik) teorisi olarak tanımlanan başka bir teoride kadınların erkeklere oranla daha az suç istatistiklerine sahip olmalarını (yüksek karanlık alan), suçluluklarının daha az ortaya çıktığını, suçun ortaya çıkması durumunda da daha az cezalandırıldığı görüşüne dayanmaktadır (Demirbaş, 2014: 196-197). Günümüzde bilgi teknolojilerinde önemli gelişmeler, suçun cinsiyet ve yaş üzerindeki sınırlarını esnetmektedir. Dolayısıyla postmodern çerçevede ele alınan olguların neden olduğu karmaşa, suçun demografik açıdan ele alınmasında ve karanlık alan içerisinde meydana gelen erimler değerlendirildiğinde suçla ilgili demografik sınırların belirsizleştiği söylenebilir. Alkın (2017: 35) bu durumu, sosyal hayatın vazgeçilmez önemli unsurlarından biri olan 'toplumsal kontrol'ün, içinde bulunduğumuz dönem itibariyle etkisiz ya da işlevsiz bir hale dönüşmekte olduğunu ve toplumsal değişimi sınırlandırıcılarından biri olan kontrol mekanizmalarının, önü alınamayacak ve takip edilemeyecek düzeyde teknik, teknolojik ve ekonomik dönüşümlerin yaşandığı günümüz dünyasında aşınmakta ve belirsizleşmekte olduğu şeklinde vurgulamaktadır.

İşsizlik, suçla ilişkili olabileceği değerlendirilen önemli bir demografik değişkenden birdir. İşsizlik, birçok yönden insan davranışları üzerinde etki oluşturabilmesi bakımından suç eğilimine neden olabilir. İşsizlik, ekonomik sıkıntılar, sosyal izolasyon ve psikolojik zorluklar gibi bir dizi soruna yol açabilir. Bu tür sorunlar, bireyin suç eğilimini artırabilir. İşsizlik, ekonomik yetersizlikle ilişkilidir. Fakat günümüzde belirli meslek gruplarındaki kişiler, mesleki yeteneklerini ve erişimlerini suç işlemek için kötüye kullandıkları bilinmektedir. Örneğin, bazı kamu görevlileri veya yetkililer, sahip oldukları yetki ve gücü kişisel çıkarları için kullanabilirler (Demirbaş, 2014: 213-214). Günümüz postmodern dünyasında suçlu profilinin belirlenmesinde mesleki faktörlerin etkisi azalmakta ve belirsizlikler artmaktadır. Suç analizi ve suçlu profilini belirleme süreçleri, sadece mesleki faktörlere dayanmamaktadır. Postmodern dünyada suç analizi ve profil oluşturma, çok daha karmaşık ve çok boyutlu bir yaklaşım gerektirmektedir. Suçun nedenleri ve motivasyonları üzerine yapılan çalışmalar, bireysel, sosyal, ekonomik, psikolojik ve kültürel faktörleri içermektedir. Dolayısıyla etiyolojik açıdan suçun tanımlanmasında belirsizlikler artmaktadır çünkü suçluların meslekleri ve suç işleme yöntemleri çeşitlenmektedir. Geleneksel meslekler dışında, teknolojinin gelişmesiyle birlikte bilgisayar korsanları, siber suçlular, dijital hırsızlar gibi yeni tür suç türleri ortaya çıkmıştır. Bu suçluların mesleki profillerini daha karmaşık ve belirsiz hale dönüştürmektedir.

Eğitimin ve iş yaşamının karmaşıklaşmasıyla; küresel rekabet, işsizlik ve gelir eşitsizliği gibi sorunlar ortaya çıkabilir. Bireyler, daha rekabetçi bir ortamda kariyer yapma ve yer değiştirme gerekliliğiyle karşı karşıya kalabilirler. Bu da onları belirsizlikler ve risklerle dolu bir dünyaya daha fazla maruz bırakmaktadır (Alkın, 2017: 52). Dolayısıyla günümüzde mesleki kategorilerin bireylerin özelliklerini belirlemedeki etkisinin azalmakta olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, günümüzde demografik yapı ve özelliklerinin bir kavram ya da özelliği açıklamada modern dönemlere göre tek başına yeterli olmadığı ve akışkan özellikler sayesinde sınırlandırıcı etkisinin aşındığını söyleyebiliriz.

4. SONUÇ

Postmodernite çerçevesinde üretilen eleştiriler, gerçekliğin ve davranışın göreceli olduğunu ve birçok faktöre bağlı olarak değişebileceğini savunan bir düşünce içerisinde gelişen akımları içermektedir. Bu akım, akıl ve mantıksal çıkarımdan ziyade, bireysel güdüleyici özelliklerin ilhamından beslenmektedir. Bu yaklaşım, tek bir gerçekliğin veya doğrunun olmadığını, bunun yerine kişisel deneyimler, kültürel etkiler ve toplumsal yapıların bir araya gelerek farklı perspektiflerin varlığını öngörmektedir. Postmodernite, modernitenin aksine katı ve kesin sonuçlardan kaçınmakta ve herhangi bir mutlak gerçeklik üzerine odaklanmaz. Bunun yerine, farklı gerçekliklerin ve bakış açılarının ve bunların zenginliğini kabul etmektedir. Bu nedenle, postmodern bakış ya da yaklaşım, bireysel deneyimlere, duygulara ve düşüncelere değer vermektedir. Mantık ve akıl yürütme yerine, duygusal ve kişisel motivasyonlara dayalı olarak hareket etmeyi teşvik etmektedir. Postmodernite aynı zamanda herhangi bir evrensel değeri, standardı ve kapsayıcı ilkeleri kabullenmez. Bu nedenle, davranışların anlamı ve sonucu, kültürel, bölgesel ve sosyal faktörler bağlamında ele alınmaktadır. Farklı kültürler ve toplumlar arasında farklı normlar ve değerler olduğu kabul edilir ve her davranış, kendi bağlamında anlamlı ve kabul edilebilir olmaktadır. Rasyonel gerçeklik karşısında postmodernist akım, farklı kişilerin ve grupların farklı değerlere ve perspektiflere sahip olabileceğini düşünerek, tek bir doğru değer veya normun olmadığını kabul etmektedir.

Modern dönemdeki suç ilişkileri ve karşılığı olan ceza uygulamaları rasyonel ve ussal hukuk sistemine dayanmaktadır. Fakat günümüzde bilgi iletişim araçlarında meydana gelen gelişimle beraber, postmodern ilişkilerin ve karmaşık durumların bazı belirsizlikleri birçok sosyal olgunun iç içe geçmesine neden olmuştur. Postmodern eleştirilerin temel çıkış noktası, bu iç içe geçiş ve rasyonel düşüncenin sosyal olgular üzerinde oluşturduğu doku uyuşmazlığıdır. Bu

eleştiriler, akışkan ve karmaşık ilişkiler nedeniyle, suçluların cezalandırılması veya mağdurların haklarının korunması konusunda belirsizlikler ortaya çıkabilir. Belirsizlikler ve karmaşık ilişkiler nedeniyle, bazı durumlarda cezaların etkisi sınırlı olabilmekte ve belirli davranışlar için kabul edilebilirlik tartışmaları ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla suçun anlamlandırılması yönündeki açıklamalar, modern ve postmodern açıklamalar karşısında birleştirici ve açıklayıcı yaklaşımlara ihtiyaç duymaktadır.

Postmodern bu eleştiriler, hukukun dönemsel karmaşıklığını ve çokluğunu dikkate almayı gerektirmesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Postmodern eleştiriler daha esnek, adapte edilebilir ve çoklu faktörlere odaklanan bir yaklaşıma ihtiyacın varlığına işaret etmektedir. Suçun postmodern durumu, çeşitli durumları ve ilişkileri anlamak için ussal yapının tüm kapsayıcı özelliklerinin yanında, çoklu disiplinler arası yaklaşımların kullanılmasıyla etkili ve çözüm odaklı bir suç analizi açılımının oluşacağı yönündedir.

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazar çalışmaya tek başına katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluşun destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Alkın, R. C. (2017). Ulrich Beck'in risk toplumu kavramsallaştırması ekseninde toplumsal kontrolün dönüşümüne giriş denemesi. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 1(1), 35–54. <https://dergipark.org.tr/en/pub/metder/455461>

Aydın, M. (2015). *Değişim sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.

Aytaç, M., Aytaç, S., & Bayram, N. (2007). Suç türlerini etkileyen faktörlerin istatistiksel analizi. 8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi, 5(3), 248–253.

Bal, H. (2014). *Hukuk sosyolojisi*. Bursa: Sentez Yayınları.

Bauman, Z. (2014). *Parçalanmış hayat: Postmodern ahlak denemeleri* İ. Türkmen (Ed.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2020a). *Bireyselleşmiş toplum* .Y. Alagon (Ed.). Ayrıntı Yayınları.

- Bauman, Z. (2020b). Modernlik ve müphemlik. İ. Türkmen (Ed.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayezıt, G., & Korkmaz, A. (2023). Kavga olaylarını etkileyen sosyokültürel faktörler: Bingöl örneği. *Sosyolojik Düşün*, 8(2), 192–222. <https://doi.org/https://doi.org/10.14520/adyusbd.1318896>
- Beck, U. (2019). Risk toplumu başka bir modernliği doğru. B. Doğan (Ed.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bozkurt, E. (2021). Hukukun temel kavramları. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Çalışkan, A. (2021). Türkiye’de suçlu davranış ve yaş ilişkisi: Suç türleri üzerinden karşılaştırmalı bir analiz. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 24(3), 237–267. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2044385>
- Canter, D. (2011). Suç psikolojisi . A. Dönmez, I. Başer Çoklar, & M. Güler (Ed.). İstanbul: İmge Kitapevi.
- Demirbaş, T. (2014). Kriminoloji (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Derrida, J. (1982). Ousia and gramme. In *margins of philosophy* (Chicago Th, pp. 29–68).
- Güçlü, İ., & Akbaş, H. (2019). Suç Sosyolojisi, kavram, teori, uygulama . Ankara: Gazi Kitapevi.
- İçli, T. G. (1994). Türkiye’de suçlular sosyal kültürel ve ekonomik özellikleri. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Kızmaz, Z. (2004). Öğrenim düzeyi ve suç: Suç-okul ilişkisi üzerine sosyolojik bir araştırma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 291–319. <http://search/yayin/detay/3651>
- Kocadaş, B. (2007). Düşük sosyo-ekonomik yapı suç ilişkisi: Malatya’da çocuk suçluluğu. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 157–186.
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji sözlüğü*. O. Akınhay & D. Kömürcü (Ed.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Ritzer, G., & Stepnisky, J. (2014). *Sosyoloji kuramları*. H. Hülür (Ed.). Ankara: Deki Yayınları.
- Slattery, M. (2018). *Sosyolojide temel fikirler*. Bursa: Sentez Yayıncılık.

Yanar, Z. (2020). Sapma ve suç. <https://sosyolojikmudahale.com/2020/08/15/sapma-ve-suc/#:~:text=Sapma%2C> suçtan daha kapsamlıdır çünkü,büyük bir tepki ile karşılaşılır.

-KİTAP TANITIMI-

DAVRANIŞSAL POLİTİK İKTİSAT

Siyaset Biliminin İktisadi ve Psikolojik Analizi Üzerine Özgün Bir Kitap*

Serdar YAY¹

Doç.Dr.

İzmir Demokrasi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-mail: serdar.yay@idu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-8726-744X

Kitabın Künyesi

Eser Sahibi: Coşkun Can Aktan

Kitabın Adı: Davranışsal Politik İktisat: Kamu Tercihi ve Davranışsal İktisat Perspektiflerinden: Politikada Rasyonalite ve İrrasyonalite: Millet İradesi ve Milletçilik İdeolojisinin Eleştirisi

Yayın Bilgileri: Litera Türk Academia Yayıncılık, Ocak 2020.

Yazarın Kısa Biyografisi

Coşkun Can Aktan, 1987 yılından bu yana *Kamu Tercihi (Public Choice)* adı verilen bir disiplinler-arası araştırma alanı içerisinde çalışmalarını sürdürmektedir. Bu kitabın yazarı 1987-1989 ve 1995-1996 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'nde *Kamu Tercihi Araştırma Merkezi*'nde (Center for Study of Public Choice) misafir araştırmacı olarak çalışmalar yapmıştır.

Coşkun Can Aktan *Kamu Tercihi* yanısıra ağırlıklı olarak *Hukuk ve İktisat (Law and Economics)*, *Kurallar ve Kurumlar (Rules and Institutions)*, *Anayasal Politik İktisat (Constitutional Political Economy)* alanlarında çalışmalarını sürdürmektedir.

* Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** serdar.yay@idu.edu.tr

Atf (APA): Yay, S., (2024), Davranışsal Politik İktisat Siyaset Biliminin İktisadi ve Psikolojik Analizi Üzerine Özgün Bir Kitap, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 16 (2): 233-245.

Kitabın Amacı

Yazar, bu kitapta *Kamu Tercihi* ve *Davranışsal İktisat* (Behavioral Economics) adı verilen iki ayrı disiplinin kesişim noktasında yer alan *Davranışsal Politik İktisat* (Behavioral Political Economy) isimli disiplinin takdimini yapmaktadır.

1986 Nobel Ekonomi Ödülü sahibi James M. Buchanan öncülüğünde gelişen *Kamu Tercihi* ve 2002 Nobel Ekonomi Ödülü sahibi Daniel Kahneman ile 2017 Nobel Ekonomi Ödülü sahibi Richard H. Thaler öncülüğünde gelişen *Davranışsal İktisat*'ın yeni bir disiplinde buluşmasının ele alındığı kitap, henüz yabancı literatürde dahi gelişim aşamasında olan fevkalade önemli bir disiplin hakkında kaleme alınmış, siyaset bilimi, iktisat, hukuk ve psikoloji başta olmak üzere çok geniş bir alanda çalışan bilim insanları, politikacılar, bürokratlar, uzmanlar ve lisansüstü eğitimde yeni bir arayış içerisinde olan genç araştırmacılar için başucu kaynağı niteliği olma amacı taşımaktadır.

Kitabın Kapsamı

Kitabın kapsamı başlığı şu şekildedir:

İTHAF.....	5
ÖNSÖZ.....	7
İÇİNDEKİLER.....	9
DAVRANIŞSAL POLİTİK İKTİSAT: Kamu Tercih ve Davranışsal İktisat Perspektiflerinden Politikanın Analizi.....	11
RASYONEL İRRASYONELİTE: Akıl ve Bilgi Sahibi İnsanlar Niçin Akıl-Dışı Davranış ve Seçimlerde Bulunurlar?.....	29
RASYONEL APTALLIK ve SOSYAL MORONİZM: Akıl Sahibi İnsanlar Niçin Aptalca Davranırlar ve Sürü Psikolojisi ile Hareket Ederler?.....	49
ZİHİNSEL PSİKOLOJİ PERSPEKTİFİNDEN MİLLET İRADESİ'NİN ELEŞTİRİSİ İnsanın Aklına Güvenilebilir mi ki, Milletın Aklına Güvenilsin?.....	65
DAVRANIŞSAL POLİTİK İKTİSAT PERSPEKTİFİNDEN "MİLLET İRADESİ" FİKRİYATININ ELEŞTİRİSİ Millet Neden Doğru, Sağlam, Güvenilir ve Tutarlı Seçimlerde Bulun(a)maz?.....	91
RASYONEL SEÇMENLERİN İRRASYONEL TERCİHLERİ: KAMU TERCİHİ PERSPEKTİFİ.....	149
"MİLLETÇİLİK" İDEOLOJİSİ VE ÜÇ RETORİK: MİLLET İRADESİ, MİLLET EGEMENLİĞİ, MİLLETİN MALI.....	171
MİLLETÇİLİK İDEOLOJİSİ ve MİLLET İRADESİ'NİN ELEŞTİRİSİ: ÖZET, DEĞERLENDİRME ve SONUÇ.....	195

Kitabın Ana Konusu

Kitap, birbirinden farklı üç ayrı disiplinin (politika, iktisat ve psikoloji) buluşması ile ortaya çıkan *Davranışsal Politik İktisat* adı verilen bir yeni araştırma programını ele almaktadır. Söz konusu disiplin bir taraftan *Davranışsal İktisat* (iktisat + psikoloji) ve diğer taraftan *Kamu Tercih* (politika + iktisat) disiplinlerinin ortak paydasında bulunan bir araştırma programıdır.

Davranışsal Politik İktisat, dar anlamda seçmenlerin zihinsel kısayollar ve zihinsel sapmaların etkisinde kalarak irrasyonel karar ve seçimlerde bulduklarını öne sürmektedir. *Davranışsal Politik İktisat*, geniş anlamda ise araştırma programı içerisinde *Davranışsal İktisat*'ın irrasyonelite (irrationality); *Kamu Tercihi* iktisadının ise rasyonelite (rationality) varsayımları bir arada ele alınarak siyaset karar alma sürecinin analizini yapmaktadır.

Yazar, *Davranışsal Politik İktisat* adı verilen araştırma programının şu şekilde tanımlamaktadır:

“Davranışsal politik iktisat, kamu tercihi teorisinin “rasyonelite” ve davranışsal iktisat teorisinin “irrasyonelite” ve/veya “sınırlı rasyonelite” temel varsayımlarını esas alarak siyaset karar alma sürecinin iktisadi ve psikolojik analizini yapan bir araştırma programıdır.”

Daha anlaşılır bir şekilde ifade etmek gerekirse; *Davranışsal Politik İktisat*, siyaset karar alma sürecini hem rasyonelite hem de irrasyonelite varsayımları altında inceleme konusu yapmaktadır. Böylece, *Davranışsal Politik İktisat*, *Davranışsal İktisat* araştırmalarından istifade ederek sınırlı rasyonelite (bounded rationality) varsayımı altında *Kamu Tercihi* araştırmalarının temel konusu olan siyaset karar alma sürecindeki aktörlerin davranış, karar ve tercihlerinde ne tür zihinsel sapmalara ve zihinsel kısayollara ulaştıklarını analiz etmektedir.

Kitapta Cevap Aranılan Sorular

İktisat disiplinleri içerisinde yıldızı parlayan, günümüz demokrasilerinin başarısızlığı başta olmak üzere birçok konuyu muhtelif disiplinlerden yararlanarak derinlemesine analiz eden *Davranışsal Politik İktisat* disiplini içerisinde cevap aranan başlıca sorular şunlardır:

Seçmenler doğru, sağlam, tutarlı ve güvenilir tercihlerde bulunabilirler mi?

Genel irade ne demektir? Genel irade, milletin özgür iradesi midir?

Genel irade ve millet iradesi aynı anlamı mı gelmektedir?

Rasyonel seçmenlerin tercihleri rasyonel midir?

Siyaset aktörleri (seçmenler, çıkar ve baskı grupları, politikacılar, bürokratlar) tıpkı piyasada olduğu gibi *homo economicus* güdüsü ile mi hareket etmektedirler? Eğer öyle ise bunun muhtemel etkileri ve sonuçları nelerdir? Rasyonel *homo economicus* davranışı siyasette ne tür sonuçlar ortaya çıkarmaktadır?

Siyaset sürecinde rasyonel tercih teorisi geçerli midir?

Siyasal süreçte kamu tercihi teorisinin temel argümanları ve bulguları nelerdir?

Kendi özel çıkarları/menfaatlerine odaklanmış rasyonel siyasal aktörler siyasette ne tür yozlaşmaların ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedirler?

Siyasal aktörlerin rasyonel oldukları ve rasyonel davrandıkları varsayımı ne derece doğrudur?

Siyasal süreçte rasyonalite mi yoksa irrasyonalite mi hakimdir? Hangisi daha baskındır?

Seçmenler eğer rasyonel iseler neden akıl-dışı ve mantık-dışı davranış, karar ve seçimlerde bulunmaktadır? Neden yanlış kişileri seçmektedirler? Neden yanlışlarında ısrar ederek aynı partiye ve parti liderine oy vermeyi sürdürmektedirler?

Seçmenlerin davranış, karar ve seçimlerinde ortaya çıkan zihinsel hatalar ve zihinsel yanlılgılar nelerdir?

Seçmenlerin sahip olduğu enformasyon ne derece güvenilir ve doğrudur?

Seçmenler tam enformasyona (optimal enformasyona) sahip olabilirler mi? Yoksa seçmenlerin ve diğer siyasal aktörlerin sahibi olduğu şey aslında eksik (sınırlı) enformasyon mudur?

Varsayalım ki, gerçekte imkansız olan bir şey olsun ve seçmenler tam enformasyona sahip olsunlar!.. Acaba böylesi bir durumda seçmenlerin sahip olduğu tam enformasyonu doğru bir zihinsel işleme tabi tutarak doğru bir zihinsel kapasite ve muhakeme ile değerlendirmeleri mümkün olabilir mi?

Doğru enformasyon kanalları sonuna kadar açık olsa bile seçmenler bu enformasyonu doğru biçimde değerlendirme yolunu tercih ederler mi?

Rasyonel seçmenlerin bir kısmı rasyonel cehalet yolunu tercih etmeyecekler midir? Rasyonel seçmenlerin bir diğer kesimi rasyonel ilgisizliği ve kayıtsızlığı tercih etmeyecekler midir? Rasyonel seçmenlerin bir kısmı da rasyonel irrasyonalite davranışı sergilemeyecekler midir?

Rasyonel ilgisizlik, rasyonel ilgisizlik, rasyonel irrasyonalite durumlarında biz nasıl olur da genel iradenin doğru olduğunu söyleyebiliriz?

Millet iradesi ya da milli irade olarak zihinlerimizde kutsanan kavramların ne denli doğru olduğunu sorgulamayacak mıyız?

“Millet, doğru, sağlam, tutarlı ve güvenilir seçimlerde bulunur” ifadesinin doğruluğunu sorgulamayacak mıyız?

Kitabın Özgünlüğü

Takdir edilmesi gereken ilk husus şudur: Yazarın eseri ülkemizde *Davranışsal Politik İktisat* alanında yayınlanan ilk çalışmadır.

Yazar, *Davranışsal Politik İktisat* isimli yeni bir araştırma alanına dair, henüz yabancı literatürde dahi birkaç makale yazılmış iken Türkçe literatüre özgün bir kitap yazarak önemli katkılar sunmuştur.

Yazar *Davranışsal Kamu Tercihi* olarak da bilinen bu yeni disiplini 40 yıllık *Kamu Tercihi* birikimi ile kaleme almıştır. Yazarın özgün katkıları şunlar olmuştur:

1. Yazar “*seçmenler neden doğru, sağlam, güvenilir ve tutarlı tercihlerde bulunamaz*” sorusunun cevabını neredeyse sosyal bilimlerin tüm alanlarından istifade ederek eşsiz bir biçimde özetlemektedir. Sadece dar bir siyaset bilimi penceresinden değil çok geniş bir pencereden seçmen iradesindeki eksiklikleri ve defoları analiz etmektedir. Bu başlı başına özgün ve takdire değer bir katkıdır. Yazarın seçmen iradesindeki eksiklikleri sadece zihinsel psikolojinin bir adım ötesine taşımaktadır. Zihinsel psikoloji, zihinsel süreçlerin tamamında insanların beyninde oluşan bir takım zihinsel kısayollardan (heuristics) etkilenecek bir takım zihinsel sapmalara (cognitive bias) yöneldiklerini ve sonuçta irrasyonel karar ve tercihlerde bulduklarını ortaya koymaktadır. Yazar kitabında bu sapma ve yanılırları özetlemenin dışında daha geniş bir pencereden çok kıymetli açıklamalar ve yorumlar yapmaktadır.
2. Yazar kitabında “*akıllı insanlar niçin aptaca davranırlar ve sürü psikolojisi ile hareket ederler*” sorusunu bir matris etrafında inceleyerek “*sosyal moronizm*” adını verdiği bir kavramla tanıştırmaktadır bizi.
3. Kitaba asıl özgün katkı yazarın geliştirdiği “*milletçilik*” kavramıdır. Yazar kitabında bu kavramı ayrıntılı olarak incelemekte; seçmen iradesinin “*millet iradesi*” adı altında kutsallaştırmasının nedenlerini, etkilerini ve sonuçlarını tahlil etmektedir.

Son olarak kitabın temsili demokrasiye olan inancımızı tümüyle sarsacak bir yeni perspektifi bize sunduğunu ifade etmek isterim. Yazarın bu kitap içerisindeki fikirleri onun *Anti Siyaset* ve *Anti Demokrasi* fikriyatının harcı ve temeli olarak kabul edilebilir. Son olarak şu notu düşelim: Yazar demokrasinin imkansız bir distopyaya dönüştüğü ifade ederek demokrasinin sonunun geldiğine inanmakta ve *Demarşi* adı verilen yeni bir siyasi rejim tasarımı üzerinde eserler vermeye devam etmektedir.

-SÖYLEŞİ-

DAVRANIŞSAL KAMU TERCİHİ:

SEÇMENLER NEDEN DOĞRUYU SEÇMEZLER?

Davranışsal Politik İktisat Adını Taşıyan Yeni Bir Araştırma Programının Öncülerinden Prof.Dr. Coşkun Can Aktan'la Söyleşi*

Serdar YAY¹

Doç.Dr.

İzmir Demokrasi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-mail: serdar.yay@idu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-8726-744X

Davranışsal Politik İktisat adı verilen bir yeni araştırma programını ilk kez sizden duyduk, sizin eseriniz²le tanıştık. Bu yeni araştırma disiplini hakkında bilgi verir misiniz?

Elbette. Davranışsal politik iktisat, siyaset bilimi, iktisat ve psikoloji gibi birbirinden farklı üç ayrı disiplinin buluşması ile ortaya çıkan bir yeni araştırma programını tanımlıyor. Bir taraftan iktisat ve psikoloji disiplinlerinin kesişim noktasında yer alan davranışsal iktisat ve diğer taraftan da siyaset bilimi ve iktisat disiplinlerinin kesişim noktalarında yer alan kamu tercihi... Davranışsal politik iktisat kamu tercihi ve davranışsal iktisat araştırma programlarının bir ortak paydasında yer alıyor.

* Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** serdar.yay@idu.edu.tr

Atf (APA): Yay, S., (2024), Davranışsal Kamu Tercihi: Seçmenler Neden Doğruyu Seçmezler? Davranışsal Politik İktisat Adını Taşıyan Yeni Bir Araştırma Programının Öncülerinden Prof.Dr. Coşkun Can Aktan'la Söyleşi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 16 (2): 233-245.

² Aktan, C. C., (2020), Davranışsal Politik İktisat: Kamu Tercihi ve Davranışsal İktisat Perspektiflerinden: Politikada Rasyonalite ve İrrasyonalite: Millet İradesi ve Milletçilik İdeolojisinin Eleştirisi, Konya: Litera Türk Academia Yayıncılık.

**Davranışsal Politik İktisat, interdisipliner bir araştırma programıdır...
Demek doğru olacak sanırım...**

Davranışsal politik iktisat, interdisipliner bir araştırma programıdır demek eksik olur. Multidisipliner demek daha doğru olur. Zira söylediğim üzere birbirinden ayrı üç disiplin var; siyaset bilimi, iktisat ve psikoloji.

Siyaset bilimi ve iktisadın kesişme alanı olan Kamu Tercihi sizin yaklaşık 40 yıldan bu yana çalıştığınız bir disiplin değil mi?

Evet doğru... Dile kolay 40 yıl... Kamu tercihi araştırma programı siyasal süreçte yer alan tüm aktörlerin aynen piyasa mübadelesinde bulunan aktörler gibi davrandıklarını öne sürmekte... Kamu tercihi disiplinine göre politika da tıpkı piyasa gibi bir mübadele sürecinden oluşmakta... Piyasada nasıl ki özel mal ve hizmetlerin mübadelesi söz konusu ise, politikada da kamusal mal ve hizmetlerin mübadelesi söz konusu olmakta. Nasıl ki, piyasadaki tüm aktörler kendi özel çıkarlarını maksimize etme gayreti içindelerse, politikada da benzer şekilde tüm aktörler kendi özel çıkarlarını maksimize etmeye çalışmakta... Kamu tercihi metodolojik birecilik temeline dayalı bir politik mübadeleyi homo economicus, rasyonalite ve fayda maksimizasyonu ilkeleri etrafında açıklıyor...

Özetle, Kamu Tercihi disiplinde rasyonalite varsayımından hareketle siyasal karar alma sürecinin analizi yapılmaktadır.

Doğru.

Peki... Davranışsal İktisat ile Kamu Tercihi arasındaki bağı nasıl kuruyorsunuz?

Kamu tercihi iktisat biliminde nasıl bir devrim ise davranışsal iktisat ta bir büyük devrimdir... Bu devrimin öncüleri Kahneman, Thaler, Simon gibi Nobel ekonomi ödülü kazanmış iktisatçılardır. Bu kişiler yaptığı araştırmalar ile iktisat ve psikoloji disiplinlerini birlikte incelemiş, davranışsal iktisat adı verilen bir araştırma programının doğmasına liderlik etmişlerdir.

Davranışsal iktisat bireylerin iktisadi davranış, karar ve tercihlerindeki akıl-dışı ve mantık-dışı eğilimleri kendisine konu edinen bir disiplindir. Davranışsal iktisat disiplinine göre iktisadi insan her zaman rasyonel hareket etmez, dolayısıyla da irrasyonel davranışlar, karar ve tercihler kaçınılmaz olur. İnsanlar; davranış, karar ve tercihlerinde pek çok zihinsel hatalar ve yanlışlar ile iç içe yaşarlar.

Özetle, davranışsal iktisat, iktisat ve psikolojinin kesişme noktasında bir interdisipliner araştırma alanı olarak karşımıza çıkmakta... Kamu tercihi ise

söylediğim üzere iktisat ve siyaset biliminin kesişme noktasında yer alan bir interdisipliner araştırma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ana söyleşi konumuza dönelim Sayın Hocam... Kamu Tercihi ve Davranışsal İktisat... Davranışsal Politik İktisat... Peki Davranışsal Politik İktisat nedir ve neyi inceler?

Davranışsal politik iktisat araştırma programı içerisinde davranışsal iktisat disiplinin irrasyonelite; kamu tercihi disiplininin ise rasyonelite varsayımları etrafında siyasal karar alma sürecinin analizini yapan yeni bir araştırma programıdır. Daha anlaşılır bir şekilde ifade edeyim, davranışsal politik iktisat, siyasal karar alma sürecini hem rasyonelite hem de irrasyonelite varsayımları altında inceleme konusu yapan bir disiplindir.

Birbiri ile çatışan iki kelime... Rasyonelite ve irrasyonelite... Nasıl açıklıyorsunuz? Ya da nasıl yorumluyorsunuz?

Davranışsal iktisat araştırmalarında kullanılan temel kavram irrasyonelitedir... Kamu tercihi araştırmalarında kullanılan temel kavram ise rasyonelitedir... Önemle belirtmek isterim ki; kamu tercihi ve davranışsal iktisat disiplinlerinin temel varsayımları arasındaki farklılık bu iki araştırma programının birbirleri ile çatışma ya da anlaşmazlık içerisinde oldukları anlamına gelmez. Bireyler rasyonel oldukları kadar irrasyonel karar ve tercihlerde bulunmaktadır.

Peki, daha spesifik olarak söylerseniz bu araştırma alanı neyi inceler?

Davranışsal politik iktisat, seçmenlerin ve daha genel olarak siyasal aktörlerin rasyonel ve aynı zamanda irrasyonel karar, davranış ve tercihlerini inceler. Davranışsal politik iktisat, davranışsal iktisat araştırmalarından istifade ederek sınırlı rasyonelite varsayımı altında siyasal karar alma sürecindeki aktörlerin davranış, karar ve tercihlerinde ne tür zihinsel sapmalara ve zihinsel kısıyollara ulaştıklarını analiz etmektedir.

Bir de elimdeki notlardan okuyarak devam edeyim müsaade ederseniz...

Davranışsal Politik İktisat adı verilen araştırma programının şöyle tanımlıyorsunuz:

Davranışsal politik iktisat, kamu tercihi teorisinin rasyonelite ve davranışsal iktisat teorisinin irrasyonelite ve/veya sınırlı rasyonelite temel varsayımlarını esas alarak siyasal karar alma sürecinin iktisadi ve psikolojik analizini yapan bir araştırma programıdır.

Evet, birkaç cümle ama üzerinde titizlikle düşünerek yaptığım bir tanımlama...

Davranışsal politik iktisat, dar anlamda seçmenlerin zihinsel kısayollar ve zihinsel sapmaların etkisinde kalarak irrasyonel karar ve seçimlerde bulduklarını öne sürmektedir. Daha geniş anlamda ise tüm siyasal aktörlerin davranışlarındaki anomali durumları inceleme konusu yapılmaktadır.

Kıymetli Hocam, Davranışsal Politik İktisat yeni bir alan... Bu alanın öncüsü ya da kurucusu kimdir ya da kimlerdir?

Önce disiplini oluşturan iki ana disiplininin kurucularını söyleyelim... Kamu tercihi James Buchanan ve Gordon Tullock'un öncüsü olduğu bir alandır. Buchanan bu alanda 1986 yılında Nobel ekonomi ödülü kazanmıştır. Davranışsal iktisat disiplininin kurucu babaları ise bir değil birkaç Nobel ekonomi ödülü sahibidir... 2002 yılında Daniel Kahneman ve daha sonra 2017 yılında Richard H. Thaler davranışsal iktisat disiplinine katkıları dolayısıyla Nobel ekonomi ödülü ile taltif edilmişlerdir. Davranışsal iktisat disiplininin iktisat bilimine yaptığı temel katkı sınırlı rasyonalite kavramıdır. Bu kavramı iktisat biliminde ilk kullanan kişi ise 1978 yılında Nobel ekonomi ödülü ile onurlandırılan Herbert Simon olmuştur. Dolayısıyla Simon da davranışsal politik iktisat disiplininin kurucuları ya da öncülerinden birisidir. Friedrich A. von Hayek'i hiç ama hiç unutmamak gerekir... Onun insan bilgisinin sınırları üzerine görüşleri çok kıymetlidir.

Kamu tercihi disiplininin siyaset biliminin iktisadi analizini, davranışsal iktisat disiplininin ise iktisat biliminin psikolojik analizini yaptığını söylemiştik. Bu iki disiplinin ortak kesişme noktasında olan davranışsal politik iktisat ise çok daha yeni bir alandır. Bu disiplinin bir babası, kurucusu ya öncüsü şu kişidir demek kesinlikle eksik olur. Davranışsal politik iktisat, yani behavioral political economy kavramını ilk kullanan kişiler kanaatimce eksik ve bazıları da yanlış bir tanımlama yaparak kullanmışlardır. Bunun detaylarını burada uzun uzun anlatmanın gereği yok. Kitabımızda tüm detayları mevcut...

Bakın size bir şey söyleyeyim.

Constitutional economics yani anayasal iktisat adını bulan Richard McKenzie'dir, Buchanan değildir! Fakat Nobel ekonomi ödülü sahibi Buchanan bu teorenin babasıdır, kurucusudur...

Rent seeking yani rant kollama adını koyan Anne Krueger'dir, fakat teorenin babası ve kurucusu Gordon Tullock'tur.

Benzer şekilde İngilizce literatürde behavioral political economy adıyla makale yayımlayanların hiç birisi bu yeni araştırma alanının kurucusu ya da öncüleri değildir.

Bu yeni disipline katkılar sunmuşlardır. Ve en önemlisi bir kısmı kavramı yanlış kullanmışlardır.

Kavramı ilk kez doğru bir çerçevede kullanan kişi kamu tercihi alanından çalışan Niclas Berggren olmuştur. Onu, Jan Schnellenbach ve Christian Schubert izlemiştir. Hukukçuların da bu alana önemli katkıları olmuştur. Gary Lucas ve Slavisa Tasic'in kayda değer katkılarını iki ayrı hukukçu takip etmiştir. Vanderbilt Hukuk Fakültesi'nde profesör olarak görev yapan Kip Viscusi ve Brookings Enstitüsü Başkan Yardımcısı Ted Gayer'in makalelerini de çok değerli buluyorum.

Bu kişiler yazdığı makalelerde davranışsal politik iktisat olarak ifade edilen üç kelime kullanılmıştır... Behavioral political economy... Bu araştırmacılar, Davranışsal politik iktisat disiplinini, psikolojik temele dayalı olarak davranışların iktisadi analizi ve onun siyasi alandaki etkileri olarak tanımlamışlardır... Kanaatimce bu doğru bir tanımdır...

Davranışsal politik iktisat terimi aslında davranışsal iktisatçıların nudge yani dürtme adı altında liberteryen paternalizm önerilerinin büyümesi ve genişlemesi tehlikelerine işaret etmek amacıyla kullanılmıştır ilk olarak... Davranışsal iktisat alanında çalışan yüzeyselciler bak insanlar kendi akıllarını kullanamıyorlar, devlet baba onların akıllarını yönlendirsin mantığı ile yazıp çizmeye başlamışlardır. Ben liberteryen paternalizmi değil yüzeyselcilerin patolojik paternalizmin tehlikelerini görmediklerini sanıyorum. Yüzeyselciler... Kim bunlar? Bir okul ya da ekol moda olunca hemen ona balıklama atlayan, okumadan, araştırmadan yüzeysel araştırma yapanları kastediyorum. İşte bu konuda kamu tercihi davranışsal iktisatçılara kocaman bir dur diyor!.. Piyasa başarısızlıklarını dürtme ile değiştirirken ayarı kaçırırsanız devlet başarısızlıkları kaçınılmaz olur. Buna dikkate etmek gerekir... Kamu tercihi bir anlamda davranışsal iktisada bir ayar vermek gibi önemli bir katkı sunuyor...

Peki sizin Davranışsal Politik İktisat ya da Davranışsal Kamu Tercihi perspektifiniz birebir onlardan farklı mı, benzer mi?

Yukarıda isimlerini saydığım araştırmacıların katkılarını önemsiyorum. Hiç birisi kamu tercihi perspektifi üzerine uzun yıllarını harcamamış, önemli kitap ve makaleler kaleme almış kişiler değil. İnsanın ben diye başlayarak kendisine vurgu yapması hoş karşılanmaz. O nedenle özenli, temkinli ve mütevazî cümleler kurmak zorunda hissediyorum kendimi. Zira sizin katkılarınızın başkaları tarafından görülmesi, iyi ise takdir, eksik ve yanlış ise tenkit edilmesi gerekir. İngilizce yazılmış bir kitap değil ama unutmayalım 40 yıllık bir kamu tercihi disiplini geçmişim var. Okuyucuların, araştırmacıların bunu gözardı etmemeleri gerekir.

Birbirinden bağımsız neredeyse ona yakın araştırma yaparak davranışsal politik iktisat adını taşıyan bir kitap yazdım...

Ben kitabımda kamu tercihi disiplininin rasyonalite ve davranışsal iktisat disiplinin irrasyonelite temel varsayımlarını esas alarak seçmenlerin ne kadar doğru ve ne kadar aptalca seçim yaptıklarını ortaya koymaya çalıştım.

Daha somut olarak sizin Davranışsal Politik İktisat alanına katkılarınız nelerdir?

Rasyonel irrasyoneliteye rasyonel aptallık ve sosyal moronizm başlıklı çalışmamla ayrı bir açı sağlamaya çalışıyorum. Zihinsel psikoloji perspektifini alıp millet iradesi gibi ülkemizde fetiş hale getirilen bir kavrama uyguluyorum. Milliyetçilik değil milletçilik gibi yeni yepyeni bir kavram sunuyorum... Siyaset bilimcilerinin seçmen iradesi olarak ifade ettikleri kavramı millet iradesi adı altında kutsallaştırılan bir kavram etrafında eleştirel bir perspektifle inceliyorum. Davranışsal iktisadın da temelini oluşturan zihinsel psikoloji ile ilerliyorum.

Zihinsel Psikoloji... Birkaç cümle ile özetler misiniz? Nedir? Neyi açıklar?

Konuyu daha iyi anlamak için davranışsal iktisat disiplininin temelini oluşturan zihinsel psikoloji adı verilen bir alandan mutlaka söz etmek gerekir. Cognitive psychology... Bilişsel psikoloji diye tercüme ediyorlar... Bilişsel.. Hoşuma gitmeyen bir tercüme... Psychic için de pisişik diyorlar, böyle tercüme ediyorlar...

Esasen davranışsal iktisat disiplininin temelleri zihinsel psikoloji adı verilen disiplinde yatmaktadır. Zihinsel psikoloji araştırmaları insan aklının ne kadar güvenilmez ve ne denli irrasyonel karar ve tercihlere açık olduğunu ortaya koymuştur. Enformasyonun büyümesi sonucu adeta enformasyon enflasyonu ile karşılaşan insanların rasyonel karar ve tercihlerde bulunmaları hiç de kolay değildir. İnsan, kendisine ulaşan enformasyonu bir işleme tabi tutar, geçmişteki olayları hatırlar, bunlarla karşılaştırma yapar, içinde bulunduğu şart ve durumları dikkate alır, çevrenin etkisinde kalır, düşünür, zihinsel algılar oluşturur, zihinsel önyargılardan etkilenir, olayları ve kişileri yargılar ve sonuçta karar verir.

İşte, zihinsel psikoloji, tüm bu zihinsel süreçlerin tamamında insanların beyninde oluşan bir takım zihinsel kısayollardan etkilenerek bir takım zihinsel sapmalara yöneldiklerini ve sonuçta irrasyonel karar ve tercihlerde bulduklarını ortaya koymaktadır. Hiç şüphesiz, zihinsel psikoloji, psikoloji bilimine çok ayrı bir boyut kazandırmış; bu disiplin ile birlikte insan akli ve rasyonalitesi çok daha ciddi biçimde eleştirilere maruz kalmıştır.

Sayın Hocam, ben kitabınıza baktığımda sizin Davranışsal İktisat literatüründe yer alan zihinsel sapmaları siyasal sürece taşıdığınızı görüyorum...

Ben değil... Benim katkılarım bu konudaki literatürü sunmak ve aktarmaktan ibaret... Büyük akılların yaratıcı fikirlerinden yararlanmak... Benim yaptığım bu...

Peki Davranışsal İktisat disiplinin temeli olan Zihinsel Psikoloji perspektifinden siyasal karar alma sürecindeki sapmalardan bazı örnekler verebilir misiniz?

İnsanları yanlış düşünme, yanlış davranış ve yanlış seçime sevk eden birçok zihinsel sapma söz konusudur... Çerçeveleme etkisi, zihinsel muhasebe, çıpa oluşturma etkisi, konfirmasyon etkisi, sahiplenme etkisi, statüko etkisi, kayıptan kaçınma etkisi, sürü etkisi, duygusallık, kişiselleştirme... İlk aklıma gelenler... Bütün bu zihinsel sapmalar pekala siyasal aktörlerin davranış ve tutumlarında da mevcut olmaktadır... Bu durumun sonucunda ise seçim sandığından çıkan sonuçların doğruluğunu ve güvenilirliği de olumsuz olarak etkilenmekte... İşte davranışsal politik iktisat, siyasal süreçte çok yaygın olan bu zihinsel sapmaları inceleme konusu yapmaktadır.

Zihinsel psikoloji alanında yaygın olarak referans verilen ve çıpa atma adı verilen zihinsel sapma türü siyasal süreçte pekala gözlemlenebilir. Seçmen, kendisine ulaşan ilk bilgiye adeta takılı kalarak, bu çıpa etrafında düşünür ve oy kullanır. Zihinsel psikoloji alanında yanlış kararda ısrar etme olarak adlandırılan zihinsel sapma bir başka örnek... Siyasal süreçte yaşamda olan ya da vefat etmiş bir siyasal parti liderine, bir partiye ya da ideolojiye bağlılık o kadar fanatik bir hal alabilir ki, seçmenler davranışlarının rasyonel olup olmadıklarını dahi sorgulamaksızın lidere, partiye ya da bir ideolojiye olan bağlılıklarını ısrarla sürdürme eğiliminde olurlar.

Örneğin, sürü etkisi, siyasal süreçte çok yaygın olan bir zihinsel sapma örneğidir. Seçmenler çoğunlukla kendi akılları ile hareket etmezler; başkalarının aklını taklit ve takip ederek seçimde bulunurlar. Yine siyasal süreçte seçmenler kendilerine sunulan çerçeve dahilinde düşünürler ve o çerçevede sunulan bilgiden etkilenerek oy kullanırlar. Çerçeveleme etkisi olarak tarif ettiğimiz bu durum hiç de küçümsenemeyecek başka bir zihinsel sapma örneğidir.

Söz konusu araştırma programı içerisinde en başta beklenti teorisi, kayıptan kaçınma, sahiplenme, aşırı güven gibi davranışsal hataların siyasal süreçteki etkileri ve sonuçları da önemli.. Sürü etkisi, kalabalık psikolojisi, bando arabası etkisi, siyasal bağlılık, siyasal saplantı gibi muhtelif irrasyonel davranışları çevresel faktörlere örnek olarak sayabilirim. Bütün bunların dışında davranışsal politik

iktisat seçmenlerin hatırlama hataları, kendilerini ulaşan bilgileri algılama, işleme ve yorumlama hataları gibi konular ile de ilgilenir. Hiç şüphesiz, seçmenlerin duyguları, alışkanlıkları, inançları da onları kimi zaman irrasyonel tercihlere yönlendirir.

Dahası var.... Olasılık, karar verme, zamanlama, hesaplama ve hatırlama ile ilgili pek çok zihinsel hata ve yanlış, mantık ve inanç hataları, çevresel etkilerden kaynaklanan çok sayıda zihinsel hata ve yanlışların siyasal karar alma sürecinde oldukça yaygın olduğunu belirtmekte yarar görüyoruz. Burada sıraladığım zihinsel sapmalar ya da yanlışlar davranışsal iktisadın büyüleyici örnekleri ve deneysel çalışmaları ile zenginleşmiştir. Siyasal karar alma sürecinde de siyasi aktörler normal hayattaki her birey gibi bu tür irrasyonel davranış hatalarına düşebilmektedir.

Ben bu açıklamalarınızdan şunu anlıyorum. Seçmenler akıllı değil, biraz da akılsızlar mı yani?

Seçmenler akıllı oldukları kadar, aptalca seçim yaparlar. Kendi menfaatlerini çok iyi bilirler... Rasyoneldirler... Ceplerine dokunan seçim rüşvetlerini, beleşçiliği, bedava kamu hizmetlerini severler... Seçmenler rasyonel oldukları kadar pek çok zihinsel sapma ve saplantıya bağlı kalarak irrasyonel karar ve seçimde bulunurlar... İşte davranışsal politik iktisat disiplininin inceleme konusu siyasal süreçte ortaya çıkan bu zihinsel hata ve yanlışlardır. Millet akıllı olsa despotizmi, tiranlığı ve tek adam rejimini destekler mi?

Milletin aklını sorgulamamız mı lazım?

Değerli kardeşim seçmenler sandığa gider, oyunu kullanır ve bunun sonucunda sandık açılır... Sandıktan çıkan sonuç ise milli irade olarak kutsanır... Oysa milli irade bir retorik, hurafe ve safasatadır... Açın bakın sandıkta neler var... İlgisizlik var, bilgizilik var, akılsızlık var, körlük var, kar körlüğü var, miyopluk var, unutkanlık var, bunaklık var, kaypaklık var, kararsızlık var, serseri mayınlar var... Ve daha birçok şey var...

Kitabınızda çok yeni bir kavramla tanıştırıyorsunuz bizi... Milletçilik ile.. Nedir milletçilik?..

Milli irade, milletçilik ideolojisinin kutsallaştırdığı ve yücelttiği bir kavram olarak karşımıza çıkmakta... Milletçilik ise, demokrasinin meşruiyetini tamamen seçim ve oylama mekanizması ile açıklayan ve sandıktan çıkan sonucu doğru, sağlam ve tutarlı millet iradesi olarak yorumlayan ve bu iradeyi millet egemenliği adı altında kutsayan ve yücelten bir ideolojiyi tarif etmekte... Bu ideolojiye göre seçimlerde

sandıktan çıkan sonuç, doğru, sağlam, tutarlı ve güvenilir bir tercih anlamına gelir. Bu yanlış ideolojiye göre tüm toplumun bu genel iradeye yani millet iradesine saygı duyması isteniyor.

Milletçilik ideolojisi ve bu ideoloji çerçevesinde kutsanan millet iradesi fikriyatı bana göre pek çok yönlerden eksik ve hatalı bir düşüncedir. Millet iradesi kavramının popüler olmasının, kutsanmasının ve yüceltilmesinin nedeni açıktır. Siyasetçiler, oylarını maksimize etmek, iktidarı ele geçirmek, yeniden seçilebilmek, güç, makam ve mevki gibi pek çok imkanlarından mahrum kalmamak gibi nedenlerle millet iradesi kavramını daima yüceltmek eğiliminde olmuşlardır.

Milletçilik konusunu ilk duyan ya da okuyan milliyetçilik olarak anlayabilir ya da okuyabilir... Bu yanılgıya düşebilir sanıyorum... Millet iradesi eksik ve yanlış bir kavramdır diyorsunuz?

Efendim... Tek tek söyleyeyim... İnsan aklının sınırları vardır ve insanlar her zaman doğru seçimler yapamazlar.

Seçmen yaşı, eksik veya aksak bir irade ortaya çıkmasına neden olur. 18 yaşındaki bir çocuğun akli havadadır. Onun yapacağı seçimden ne olur? Siyasetçi bunu söyleyemez... Bunu ben söyleyebilirim zira siyasetçi değilim... 80 yaşındaki bir ihtiyarın yapacağı seçimden ne bekleyebilirsiniz? Yaşlılarımız başımızın tacı. Ellerinden öpüyorum... Yaşlılığa saygı duyuyorum. Ama akli melekelerini kaybetmiş bir demans hastası, alzheimer hastasının seçimde oy kullanması ne işe yarar? Seçme yaşı değil, seçilme yaşını da sorgulamalıyız... Joe Biden havayla tokalaşan bir ABD Başkanı... Akıl uçmuş gitmiş artık... Amerika'yı yönetiyor! Bu mu millet iradesi!

Devam edeyim...

Seçmenlerin cehaleti ve dahası rasyonel seçmenlerin bilgisizliği optimal bir genel iradeye ulaşılmasını engeller.

Rasyonel seçmenlerin ilgisizliği bir başka durumdur... Seçmenler sandığa ilgisizlik, kayıtsızlık ve duyarsızlıkla gidebilirler ya da sandığa gitmezler ve oy kullanmazlar. Bu düşük veya eksik siyasal katılım durumu sandıktan çıkan sonucu millet iradesi olarak değerlendirmeyi ortadan kaldırır.

Oy sandığına gitmese de kamu hizmetlerinden her halükarda yararlanacağını düşünen bedavacı seçmenler daima vardır ve her daim var olacaktır. Bedavacı seçmenlerin ilgisizliği de nihayetinde oy sandığından çıkan sonucun genel irade olarak adlandırılmasını ve yorumlanmasını güçleştirir.

Her toplumda görmedim, duymadım, konuşmadım türünde üç maymun karakterine uygun seçmenler olduğu da asla unutulmamalıdır. Gölge etme başka ihsan istemem ve bana dokunmayan yılan bin yaşasın türünden kinikizm ve kirene ahlakı da optimal bir millet iradesine ulaşılmasını engeller.

Tereddüt ya da kararsızlık dediğimiz durum ise siyasal karar alma sürecinde optimal karar alınmasını güçleştirir. Kararsız oylar, ipini ya da zincirini koparmış ve hangi yöne gideceğini bilmeyen serseri mayınlara benzer.

İnsan davranışlarında toplu histeri, sürü içgüdü, gruba uyumlu davranış eğilimi ve benzeri davranışlar söz konusudur. Sürü etkisi ve bando arabası etkisi dediğimiz iki ayrı durum da seçmen iradesinin sağlam, tutarlı ve güvenilir olduğu tezini tamamen ortadan kaldırır.

Konformizm, bir toplumda bireylerin itiraz etmeksizin ve sorgulamaksızın mevcut geleneklere, alışkanlıklara, davranış kalıplarına uyum göstermesi anlamına gelir. Bu tür seçmenlerin iradesinin sağlam ve güvenilir olması söylenemez.

Konfor içinde hayatlarını idame ettiren hoşnutlar grubu mensupları da aslında bir tür ilgisiz ve kayıtsız seçmenlerdir.

Seçmen miyopluluğu durumu... Seçim dönemlerinde kendilerine sağlanan kısa vadeli menfaatlere odaklanan ve uzağı göremeyen seçmen tercihleri güvenilir olmaktan uzaktır.

Seçmen unutkanlığı, başka bir durum... Her sandıkta mutlaka az ya da çok amnezik seçmen olarak adlandırılabilir olan seçmenler mutlaka vardır.

Kar körlüğü, grup körlüğü, at gözlüğü ve akıl tutulması... Birçok faktör ve elbette bunların etkileri de ihmal edilmemeli... Böylesi seçmenlerin iradesini nasıl doğru ve tutarlı kabul edebiliriz?

Unutmadan, vasatlık kültüründe yetişmiş vasat bireyler de ancak vasat seçim yapabilirler.

Siyasal bağlılık ve partizanlık durumları... Siyasetin vazgeçilmezi!.. Seçmenlerin bir kısmı, partizanlıkla, partiye veya lidere bağlılıkla sandığa giderler. Partizan seçmenlerin iradeleri hiçbir şekilde kutsanamaz ve yüceltilemez.

Bu listeyi çok daha uzatabiliriz...

Sayın Hocam kitabınızı 2020 yılında yayınladınız. Aradan geçen bu 4 yıl zarfında kitabınıza beklediğiniz ilgiyi gördü mü?

Evet kitap kapış kapış satıldı!.. Baskı üstüne baskı yaptı!.. Meslektaşlarım takdirlerini esirgemediler... Tebrik ettiler... Övgüler dizdiler! (...)

Seçmenlerin cehaleti ve ilgisizliği ne ise kusura bakmasınlar meslektaşlarımızın ilgisiz ve bilgisizliği de o kadar... Açık sözlüyüm... Daima açık sözlülüğü benimsedim... Maske takarak konuşmayı sevmem... Maalesef kitaba ne siyaset bilimcilerimiz, ne iktisatçılarımız, zerre kadar ilgi göstermediler. Bu durum herhalde değersiz bir kitap yazdığım anlamına geliyor! Yazık... Üzülüyorum...

İlgisizlik diyorsunuz... Kitabınıza bir ilgi olmadığından yakınıyorsunuz...

Zerre ilgi yok... Peki neden? Tek açıklaması var, entelektüel ahmaklık. Buchanan'dan ödünç alıyorum bu kelimeyi... Ahmaklık da yetmez... Hazımsızlık... Çekememezlik, kıskançlık, hasetlik... 40 yıldır bunu yaşıyorum... Deliye deli dersiniz... Delidir ne yapsa yeridir dersiniz... Ama aptallık ya da ahmaklık bilinçli, iradi bir durum olabilir. Fonksiyonel aptallık böyle bir durumdur... Hazımsızlığa dayalı ahmaklık böyle bir şeydir. Kamu tercihi ve anayasal iktisada olan düşmanlığın gerisinde bu vardır... Ben bunu bu ülkede yaşadım, tecrübe ettim... Ülkemiz kamu tercihi bulguları açısından bir laboratuvardır... Ülkemizde yaşadığımız bütün sorunlarında kamu tercihi teorisinin teşhisleri geçerlidir.

Türkiye'de Davranışsal Kamu Tercihi araştırma programı üzerine çalışmalar var mı? Bu araştırma programının geleceği üzerine ne söylemek istersiniz?

2020 yılında akademik kariyerimin belki de en önemli ve en özgün kitaplarından birisi olan Davranışsal Politik İktisat kitabımı yayınladım. Aradan 4 yıl geçti. Ne bir iktisatçı ne bir siyaset bilimci ne bir hukukçu ve ne de bir başka sosyal bilimci kitabım üzerine bir tek tuğla ilave etmedi! Sadece davranışsal politik iktisat başlığı altında yazılmış bir yüksek lisans tezine rastladım. Fakat tezde kitabımın bir küçük damlasına bile yer verilmediğini, sadece kitabımın adının tez kaynakçası içerisinde yer aldığını gördüm ve doğrusu içim burkuldu. Tez danışmanına nezaket ve saygı çerçevesinde bir mektup yazarak şu ifadelerle bir sitemde bulundum: Hani benim katkıları nerede? Peki nedir benim bu kitabımın manası! Hiç mi değeri yok bu yazdıklarımın!

Amin Maalouf Lübnan'lı bir edebiyatçı. Onun sözleri ile sitem ettim...

Denize düşüp kaybolan su damlası / Toprağa karışan toz zerresi

Davranışsal politik iktisat kitabımın ismi tezin arkasında kaynakçada var, içinde zerresi yok... Alıntı ve atıf usullerine uysanız ne olacak... 40 yılını bu alanda yazarak geçirmiş bir araştırmacının emeğine değer vermeyen bir akademik davranış ve kültür... Bu çalışma için değil genel manada şu tespiti yapıyorum... Akademik dürüstlük, akademik liyakat, akademik etik gibi değerler büyük bir erozyon yaşıyor... Oradan buradan topla, kes, kopyala, yapıştır, arkasına da dipnot yerleştir. Tez ya da makale tamam! Manzara bu. Malzeme bu. Maalesef...

Yaşım 61 ve yaklaşık bu yaşımın yarısından itibaren Profesör unvanı ile araştırmalar yapıyorum. Yaklaşık 40 yıldan bu yana kamu tercihi adı verilen bir disiplin üzerinde çalışmalarımı sürdürüyorum. Davranışsal iktisat adı verilen bir başka interdisipliner araştırma programını kamu tercihi alanı ile bir arada inceleyerek Davranışsal Politik İktisat adı verilen bir kitap hazırladım. İngilizce literatürde adı henüz yeni konulmuş ve sınırlı sayıda birkaç makalenin konusu olmuş bu yeni alanda birbirinden bağımsız çalışmalar yaparak bir kitap içerisinde topladım. Deyim yerindeyse bir ömrü kamu tercihi disiplini üzerinde çalışmalara hasrettim ve sonunda davranışsal kamu tercihi alanına çok farklı bir pencereden bakarak özgün katkılar sundum. Dahası seçmen iradesini kutsayan sandık demokrasisini milletçilik ideolojisi olarak adlandırarak literatüre yeni bir kavram armağan ettim. Bugüne değin en azından tek bir akademisyen bile kitabıma ilgi göstermediyse bu kitabımın bir kıymetli eser değil, değersiz bir kitap olduğu anlamına mı geliyor acaba?

Öte yandan davranışsal politik iktisat alanında araştırma yapacak olanların kesinlikle riyakârlığa da tevessül etmemeleri gerekir. Seçmen iradesi kavramında bir tehlike görmeyerek bu başlık altında seçmenlerin irasyonel davranış, karar ve tercihlerini incelemekte beis görmeyen akademisyenlerin egemen bir yönetim tarafından kutsandığı için millet iradesi ya da milli irade kavramını kullanmaktan ve bu alandaki çalışmalarını görmezden gelmeleri açıkça korkaklık ve ikiyüzlülükten başka bir şey değildir.

Son olarak çok önemseydiğim bir soru ile bitirmek istiyorum... Davranışsal Kamu Tercihi alanında çalışma yapacak olanlara ve özellikle de genç meslektaşlarımıza neler söylemek isterseniz?

İyimserlik ifade eden tasviyelerimin bir anlamı yok zira geçen 40 yılda Türkiye’de tek bir saygın iktisatçı, siyaset bilimci ve anayasa hukukçusu yalnızca kamu tercihi değil, anayasal politik iktisat disiplini ile de ilgilenmediler... Okumadılar... Yazmadılar... Akademik kariyerinin başında bazı genç araştırma görevlileri, öğretim elemanları derinliği olmayan birkaç yazı aleme aldılar... Hepsi bu... Orada

kaldılar... İlerlemediler... Aşk, adanmışlık, çalışma ahlakı ve çalışma disiplini olmadan olmaz...

Davranışsal politik iktisat alanında çalışılmasından, bu alanda tez veyahut makale yazılmasından elbette çok ama çok mutlu olurum... Fakat hakkıyla ve layıkıyla olması lazım... Aksi takdirde bu yeni araştırma alanını kirletmemek lazım... En önemlisi de bu... Kıdemli profesör ya da doçent hocalarımız kendileri bu alanda yazmasalar da özellikle doktora seviyesinde potansiyeli, ilgisi, bilgisi, adanmışlığı olan akademisyenleri bu alanda tez yazmaya sevk ederlerse elbette çok doğru bir yol olur.

Bu alanda yüzeysel okumalar yaparak bir makale ya da tez yazmak literatüre katkı sağlamak yerine disiplini değersizleştirir. Genç araştırmacılara ilk tavsiyem budur. Kendi ülkesinde bu alana katkılar sunmuş olan araştırmacıları görmezden gelerek yabancı kaynaklardan kes-kopyala-yapıştır ve sonra her cümle için veyahut paragrafın arkasına dipnot yerleştir yolunu izleyerek tez, makale ya da kitap yazılmaz! Bazı genç akademisyenlerin ve yüzeyselcilerin (akademisyen müsveddeleri demek yanlış olmaz!) bir araştırma programına emek vermiş olanların katkılarını bilinçli bir şekilde ihmal ederek araştırma yapımları basitlikten ve vasatlıktan başka bir şey değildir.

Geçen 40 yıl içerisinde kamu tercihi ve anayasal politik iktisat alanlarında takdir ve saygı ile adını anacağım tek bir doktora tez yazılmadı maalesef bu ülkede... Emin olun böyle. Vallahi de böyle... Bu benim için en büyük üzüntü kaynaklarından birisi. Durum bu. İnanın bana Türkiye siyasi patoloji açısından bir büyük laboratuvar. Siyasette yaşanan sayısız semptom, sendrom, patoz ve morbidite durumlarını Siyasal Patoloji kitabımda inceledim. Mikroplar, bakteriler, parazitler, virüsler kamu yönetiminin ve bürokrasinin derinliklerinde yaşar... Davranışsal politik iktisat kitabımda ise siyasi karar alma sürecindeki anormaliteleri, diğer bir deyişle anomalileri inceliyorum. Akıl defoları, akılsızlıklar, aptallıklar, kısaca irrasyonelite... Bu bakımdan bir büyük laboratuvardayız. Kamu tercihi, anayasal politik iktisat ve davranışsal kamu tercihi alanlarında belki de binlerce örnek üzerinden yüzlerce araştırma yapmak mümkün...

Katkılarınız için teşekkür ederim Sayın Hocam.

DAVRANIŞSAL KAMU TERCİHİ

(Davranışsal Politik İktisat'ın Doğuşu, Gelişimi ve Geleceği)*

Coşkun Can AKTAN¹

Prof.Dr.

Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-mail: ccan.aktan@deu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-4294-2314

Öz

Davranışsal politik iktisat, kamu tercihi teorisinin “rasyonalite” ve davranışsal iktisat teorisinin “irrasyonalite” ve/veya “sınırlı rasyonalite” temel varsayımlarını esas alarak siyasal karar alma sürecinin iktisadi ve psikolojik analizini yapan bir araştırma programıdır. Bu giriş niteliğindeki araştırma içerisinde “davranışsal kamu tercihi” olarak da adlandırılan yeni bir disiplinler-arası araştırma programının doğuşu ve gelişimi incelenmekte, ayrıca disiplinin doğru yönde ilerlemesi için bazı tavsiyelerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal İktisat, Kamu Tercihi, Rasyonalite, İrrasyonalite, Sınırlı Rasyonalite.

Alan Tanımı: Davranışsal Kamu Tercihi, Davranışsal Politik İktisat.

Abstract

BEHAVIORAL PUBLIC CHOICE

(The Birth, Development and Future of Behavioral Political Economy)

Behavioral political economy is a research program that analyzes political decision making with “rationality” principle of public choice economics and “irrationality”

*Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** ccan.aktan@deu.edu.tr

Atf (APA): Aktan, C. C., (2024), Davranışsal Kamu Tercihi (Davranışsal Politik İktisat'ın Doğuşu, Gelişimi ve Geleceği), Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 16 (2): 246-270.

and/or “bounded rationality” principles of behavioral economics. In this introductory survey, the emergence and development of a new interdisciplinary research program, called “behavioral public choice”, is examined, and some recommendations are made so that the discipline may move in the right direction.

Key Words: *Behavioral Economics, Public Choice, Behavioral Political Economy, Behavioral Public Choice, Rationality, Irrationality, Bounded Rationality.*

JEL Codes: *D78, D72, H3.*

Giriş

“Ekonomi bilimi açısından kamu tercihinin temel davranışsal önermesi insanın bencil, rasyonel ve fayda maksimizasyoncu olduğudur.”²

Dennis Mueller

Kamu Tercihi (aynı zamanda *Politik İktisat* olarak da bilinir) siyasetin (politikanın) iktisadi analizini; *Davranışsal İktisat* ise iktisadın (ekonominin) psikolojik analizi yapar. Bir başka ifadeyle kamu tercihi ekonomiyi politikaya, davranışsal iktisat ise psikolojiyi ekonomiye uygulayarak araştırma yapan iki ayrı interdisipliner araştırma programıdır.

Kamu tercihinin öncülerinden birisi olan Dennis Mueller’in ifadesiyle *“kamu tercihinin temel davranışsal önermesi insanın bencil, rasyonel ve fayda maksimizasyoncu olduğudur.”* Davranışsal iktisat ise insanın iktisadi alandaki davranış, karar ve tercihlerinin öngörülemezliğini, tutarsızlığını ve mantıksızlığını açıklamaya çalışır.

Davranışsal iktisat araştırmalarında temel ön varsayım *“irrasyonelite”*; kamu tercihi araştırmalarında ise *“rasyonelite”*dir. Önemle belirtelim ki, kamu tercihi ve davranışsal iktisat disiplinlerinin temel varsayımları arasındaki farklılık bu iki araştırma programının birbirleri ile çatışma ya da anlaşmazlık içerisinde oldukları anlamına gelmemektedir. Bireyler rasyonel oldukları kadar irrasyonel karar ve tercihlerde bulunurlar. Deyim yerindeyse beynin bir yarısında rasyonelite, diğer yarısında irrasyonelite aktif veya kısmen pasif olarak varlığını sürdürür.

² *“The basic behavioral postulate of public choice, as for economics, is that man is an egoistic, rational, utility maximizer.”* Mueller, D. C. 1976. “Public Choice: A Survey”, *Journal of Economic Literature*, 14(2), s.395.

Sinirbilimcilere göre beyinde sağ ve sol olmak üzere iki alan vardır. Sağ beyinde yüz tanıma, hatırlama, yaratıcılık, duygusallık daha etkindir. Sol beyinde ise mantık, muhakeme, muhasebe, karar verme, analitik düşünce ve saire daha etkindir. Daha kısa bir ifadeyle, sağ beyinde duygusallık, sol beyinde mantık daha baskın durumdadır. Her ne kadar sağ beyin davranışsal sapma ve yanılırlara daha yatkın olsa da mantığın baskın olduğu sol beyin kısa yollar ve zihinsel sapmalar dolayısıyla hesaplama ve karar verme hataları yapabilir. Özetle, rasyonel insan beyninin her iki tarafının da irrasyoneliteye meyilli olduğunu söyleyebiliriz.³

İnsan öylesine büyük bir akıl ve zekâyâ sahiptir ki, insanlık tarihi boyunca yapılan buluşlar ve eserlerin gerisinde insanın rasyonalite ve homo economicus güdüsü geçerlidir. Adam Smith'in ve F. A. Von Hayek'in o müthiş açıklamalarıyla söyleyecek olursak her birey kendi menfaatinin peşinde koşarken diğer tarafta hiç de niyet edilmeyen ve ortada olmayan bir "görünmez el"⁴ yardımıyla kendiliğinden doğan düzen⁵ inşa edilir. Bunun gerisinde rasyonalite ve homo economicus güdüsü vardır. Ve o insan düşünme, davranış, tutum, karar ve tercihlerinde öylesine akıldışı (irrational) ve mantık-dışı (illogical) davranışlar, kararlar, seçimler ve eğilimler sergileyebilir ki, bu da insanın diğer yarısını tanımlar. Yani bir tarafta hayranlık duyulacak bir akıl, diğer tarafta ise akılsızlık (aptallık ya da ahmaklık) sözkonusudur.

³ Sol beyin ve sağ beyin baskınlığı teorisinin gerçek olmaktan çok kurgu olduğu da tartışılıyor. Konuyu derinlemesine incelemek gerektiğini burada not etmekte yarar görüyorum. Konu ile ilgili kapsamlı bir çalışma için bkz. Springer, S. P., & Deutsch, G. 1998. Left Brain, Right Brain: Perspectives From Cognitive Neuroscience (5th ed.). W H Freeman/Times Books/ Henry Holt & Co. Online erişim: <https://archive.org/details/leftbrainrightbr0000spri/page/n5/mode/2up>

⁴ "Her birey, sahip olduğu sermayeyi en yüksek üretim sağlayacağı sanayiye yönlendirir. Bunun bir sonucu olarak emek toplumun yıllık gelirlerinden alabileceği en yüksek payı alır. Birey, bunu yaparken ne toplumun çıkarını artırmayı amaçlar ne de bunu ne ölçüde yaptığını bilir. Birey, sadece kendi özel çıkarını gözetir ve bu amacını gerçekleştirirken görünmez bir el onun hiç düşünmediği başka amaçlara da hizmet etmesini sağlar. Birey kendi çıkarını gözeterek toplumun çıkarına hizmet etmiş olur ve bireyin bu hizmeti eğer topluma hizmet etmeyi amaçlamış olsaydı yapacağı hizmetten ve katkıdan daha fazla olurdu." Bkz. Adam Smith, An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations by Adam Smith, edited by Edwin Cannan (London: Methuen, 1904). 2 vols. <https://oll.libertyfund.org/titles/smith-an-inquiry-into-the-nature-and-causes-of-the-wealth-of-nations-cannan-ed-in-2-vols>

⁵ Hayek, kendiliğinden oluşan düzeni kısaca "insan tasarımının sonucu değil, insan eyleminin sonucu" olarak tanımlar: bkz. Hayek, F. A. 1967. "The Results of Human Action but not of Human Design.", In: F. A. Hayek (Ed.), Studies in Philosophy, Politics and Economics. University of Chicago Press. s.96-105.

Özetle, insan ne tamamen rasyonel ne de tamamen irrasyoneldir. İnsanı diğer canlılardan ayıran temel özellik akıl sahibi olması değildir, “büyük akıl”ı inşa edecek bir yeteneğe sahip olmasıdır. Yapay zekâ bunun somut bir örneğidir. İnsan akli ile makine ve bilgisayar yetenekleri birleşince bir “büyük akıl”⁶ ortaya çıkmaktadır. Bunu hiçbir canlı türü yapmaya muktedir değildir. Öte yandan insan aklına çok aşırı bir değer de yüklemek yanlış olur zira insanın kendisi bir bilmece, muamma, gizem ve sırlarla dolu öngörülemez bir varlıktır. Yapay zekâ mucidi bir dehanın bile basit bir alışverişte nasıl zamanlama, karar ve hesaplama hataları yapabileceğine ve hatta gülünç duruma düşebileceğine tanık olmak mümkündür.

Rasyonel insan menfaatinin peşinde koşar, menfaati için çalışır, mal ve mülk edinme mücadelesi verir. Bu son derece normal ve içgüdüsel olan davranışın yerilecek ve eleştirilecek bir tarafı yoktur. Aksi olduğunda insanın aklından şüphe etmek gerekir. Homo economicus motivasyonunu “*bencillik*” ya da “*egoizm*” kelimelerini kullanarak aşağılayıcı ve kötüleyici anlamda kullanmak fevkalade yanlıştır. Bireyin bencil, rasyonel ve fayda maksimizasyonu peşinde koşan bir varlık olması onun hiçbir şekilde iyiliksever/hayırsever bir yönünün olmadığı anlamına gelmez.

Yeni Bir Araştırma Programı: Davranışsal Politik İktisat (Davranışsal Kamu Tercihi)

*“Rasyonel bireysel davranış varsayımına dayanan modellerin, kolektif seçim süreçlerine uygulandığında, benzer modellerin piyasa veya ekonomik seçimlere uygulandığında olduğu kadar verimli sonuçlar vermesini beklememeliyiz.”*⁷
James M. Buchanan & Gordon Tullock

Kamu tercihi alanında çalışan araştırmacılar davranışsal iktisadın katkılarını kendi disiplinleri ile birleştirerek bir yeni disiplin ya da araştırma programı

⁶ Bu konuda örnek bir çalışma için bkz. Mulgan, G. 2018. Big Mind: How Collective Intelligence Can Change Our World, Princeton University Press.

⁷ “... we should not expect models based on the assumption of rational individual behavior to yield as fruitful a result when applied to collective-choice processes as similar models have done when applied to market or economic choices.” Bkz. Buchanan, J.M. 1999. The Collected Works of James M. Buchanan, Vol. 3. The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy, with a Foreword by Robert D. Tollison (Indianapolis: Liberty Fund, 1999). Online erişim: <https://oll.libertyfund.org/titles/buchanan-the-calculus-of-consent-logical-foundations-of-constitutional-democracy>

keşfetmişlerdir.⁸ Bu yeni araştırma programı *Davranışsal Politik İktisat* (*Behavioral Political Economy*) ya da *Davranışsal Kamu Tercihi* (*Behavioral Public Choice*) olarak adlandırılmaktadır.

Davranışsal politik iktisat araştırma programı içerisinde davranışsal iktisadın “*irrasyonelite*”, kamu tercihi iktisadının ise “*rasyonalite*” varsayımları bir arada ele alınarak siyasal karar alma sürecinin analizi yapılmaktadır. Daha anlaşılır bir şekilde ifade etmek gerekirse davranışsal politik iktisat, siyasal karar alma sürecini hem “*rasyonalite*” hem de “*irrasyonelite*” varsayımları çerçevesinde incelemektedir.

Davranışsal politik iktisat adı verilen araştırma programını 2020 yılında yayınlanan *Davranışsal Politik İktisat* kitabımda şu şekilde tanımlamaya çalıştım:⁹

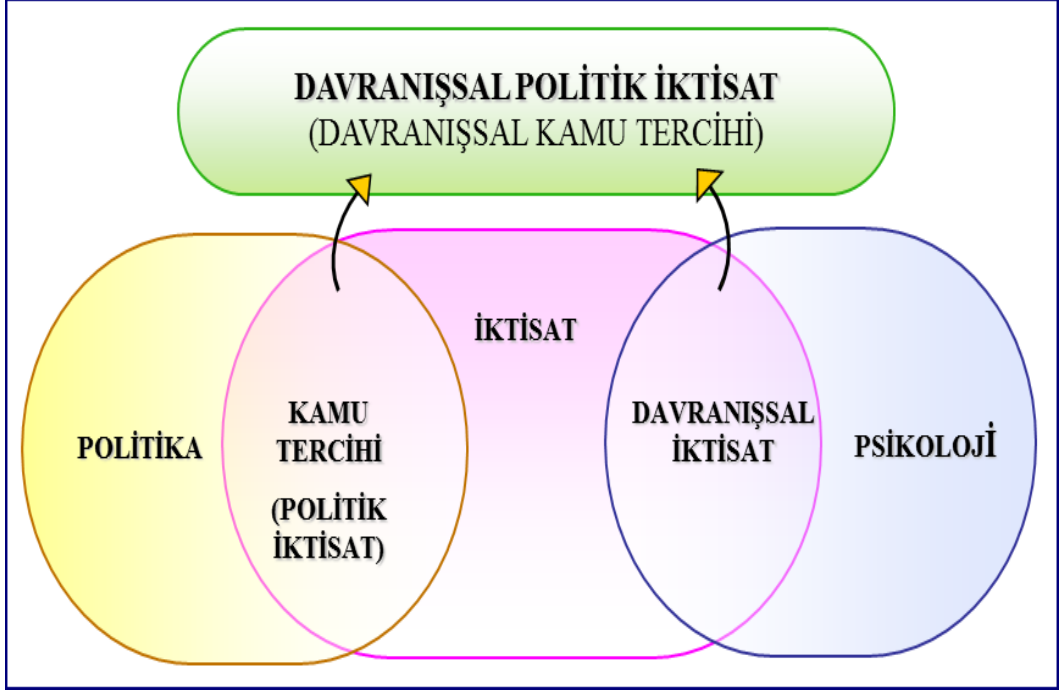
Davranışsal politik iktisat, kamu tercihi teorisinin “rasyonalite” ve davranışsal iktisat teorisinin “irrasyonelite” ve/veya “sınırlı rasyonalite” temel varsayımlarını esas alarak siyasal karar alma sürecinin iktisadi ve psikolojik analizini yapan bir araştırma programıdır.

Yukarıdaki tanımın bir de geometrik yorumunu yaparak konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaya çalıştım. Aşağıdaki şema üzerinde gösterdiğimiz üzere, davranışsal politik iktisat, siyaset bilimi, iktisat ve psikoloji disiplinlerinin kesişim noktasında ortaya çıkmış bir araştırma programıdır. Davranışsal politik iktisat, dar anlamda seçmenlerin zihinsel kısayollar ve zihinsel sapmaların etkisinde kalarak irrasyonel karar ve seçimlerde bulduklarını öne sürmektedir. Daha geniş anlamda ise tüm siyasal aktörlerin davranışlarındaki “anomali” durumları inceleme konusu yapılmaktadır.

⁸ Bkz. Thomas, M.D. 2019. “Reapplying Behavioral Symmetry: Public Choice And Choice Architecture”. *Public Choice* 180, 11–25. ; Congleton, R. 2022. “Behavioral Economics And The Virginia School Of Political Economy: Overlaps And Complementarities”, *Public Choice*, 191: 387–404.; DeAngelo & G., McCannon, B.C. 2022. “Behavioral Economics And Public Choice: Introduction To A Special Issue”. *Public Choice* 191, 285–292.

⁹ Aktan, C.C. 2020. *Davranışsal Politik İktisat: Kamu Tercihi ve Davranışsal İktisat Perspektiflerinden: Politikada Rasyonalite ve İrrasyonelite, Millet İradesi ve Milletçilik İdeolojisinin Eleştirisi*, Konya: Litera Türk Yayıncılık, s.17.

Şekil-1: Davranışsal Politik İktisat

Kaynak: Aktan, C.C. 2020. Davranışsal Politik İktisat: Kamu Tercih ve Davranışsal İktisat Perspektiflerinden: Politikada Rasyonalite ve İrrasyonalite, Millet İradesi ve Milletçilik İdeolojisinin Eleştirisi, Konya: Litera Türk Yayıncılık, s.15.

Davranışsal Politik İktisat (Davranışsal Kamu Tercih) **Araştırma Alanının Doğuşu: İlk Çalışmalar**

Davranışsal İktisat (Behavioral Economics) hiç tereddütsüz iktisat biliminde bir devrimdir ve iktisat bilimine yeni ufuklar kazandırmıştır. Ancak konunun yeni olması ve cazip öneriler sunması dolayısıyla bir kısım akademisyenler “*davranışsal piyasa başarısızlıkları*” (behavioral market failures) sıralamak suretiyle paternalistik çözüm önerilerinde bulunmuşlardır. Konuyu derinlemesine inceleme gereğini duymayan bu akademisyenler paternalizmin ortaya çıkaracağı beklenmeyen sonuçları ve “*davranışsal kamusal başarısızlıkları*”nı (behavioral government failures) maalesef gözardı etmişlerdir. Zira rasyonel olduğu düşünülen

her kamusal müdahale, kontrol ve düzenleme kaçınılmaz olarak irrasyonel sonuçlara açıktır. Yani niyet iyi olsa da sonuç kötü olabilir.¹⁰

Harvard Üniversitesi'nden Daniel J. Benjamin ve David I. Laibson 2003 yılında yayınladıkları bir makalede bu eksik bakış açısını görerek haklı uyarılar yapmışlardır. Bilebildiğimiz kadarıyla “davranışsal politik iktisat” kavramını ilk kez kullanan¹¹ bu iki profesör makalelerinde bireylerin zihinsel hata ve yanılıklarını ortadan kaldıracak paternalistik uygulamaların bir tahlilini yaparak şöyle demektedirler:¹²

“Politikacılar ve politika yapıcılar vatandaşlarla aynı zihinsel yanılıklara sapma eğilimlidir. Politikacılar rasyonel olsalar bile onların alturistik güdülere sahip olduklarına dair çok az şey söylenebilir. İyiliksever hükümetlerin 'bizi kendimizden koruyacak' müdahaleci politikalar uygulamalarına karşı ihtiyatlı olmamız gerekir. Müdahaleci bir devletin hem vaad ettiği yararı hem de tehlikelerini anlamalıyız.”

Davranışsal politik iktisat kavramının daha sonra 2009 yılında Stefano DellaVigna'nun iktisat ve psikoloji arasındaki ilişkileri analiz eden bir makalesi içerisinde kullanıldığını görüyoruz.¹³ DellaVigna “Psikoloji ve İktisat: Alandan Bazı Bulgular” başlığını taşıyan makalesinde davranışsal iktisat alanındaki çalışmaların diğer disiplinler üzerindeki etkilerini dikkate alarak başlıca beş ayrı alt-disiplinden söz etmiştir: Davranışsal organizasyon (behavioral industrial organization), davranışsal işgücü iktisadı (behavioral labor economics), davranışsal finans (behavioral finance/ behavioral corporate finance), davranışsal kurumsal dizayn (behavioral institutional design) ve davranışsal politik iktisat (behavioral political economy). DellaVigna makalesinde davranışsal politik iktisadın doğrudan

¹⁰ Kamusal regülasyonların eleştirisi üzerine şu çalışmalarına müracaat edilebilir: Aktan, C.C. 1993. “Regulation and Control vs. Deregulation and Decontrol”, DEÜ - İİBF Dergisi, Cilt.8, Sayı: 2., pp.120-136. ; Aktan, C.C. 2016. “The Possibility And Impossibility Of Rational Regulation In Government”, International Journal Of Economics And Finance Studies, Vol 8, No 1.

¹¹ Davranışsal politik iktisat kavramını ilk kullananların Daniel J. Benjamin ve David I. Laibson olduğunu temkinli bir şekilde ifade etmek isterim. Belki daha öncesinde bu kavramı kullanan başka akademisyenler olabilir.

¹² Benjamin, D. J. & D. I. Laibson, 2003. "Good Policies For Bad Governments: Behavioral Political Economy," Conference Series ; [Proceedings], Federal Reserve Bank of Boston, vol. 48 (June).

¹³ DellaVigna, S. 2009. “Psychology and Economics: Evidence from the Field”. Journal of Economic Literature, 47, 315-372.

bir tanımını ve açıklamasını yapmamıştır. Bu çalışma isim dışında içerik yönünden davranışsal politik iktisadın doğuşuna katkı sağlayan bir makale değildir.

Kamu tercihi ve davranışsal iktisat perspektiflerini birleştirerek “*davranışsal politik iktisat*” kavramını doğru ve yerinde kullanan akademisyenlerden biri kanaatimizce İsveçli iktisatçı Niclas Berggren olmuştur. Kamu tercihi ve anayasal iktisat alanında çalışmalar yapan Berggren 2011 yılında yayınlanan çalışmasında¹⁴ davranışsal politik iktisad; davranışsal iktisadın analitik araçlarının siyasal karar alma sürecine uyarlanması olarak ele almıştır. Berggren davranışsal iktisat literatürünü eleştirerek bu alanda araştırma yapan bilim insanlarının devletçilik ve paternalizm önerilerini gündeme getirdiklerine vurgu yaparak bu eğilimin yanlış olduğuna işaret etmiştir. Berggren davranışsal iktisat alanında yapılan yayınları analiz ederek bu araştırmalarda paternalizmin savunulup savunulmadığını ve paternalist politikaları uygulayacak olan politikacıların potansiyel zihinsel (cognitive) sınırlamalarını ve önyargılarını ele alıp almadığını incelemiştir. İlginç çalışmasında ulaştığı sonucu şu sözlerle özetlemektedir: (s.199.)

“Bulgular, davranışsal iktisat alanında yazılan makalelerin %20,7’sinin paternalist politika eylemi önerdiğini ve bunların %95,5’inin politikacıların zihinsel yeteneklerine dair herhangi bir analiz içermediğini ortaya koymaktadır. Bu, davranışsal ekonominin analitik araçlarının siyasi karar vericilere de uygulandığı davranışsal politik ekonominin araştırma programının yararlı bir uzantısını sunacağını göstermektedir.”

Berggren davranışsal iktisadın katkılarının küçümsenemeyeceğini, ancak bu alanda araştırma yapanların siyasal aktörlerin davranış, karar ve tercih hatalarının devletçilik ve paternalizm ile çözümlenebileceğini düşünmelerinin yanlış olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır.

2011 yılında yayınlanan bir makale içerisinde de Berggren’in bu tespitine değinen bir önemli makale yayınlamıştır. Yazarlar “*davranışsal iktisat daha fazla politika yapısına ihtiyaç olduğunu talep eden bir paradokstur*” ifadesini kullanmışlardır.¹⁵

¹⁴ Berggren, N. 2011. “Time for Behavioral Political Economy? An Analysis Of Articles in Behavioral Economics”. The Review of Austrian Economics. Vol. 25. 199-225.

¹⁵ “*behavioral economics creates something of a paradox in requiring more of policymakers.*” Congdon, W. J., Kling, J. R., & Mullainathan, S. 2011. Policy and Choice: Public Finance through the Lens of Behavioral Economics. Brookings Institution Press. s. 56.

Richard Thaler ile birlikte “*tercih mimarlığı*” ve “*dürtme*” (*nudge*) adı verilen temel kavramları geliştiren Amerikalı hukuk bilimcisi Cass Sunstein’in 2014 yılında yaptığı tespitini de bu çerçevede değerlendirmek gerekir.¹⁶

“Bireyler için tanımlanan her zihinsel sapmanın bir benzeri kamusal alan için de geçerlidir.”

İnsanları ciddi zihinsel sapma ve yanılmalara ve sonuçta ortaya çıkan hatalara karşı koruyan ancak aynı zamanda hükümetin aşırı müdahale riskini de kabul eden ve seçim özgürlüğünü koruyan yeni bir paternalizm biçimini savunan (“liberteryen paternalizm”) Cass Sunstein kitabında “*davranışsal kamu tercihi*” kavramını da kullanarak bu yeni araştırma programının davranışsal kamusal başarısızlıklarını görmemize katkı sağlayacağına belirtmiştir. Sunstein’in bu ufuk açıcı bilgileri hukuk alanında araştırma yapan akademisyenleri de “*davranışsal kamu tercihi*” ve “*davranışsal politik iktisat*” alanına çekmiştir. 2015 yılında hukukçular bu alanda fevkalade önemli iki çalışma yayınlamışlardır.

Lucas ve Tasić’in *Davranışsal Kamu Tercihi ve Hukuk* başlığı altında kaleme aldıkları çalışma oldukça doğru bir rotada konuyu ele alarak şöyle demektedir:

“Davranışsal kamu tercihi, siyasi aktörler arasındaki irrasyonelliğin incelenmesidir. Bu bağlamda irrasyonellik, sistematik önyargı, rasyonel beklentilerden sapma ya da iktisatçıların rasyonel olarak tanımladığı kavramdan uzaklaşma anlamına gelir. Davranışsal kamu tercihi araştırmacıları davranışsal iktisat yaklaşımını politikadaki gerçekliğe taşıyarak irrasyonel davranışın devlet başarısızlığının önemli bir kaynağı olduğunu ortaya koymaktadırlar.”¹⁷

Gary Lucas ve Slavisa Tasic’in kayda değer katkılarını iki ayrı hukukçu takip etmiştir. Vanderbilt Hukuk Fakültesi’nde profesör olarak görev yapan Kip Viscusi ve Brookings Enstitüsü Başkan Yardımcısı Ted Gayer “*Davranışsal Kamu Tercihi: Hükümet Politikasının Davranışsal Paradoksu*” adını taşıyan makalelerinde¹⁸

¹⁶ “For every bias identified for individuals, there is an accompanying bias in the public sphere.” Bkz. Sunstein, C. R. 2014. Why Nudge?: The Politics of Libertarian Paternalism. New Haven and London: Yale University Press.s.102.

¹⁷ Lucas, G.M. Jr. & S. Tasić, 2015. “Behavioral Public Choice and the Law”, 118 West Virginia Law Review. 199 (2015). S. 200. Available at: <https://scholarship.law.tamu.edu/facscholar/720>

¹⁸ Viscusi, K. W. and Gayer, T. 2015. “Behavioral Public Choice: The Behavioral Paradox Of Government Policy”, Harvard Journal of Law and Public Policy, 38(3): 973.

paternalist regülasyonların “dürtme” etkilerinin nasıl sapmalara yol açabileceğini örneklerle açıklamışlardır.

Öte yandan 2014 ve 2015 yılında iki Alman araştırmacı (J. Schnellenbach ve C. Schubert) davranışsal politik iktisat ve davranışsal kamu tercihi başlığı altında makaleler yayınlamışlardır.¹⁹ Schnellenbach ve Schubert davranışsal politik iktisadın tanımını şu şekilde yapmışlardır:

“Davranışsal politik iktisadı, psikolojik temele dayalı olarak davranışların iktisadi analizi ve onun siyasi alandaki etkileri olarak tanımlıyoruz.”²⁰

Berggren, Sunstein, Lucas ve Tasić, Viscusi ve Gayer, Schnellenbach ve Schubert ve muhtemelen bizim tespit edemediğimiz diğer çalışmalar kamu tercihi ve davranışsal iktisat literatürlerini birleştirerek “davranışsal politik iktisat” adı verilen yeni bir disiplinin doğuşuna öncülük eden ilk çalışmalardır.²¹

Altını önemle çizerek belirtelim ki bir bilim dalı ya da araştırma programı ona isim verenlerin katkısı ile oluşmaz, öncesindeki emek ve katkıları kesinlikle unutmamak gerekir. 40 yıldan bu yana çalıştığım bir disiplinden örnek vereyim. Anayasal iktisat (constitutional economics) adını bulan Richard McKenzie’dir, James M. Buchanan değildir! Fakat Nobel ekonomi ödülü sahibi James M. Buchanan bu teorinin babası ve kurucusudur. Aynı şekilde “rant kollama” (rent seeking) adını koyan Anne Krueger’dir, fakat teorinin babası ve kurucusu Gordon Tullock’tur.²²

¹⁹ Schnellenbach J. & C. Schubert, 2014. Behavioral Public Choice: A Survey, Freiburger Diskussionspapiere zur Ordnungsökonomik, No. 14/03, Albert-LudwigsUniversität Freiburg, Institut für Allgemeine Wirtschaftsforschung, Abteilung für Wirtschaftspolitik, ; Schnellenbach J. & C. Schubert, 2015. “Behavioral Political Economy: A Survey”, European Journal of Political Economy, Volume 40, Part B, Pages 207-418 (December 2015).

²⁰ “We define behavioral political economy as the psychologically informed, economic analysis of behavior and its effects in the political arena.” Schnellenbach J. & C. Schubert, 2015. “Behavioral Political Economy: A Survey”, European Journal of Political Economy, Volume 40, Part B, Pages 207-418 (December 2015). s.2.

²¹ Başlığında ya da içeriğinde davranışsal politik iktisat başlığını kavramını kullanan başlıca çalışmalar için ekteki listeye bakınız.

²² Bkz. McKenzie, R. 1984. Constitutional Economics, Constraining the Economic Powers of Government, Mass: Lexington Books, 1984. ; Tullock, G. 1967. “The Welfare Costs of Tariffs, Monopolies, and Theft,” Western Economic Journal 5 (June 1967): 224.; Krueger, A.O. 1974. “The Political Economy of the Rent-Seeking Society,” American Economic Preview 64 (June 1974): 291.

İlave olarak bir araştırma programının adını ve kapsamını da hiçbir şekilde değersizleştirecek bir yol izlemek gerekir. Yine anayasal politik iktisat alanından bir örnek vereyim. Columbia Hukuk Fakültesi'nden Jeremy K. Kessler'in makalesini okuyanlar Nobel ekonomi ödülü sahibi James M. Buchanan'ın emek vererek oluşturduğu bir disiplinin adının çok farklı bir şekilde kullanıldığını gördüğünde şaşırabilirler.²³ Kavramları öncülerini de anarak ve onların emeğine saygı duyarak zikretmek gerekir.

Altını önemle çizerek belirtelim ki İngilizce literatürde *Behavioral Political Economy* adıyla makale yayınlayanların hiç birisi bu yeni araştırma alanının tek başına kurucusu değildir. Bu yeni disipline katkılar sunmuşlardır.

Bugüne değin İngilizce literatürde Davranışsal Politik İktisat adıyla bir tek kitap yayınlanmıştır. Çek Cumhuriyeti'nde Charles Üniversitesi'nde görev yapan Petr Špecián tarafından yazılan kitap ağırlıklı olarak epistokrasi ve demokrasi arasındaki ilişkileri ele alan bir çalışmadır.²⁴

Benim 2020 yılında yayınlanan *Davranışsal Politik İktisat* kitabım ise Türkçe literatürde bu alanda yazılmış ilk kitaptır. Kitabın Türkçe yayınlanmış olmasının uluslararası literatüre katkı yönünden bir dezavantaj olduğu muhakkaktır; fakat en azından ülkemizde bu alanda araştırma yapanlara geniş ufuklar sunacak potansiyele sahiptir. Mütevazı bir ifadeyle literatüre yaptığım katkının daha ziyade ülkemizde “*millet iradesi*” adı atında kutsallaştırılmış “*milletçilik*” ideolojisi üzerine olduğunu not etmek isterim. Kitabımda “*seçmenler (millet) neden doğru, sağlam, güvenilir ve tutarlı davranış, karar ve tercihlerde bulunamazlar?*” savını kamu tercihi, zihinsel psikoloji ve davranışsal iktisat perpektiflerinden incelemeye çalıştım. Seçmen iradesi dediğimiz şey esasen milletin iradesidir. Bu konuda en azından kendi yaşadığım ülkede siyasi istismarcılık yapıldığını ve bazı çevrelerin bu ikiyüzlülüğü bilinçli ve/veya bilinçsizce ihmal ve gözardı ettiklerini belirtmek isterim.

²³ Kessler, J. K. 2016. “The Political Economy of Constitutional Political Economy”, 94 Texas Law Review. 1527 (2016).

²⁴ Špecián, P. 2022. Behavioral Political Economy and Democratic Theory Fortifying Democracy for the Digital Age, London: Routledge.

Riyakârlık ve Madalyonun Arka Yüzü: “İrrasyonel Seçmen İradesi” ve “Kutsal Millet İradesi”

“Ne yani! Hiç ayırım yapmayalım mı yoksa, İkisikle de aynı dilden mi konuşulsun; Yüze de maskeye de aynı itibar gösterilsin, Samimiyetle sahtelik eş görülsün, Görünenle gerçek karıştırılsın, Kişi kadar gölgesine de değer verilsin.”²⁵
Molière

Yukarıda da ifade ettiğim üzere davranışsal politik iktisat literatürüne benim yaptığım katkılardan birisi “seçmen iradesi”nin “millet iradesi” adı altında kutsallaştırılarak çoğunlukçu sandık demokrasisinin meşruiyetine bir malzeme olarak kullanılması ile ilgilidir. Ülkemizde “milli irade” neredeyse bir din gibi kutsal hale getirilmeye çalışılan bir kavram olmuştur. Davranışsal politik iktisat kitabım “millet iradesi”nin ne derece safsata, hurafe, retorik ve demagoji olduğunu anlatan eleştirel bir çalışmadır.

Ülkemizde seçmen iradesinin eksikliklerini pekâlâ bilen ve anlayan siyasetçiler, partizan entelektüel ve akademisyenler maalesef ikiyüzlü davranarak “millet iradesi”ni kutsamaktan geri durmamaktadırlar. Bu “riyakârlık paradoksu” davranışsal politik iktisat adını taşıyan kitabımda ağır bir dille eleştirilmiştir. Bu alanda araştırma yapacak olanların da bu tür bir riyakârlık tuzağına düşmeleri pek muhtemeldir. Zira seçmen iradesinin eksikliklerini ortaya koyan sözde bilimsel etiketli çalışmalar “millet iradesi” kavramını kullanmaktan imtina etme eğilimindedirler.

Milletçilik, oy maksimizasyonu peşinde koşan siyasetçilerin milletin seçim sandığına yansıyan davranış, karar ve tercihlerindeki zihinsel sapma ve yanılgıları görmezden gelerek milli irade ya da millet iradesi kavramlarını istismar ettikleri bir ideolojidir. Milletçilik, milliyetçilik ile karıştırılmamalıdır. Milliyetçilik (nationalism) bir millet topluluğunun diğerlerinden daha üstün konumda olmasını savunan bir ideolojinin adıdır. Bu “etnik milliyetçilik” yurtseverlik ya da vatanseverlik (patriotism) kavramlarından farklı olarak ırkçılığı ve ayrımcılığı besleyen bir anlayıştır. Milletçilik halkçılık ile de asla karıştırılmamalıdır. Halkın haklarını savunan halkçılık milletçilikten farklı bir kavramdır. “People” halk demektir, “peopleism” ise bu anlamda “halkçılık” demektir. Halkçılık popülizm ile de aynı anlama gelmez. Latince kökenli “populus” kelimesinden türetilmiş olan popülizm sıradan insanların haklarının oy peşinde koşan siyasi iktidarlar tarafından

²⁵ Molière, Tartüf, (çev. S. Aktaş & Ç. Sarıkartal), İstanbul: Metis Boyut Yayınları. s.21.

istismar edildiğini ve sömürüldüğünü ileri süren bir pratiktir. Günlük siyaset dilinde popülizm siyasetçinin yeniden seçilmek için yaptığı tüm uygulamaları yani seçim rüşvetlerini içerir. Özetle, milletçilik ne halkçılık ne de popülizm demek değildir; milletçilik seçim sandığından çıkan irrasyonel iradeyi körü körüne savunmaktan başka bir şey değildir. İşte benim davranışsal politik iktisat kitabımın bu çerçevede değerlendirilmesi gerekir.

Davranışsal Politik İktisat (Davranışsal Kamu Tercihi) Araştırma Programının Geleceği Üzerine

(...) İnsan denen şu zavallılara, insanlık denen şu zavallı, tuhaf yaratığa yegâne bilinçli varlığın şefkatiyle bakıyorum. Ne yapıyor bu kadar insan? (...) hepsi aynı bilinçsizliğin farklı beden ve yüzlerdeki tezahürleri. (...) Bilince işaret eden bütün tavırları sergiliyorlar, ama hiçbir şeyin bilincinde değiller, çünkü bir bilince sahip olduklarının farkında değiller. Kimileri akıllı, kimileri aptal – aslında hepsinde aynı aptallık.”²⁶

Fernando Pessoa

Davranışsal politik iktisat, davranışsal iktisat araştırmalarından istifade ederek “sınırlı rasyonelite” varsayımı altında siyasal karar alma sürecindeki aktörlerin davranış, karar ve tercihlerinde ne tür zihinsel sapmalara ve zihinsel kısayollara ulaştıklarını analiz etmektedir. Davranışsal politik iktisat siyasetteki rasyonelitenin, rasyonel irrasyonelitenin ve irrasyonel aptallığın bir analizini yapmaktadır.

Rasyonel insan pazarda, alışverişte nasıl davranırsa siyasi seçimlerinde de benzer şekilde davranır. Seçmenler menfaatine, sağlayacağı yarara, elde edeceği fayda beklentilerine göre seçim sandığına gider oy kullanır. Bu “homo economicus” davranışı toplum yararına bir sonuç doğurmayabilir. Rasyonel seçmenlerin ilgisizliği, rasyonel seçmenlerin bilgisizliği, rasyonel irrasyonelite gibi kavramlar kamu tercihi disiplinin siyaset bilimi literatürüne armağan ettiği kavramlardır.

En yüksek seviyede eğitime, derecelere, unvanlara sahip olanlar bile seçim yaparlarken kendi kişisel menfaatlerini bir tarafa bırakarak toplum yararını önceleyerek hareket etmezler. Seçim sandığına giden bir kimse ne kadar vatansever ya da yurtsever olduğunu söylese de açık bir menfaati olduğu siyasi partiye oy verme eğiliminden vazgeçemeyebilir. İlgisizlik, bilgisizlik, miyopluk, unutanlık, kararsızlık, karamsarlık, kaypaklık, tutarsızlık, duygusal sarhoşluk, ideolojik

²⁶ Pessoa, F. 2021. Huzursuzluğun Kitabı, (Çev. S. Özen), İstanbul: Can Yayınları. s.110.

bağımlılık ve saire birçok faktör dolayısıyla seçmen doğru, sağlam güvenilir ve tutarlı karar ve tercihlerde bulunamayabilir. Üstüne üstlük dışsal faktörler de (örneğin, yalan ve yanlış enformasyon, eksik enformasyon, asimetrik enformasyon, endoktrinasyon, algı yöneyimi vs.) seçmen tercihlerinde sapmalar ortaya çıkarır. Buraya kadar anlattıklarımız kamu tercihi teorisinin temel görüşleri ve iddialarıdır.

Kamu tercihinin “rasyonalite” ilkesi ile açıklamaya çalıştığı siyasal karar alma süreci zihinsel psikoloji (cognitive psychology) ve davranışsal iktisat adı verilen devrim ile çok daha zengin bir bakış açısına kavuşmuştur. Davranışsal iktisadın temelleri zihinsel psikoloji adı verilen disiplinde yatmaktadır. Zihinsel psikoloji araştırmaları insan aklının ne kadar güvenilmez ve ne denli irrasyonel karar ve tercihlere açık olduğunu ortaya koymuştur. Zihinsel psikoloji, zihinsel süreçlerin tamamında insanların beyninde oluşan bir takım zihinsel kısayollardan (heuristics) etkilenecek bir takım zihinsel sapmalara (cognitive bias) yöneldiklerini ve sonuçta irrasyonel karar ve tercihlerde bulduklarını ortaya koymaktadır. Zihinsel psikoloji, psikoloji bilimine çok ayrı bir boyut kazandırmış; bu disiplin ile birlikte insan akli ve rasyonalitesi çok daha ciddi biçimde eleştirilere maruz kalmıştır. Davranışsal iktisat adı verilen araştırma programı zihinsel psikoloji araştırmalarını bireylerin gündelik yaşamlarına ve iktisadi davranış, karar ve tercihlerine uygulamış bir disiplindir. Davranışsal politik iktisat ya da davranışsal kamu tercihi alanında araştırma yapacakların bu zihinsel yanılıklar ve sapmaların kamu yönetimindeki tezahürlerini geniş örneklerle açıklamaları önemli bir katkı olacaktır.²⁷

Davranışsal politik iktisat ise insanları yanlış düşünme, yanlış davranış ve yanlış seçime sevk eden zihinsel sapmaların (aşırı enformasyon, enformasyon manipülasyonun algı yönetimindeki çarpan etkisi, çerçeveleme etkisi, zihinsel muhasebe, çıpa oluşturma etkisi, konfirmasyon etkisi, sahiplenme etkisi, statüko etkisi, otorite etkisi, hale etkisi, kayıptan kaçınma etkisi, sürü etkisi, duygusallık, kişiselleştirme, zihinsel çelişki/uyumsuzluk etkisi vs.) siyasal karar alma sürecinde rol alan aktörlere uygulamıştır. Davranışsal politik iktisat bu zihinsel sapmaları inceleme konusu yapmaktadır.

²⁷ Lucas ve Tasić’in bu alanda yaptığı çalışmayı örnek olarak gösterebiliriz. Bkz. Lucas, G.M. Jr. & S. Tasić, 2015. “Behavioral Public Choice and the Law”, 118 West Virginia Law Review. 199 (2015). S. 200. Available at: <https://scholarship.law.tamu.edu/facscholar/720>

Davranışsal iktisat alanındaki örnekler üzerine geniş bir literatür mevcuttur. Bu literatürün davranışsal politik iktisat alanına taşınmasını çok değerli bir çaba olarak görüyorum.

Davranışsal politik iktisat alanında araştırma yapacak olanları bekleyen en önemli yanılığ ya da zihinsel sapma tehlikeleri şunlardır:

İlk olarak davranışsal iktisadın ilgi çekici “*dürtme*” politikalarına aşırı anlam yükleyerek liberteryen paternalizmi daha ileri bir noktaya taşımak patolojik paternalizme yol açar.²⁸

İkinci olarak insan doğasının ayrılmaz bir parçasını inkâr ederek, ihmal ederek, görmezden gelerek “rasyonalite” ilkesini değersizleştirme yanılığına düşmemek gerekir. Çalışmamızın başında ifade ettiğimiz gibi insan bir yönüyle “akıllı” ve diğer yönüyle “akılsız” seçimlerde bulunur. İnsanın bencil, rasyonel ve fayda maksimizasyoncu yönünü ve yine insanın zihinsel sapma ve yanılıklarını bir arada ele almalıyız.

Kamu Tercihi ve Davranışsal İktisadın her ikisi de gerçek bir devrimdir. Piyasa başarısızlıklarının çözümünde devlet müdahaleleri, kamusal regülasyonlar ve liberteryen paternalizm önerilerinin sınırı olduğunu asla unutmamalıyız. “Davranışsal refah iktisadı”²⁹, “davranışsal kamu ekonomisi”³⁰, “davranışsal kamu politikaları” adları altında çözüm önerenlerin “davranışsal kamusal başarısızlıkları”nı asla gözardı etmemeleri gerekir.

Sonuç olarak davranışsal iktisat ve kamu tercihi bakış açılarının evliliğinden doğan davranışsal kamu tercihi fevkalade kıymetli bir araştırma programı olarak karşımızda durmaktadır. Eğer bu araştırma programı çerçevesinde “*davranışsal kamusal başarısızlıkları*”nı doğru anlarsak o zaman siyasal karar alma sürecinin

²⁸ Aktan, C.C. 2021. “Patolojik Paternalizm: Paternal Devlet Ve ‘İyiniyetli’ İyilikseverlik Despotizmi Üzerine”, Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi 10(27).

^{29,29} Bernheim, B. D. 2009. “Behavioral Welfare Economics”. Journal of the European Economic Association, 7(2/3), 267–319. ; Bernheim, B. D. 2016. “The Good, The Bad, And The Ugly: A Unified Approach To Behavioral Welfare Economics”. Journal of Benefit-Cost Analysis, 7(1), 12–68. ; Bernheim, D., & Rangel, A. 2009. “Beyond Revealed Preference: Choice-Theoretic Foundations For Behavioral Welfare Economics”. Quarterly Journal of Economics, 124(1), 51–104.; Fleurbaey, M., & Schokkaert, E. 2013. “Behavioral Welfare Economics And Redistribution”. American Economic Journal: Microeconomics, 5(3), 180–205.

³⁰ Bernheim, D & B., Rangel, A. 2008. “Behavioural Public Economics”. In: The New Palgrave Dictionary of Economics. Palgrave Macmillan, London. ; Teraji, S. 2021. Behavioral Public Economics: Social Incentives and Social Preferences (1st ed.). London: Routledge. ; Alm, J., & Sheffrin, S. M. 2017. “Using Behavioral Economics in Public Economics”. Public Finance Review, 45(1), 4-9. ; Sunstein, C. 2020. “Behavioral Welfare Economics.” Journal of Benefit-Cost Analysis 11(2): 196–220

daraltılması ve kontrol altına alınmasının önemini de kavramış oluruz. Yok eğer bu araştırma programını “davranışsal piyasa başarısızlıkları” olarak anlarsak o zaman da liberterteryen paternalizmden uzaklaşarak patolojik paternalizmin tuzağına düşmüş oluruz. Bu alanda araştırma yapacak olanların ilk akıllarında tutmaları gereken şu olmalıdır. Davranışsal kamu tercihi araştırma alanının temeli “kamu tercihi” öğretisidir; davranışsal iktisat ise kamu tercihi ve anayasal politik iktisat araştırma alanlarına derinlik ve geniş ufuk kazandırmıştır. Hayek, Buchanan, Tullock, Simon, Kahneman, Thaler, Smith gibi Nobel ekonomi ödülü sahipleri bu yeni multidisipliner araştırma alanının ilk tohumlarını eken kişiler olmuştur. Hepsini saygıyla anıyoruz.

Sonsöz

“(…) Kural olarak, eylemlerimizin en doğrudan sonuçları dışında herhangi bir konuda yalnızca belirsiz bir fikre sahibiz ve daha uzak sonuçlarıyla pek ilgilenmeyiz.”³¹

John Maynard Keynes

Davranışsal iktisat insanların her zaman rasyonel kararlar aldığına dair geleneksel görüşe meydan okuyan bir büyük devrimdir. Deneysel iktisat alanındaki araştırmalar ile daha da güçlenen davranışsal iktisat “dürtme politikalarının” insanları sağlıklı, sürdürülebilir ve maliyet bilincine sahip seçimler yapmaya teşvik ederek daha doğru, sağlam, güvenilir ve tutarlı sonuçlar elde edebileceklerini iddia etmektedir. Acaba öyle mi? “Dürtmeci” (nudgital) uygulamalar ne derece başarılı sonuçlar ortaya çıkarır?

İktisat biliminin kurucularından ve öncülerinden birisi olarak kabul ettiğimiz Keynes’in 1937 yılında kaleme aldığı makalesindeki sözler bize bir uygulamanın başarılı sayılabilmesi için muhtemel uzun dönem sonuçlarını gözardı etmememiz gerektiğini tavsiye etmektedir. Acaba davranışsal iktisatçıların kontrollü laboratuvar deneylerinden elde edilen sonuçlardan hareketle önerdiği kamusal müdahalelerin gerçek dünyada beklenmeyen ve öngürülmeyen sonuçlarını dikkate alıyor muyuz? İyiniyet ve iyilikseverlik güdülerinden beslenen duygusal paternalizm acaba kamu politikaları ile desteklenirse başarılı sonuçlar elde edilebilir mi? Piyasa başarısızlıklarını çözmeye yönelik kamusal müdahaleler

³¹ Keynes, J.M. 1937. “The General Theory Of Employment”, Quarterly Journal of Economics, vol. 51, No. 2. pp.209-223. <https://www.hetwebsite.net/het/texts/keynes/keynes1937qe.htm>

“*kamusal başarısızlıkları*”nı daha da büyütmez mi? Acaba siyasi karar alma sürecindeki karar alıcıların zihinsel sapma ve yanılıklarını hesaplıyor muyuz, hesaba katıyor muyuz?

Davranışsal iktisadın bir büyük devrim olduğunu elbette kabul ediyorum, fakat bu araştırma programı üzerinde çalışan akademisyenlerin kamu tercihinin temel tezini (“*aşırı kamusal müdahaleler ve kamusal regülasyonlar daima kamusal başarısızlıklar üretir*”) ihmal ederek “*davranışsal refah iktisadı*” ve “*davranışsal kamu politikaları*” adı altında devletçiliğe ve paternalizme tekrar sarılmalarının bir büyük hata olduğunu ifade etmek istiyorum. İşte bu noktada Davranışsal Kamu Tercihi bize geniş ufuklar sunmakta ve “*yüzeysel davranışsalcılarının*” hatalarını görmemize imkân sunmaktadır. *Davranışsal Kamu Tercihi* araştırma programının asıl değerli yanı burasıdır. Bu disiplin seçim ve oylamaya dayalı temsili demokrasilerdeki eksiklikleri ve başarısızlıkları görmemiz konusunda bize geniş bir perspektif sunmaktadır. Muhtelif zihinsel sapma ve yanılıklardan kaynaklanan “*irrasyonel seçmen iradesi*”nin nasıl kötü sonuçlar ürettiğini bu araştırma programı sayesinde çok daha iyi bir şekilde anlayabiliriz. Ve özellikle benim “*riyakârlık paradoksu*” olarak tanımladığım ikiyüzlülüğe son vermeliyiz. Millet iradesinin yani irrasyonel seçmen iradesinin demokrasileri nasıl tahrip ettiğini anlamalı ve bu konuda demokrasi içinde iyileştirmeler (müzakereci demokrasi, epistokratik demokrasi vs.) ve demokrasiye alternatif çözüm önerileri (demarşi adı verilen siyasi rejimi kastediyorum) üzerinde daha fazla çalışmalıyız.

Son olarak kamu tercihi ve anayasal politik iktisat alanlarında 40 yıllık bir tecrübem ışığında şunları ifade etmek istiyorum. Bir disiplini ya da araştırma programını değersizleştirmeden, çarpıtmadan ve literatüre emek vermiş olanların katkılarını bilinçli bir şekilde ihmal etmeden ya da yok saymadan incelemek gerekir. Hele ki bir disiplini okumadan ve araştırmadan ideolojik saplantılara teslim olarak “*neo liberal*” klişesi altında aşağılamak ya da karalamak doğrusu vasatlıktır.

Geçtiğimiz yaklaşık 40 yıl boyunca ülkemizde kamu tercihi ve anayasal politik iktisat alanlarında bu hata ve yanlışların yaşandığına bizzat şahit oldum. Türkiye’nin yaşadığı sosyal, iktisadi ve siyasi sorunları doğru tahlil eden ve doğru çözümler öneren bu iki disiplini (kamu tercihi ve anayasal politik iktisat) maalesef entelektüel ahmaklığa, ideolojik düşmanlığa ve akademik kıskançlığa kurban ettik. Benim gibi bu araştırma programına neredeyse bir yarım yüzyılımı adanmış bir araştırmacı açısından bu yaşanan tecrübeyi rasyonalite ile açıklamanın imkânı yoktur; bunu sadece irrasyonelite ile de izah edemiyorum. Kamu tercihi ve anayasal politik iktisat araştırma programlarına olan ilgisizliği ve bilgisizliği “*rasyonel*

irrasjonalite” ya da rasyonaliteden tamamen bağımsız “*entelektüel ahmaklık*” ile açıklıyorum. Kamusal müdahale ve regülasyonların başarısızlıklarını görmeyen bir ideolojik düşmanlık ve ideolojik saplantının var olduğu muhakkaktır. Ayrıca bu disiplinin ya da bu disiplin üzerinde çalışan akademisyenlerin başarılarından hazımsızlık duyan ve kendini kıskançlık duygularına teslim eden vasat akademisyenlerimiz olduğu da muhakkaktır. Bu ikinci irrasyonel eğilimi zihinsel psikoloji ile anlamaya çalışmak mümkün olabilir. Nasıl olur da o kacaman doçent ve profesör unvanlarına sahip olan iktisatçılar, siyaset bilimcileri ve anayasa hukukçuları sorunlarımızın çözümünde akla ve mantığa uygun politikalar öneren kamu tercihi ve anayasal politik iktisada tamamen ilgisiz ve duyarsız kalabilir? Bunu gerçekten anlamakta zorlanıyorum. Davranışsal kamu tercihi adı verilen bir yeni araştırma alanında da benzer hataları ve eğilimleri tekrar etmeyelim temennisini ifade etmekten başka yapacağım bir şey olmadığını biliyorum.

Kamu tercihi ve davranışsal iktisat disiplinlerinin her ikisi de tüm iktisat okulları ve iktisadi düşünce okulları içerisinde gerçekten çok özel bir yere sahiptir ve her iki öğreti de iktisatta birer devrimdir. Kamu tercihi bize insanoğlunun nasıl bencil, rasyonel ve fayda maksimizasyoncu olduğunu; davranışsal iktisat ise aklını ve zekasını göklere çıkaramadığımız insanların aptallık ve ahmaklıklarını görmemize yardımcı olmuştur. İnsanın gerçek doğasını, hilkatını ya da fitratını reddederek hakikatı anlayamayız; iyi bir siyasi ve iktisadi düzen ve sosyal yaşam inşa edemeyiz. Yapay zeka buluşunun sahibi insandır; fakat insanın kendisi yapay değil doğal bir varlıktır. İnsan doğasındaki rasyonalite ve irrasjonaliteyi birlikte düşünerek doğru yol alabilir ve doğru çözümler üretebiliriz. Davranışsal kamu tercihi bu birlikteliğin adıdır.

BİBLİYOGRAFYA

Davranışsal Politik İktisat Ya Da Davranışsal Kamu Tercihi Adıyla Bugüne Değın Yayınlanan Makale ve Kitaplar (2000-2024)³²

Benjamin, D. J. & D. I. Laibson, 2003. "Good Policies For Bad Governments: Behavioral Political Economy," Conference Series; [Proceedings], Federal Reserve Bank of Boston, vol. 48(June).

Berggren N. 2011. "Time for Behavioral Political Economy? An Analysis Of Articles in Behavioral Economics". The Review of Austrian Economics. 25 (3) pp.199-221.

Christensen, L. 2022. Uncertainty and Persuasion. Essays on Behavioral Political Economy, Doctoral Thesis, Göteborg Studies in Politics.

Delaney, D.G. 2017. "Behavioral Public Choice, U.S. National Security Interests, and Transnational Security Decision Making". Indiana Journal of Global Legal Studies, 24(2), 429–458.

Foster, B. & P. Frijters, 2016. "Behavioral Political Economy" in: Frantz, R., Chen, S.H., Dopfer, K., Heukelom, F., & Mousavi, S. (Eds.). Routledge Handbook of Behavioral Economics (1st ed.). Routledge.

Johnson S.G.B. & Dana, J. 2023. "Nudges, Regulations, And Behavioral Public Choice", Behavioral Brain Science. 30;46:e164.

Landa, D. 2015. "Behavioral Political Economy, Argumentation, and Democratic Theory". The Good Society 24(1), 86-97. Penn State University Press. Retrieved November 5, 2018, from Project MUSE database.

Lucas, G.M. Jr. & S. Tasić, 2015. "Behavioral Public Choice and the Law", West Virginia Law Review. 118:1
Available at: <https://scholarship.law.tamu.edu/facscholar/720>

³² Geliştirilmeye açık eksik bir liste olarak kabul edilmelidir. Bu listede sunduğumuz kitap ve makalelerin bazılarının davranışsal politik iktisadı bizim bu makalede tanımladığımız çerçevenin dışında ele aldıklarını ve kısmen yanlış yorumladıklarını not etmek isterim.

Lucas, G. M. Jr. 2017. "Behavioral Public Choice and the Carbon Tax", Utah Law Review: Vol. 2017 : No. 1 , Article 3.

Available at: <https://dc.law.utah.edu/ulr/vol2017/iss1/3>

Palagashvili L. & Goodman N.P. 2023. "Behavioral Public Choice And Policing In America". Behavioural Public Policy. 2023: 7(4):972-982. doi:10.1017/bpp.2023.8

Puaschunder, J.M. 2018. "Nudgital: Critique of Behavioral Political Economy". Zenodo. Proceedings of the RAIS Conference I April 4-5, 2018 <http://doi.org/10.5281/zenodo.1244836>

Runst, P. 2014. "Crisis And Belief: Confirmation Bias And The Behavioral Political Economy Of Recession", Constitutional Political Economy, Issue 4/2014.

Schnellenbach J. & C. Schubert, 2014. "Behavioral Public Choice: A Survey", Freiburger Diskussionspapiere zur Ordnungsökonomik, No. 14/03, Albert-LudwigsUniversität Freiburg, Institut für Allgemeine Wirtschaftsforschung, Abteilung für Wirtschaftspolitik,

Schnellenbach J. & C. Schubert, 2015. "Behavioral Political Economy: A Survey", European Journal of Political Economy, Volume 40, Part B, Pages 207-418 (December 2015).

Schnellenbach, J. 2017. "On the Behavioral Political Economy Of Regulating Fake news", ORDO, vol. 68, no. 1, 2017, pp. 159-178. <https://doi.org/10.1515/ordo-2018-0008>

Špecián, P. 2022. Behavioral Political Economy and Democratic Theory Fortifying Democracy for the Digital Age, Routledge, 2022.

Ura, J. D. and Socker, E. M. 2011. "The Behavioral Political Economy of Budget Deficits: How Starve the Beast Policies Feed the Machine", The Forum: Vol. 9: Iss. 2, Article 7.

Van Aaken, A. & Kurtz, J. T. 2019. "Beyond Rational Choice: International Trade Law And The Behavioral Political Economy Of Protectionism", EUI RSCAS, 2019/74, Global Governance Programme-364, 486.

Viscusi, K. W. and Gayer, T. 2015. "Behavioral Public Choice: The Behavioral Paradox Of Government Policy", *Harvard Journal of Law and Public Policy*, 38(3): 973.

Wong, W. 2018. *Essays on the Behavioral Political Economy Of Housing*, Thesis: Ph. D., Massachusetts Institute of Technology, Department of Political Science, 2018.

Zhang, Y. 2012. "A View from Behavioral Political Economy on China's Institutional Change", *China Economic Review*, 23, 991-1002.

Zhang, Y. and M. Wang, 2014. "Towards Behavioral Political Economy of Institutional Change: With Field Facts from China", *Cesifo Working Paper No. 4956* https://www.ifo.de/DocDL/cesifo1_wp4956.pdf

Davranışsal Politik İktisat (Davranışsal Kamu Tercihi) Alanında Seçilmiş Genel Bir Okuma Listesi³³

Anderson, J., 2000. *Cognitive Psychology and its Implications*, 5th Edition. Worth Publishers, New York.

Aragones, E., 1997. "Negativity Effect and the Emergence of Ideologies," *Journal of Theoretical Politics*, 9(2): 189–210.

Bednar, J., Andrea Jones-Rooy, S. E. Page, 2015. "Choosing a Future Based on the Past: Institutions, Behavior, and Path Dependence," *European Journal of Political Economy*, 40(B): 312-332.

Benabou, R., and J. Tirole, 2006. "Belief in a Just World and Redistributive Politics," *Quarterly Journal of Economics*, 121(2): 699-746.

Bendor, J., & D. Diermeier & D. A Siegel, and M. M Ting, 2011. *A Behavioral Theory of Elections*, Princeton University Press, Princeton, NJ.

Bendor, J., 2010. *Bounded Rationality and Politics*, University of California Press, Berkeley, CA.

Benjamin, D. J. & D. I. Laibson, 2003. "Good Policies For Bad Governments: Behavioral Political Economy," *Conference Series ; [Proceedings]*, Federal Reserve Bank of Boston, vol. 48(Jun).

³³ Geliştirilmeye açık eksik bir liste olarak kabul edilmelidir.

- Berggren N. 2011. "Time for Behavioral Political Economy? An Analysis Of Articles in Behavioral Economics". *The Review of Austrian Economics*. 25 (3) pp.199-221.
- Bischoff, I., & Siemers, L.H.R. 2013. "Biased Beliefs And Retrospective Voting: Why Democracies Choose Mediocre Policies", *Public Choice*, 156, 163-180.
- Brennan, G., Buchanan, J.M. 1984. "Voter Choice – Evaluating Political Alternatives". *American Behavioral Scientist* 28: 185-201.
- Brennan, G., Hamlin, A. 1998. "Expressive Voting And Electoral Equilibrium". *Public Choice* 95:149-175.
- Bullock, J. G. , A. S. Gerber, Seth J. Hill, and Gregory A. Huber, 2015, "Partisan Bias in Factual Beliefs about Politics," *Quarterly Journal of Political Science*, 10: 519- 578.
- Caplan, B. 2001a. "Rational Irrationality and the Microfoundations of Political Failure". *Public Choice*, 107, 311-331.
- Caplan, B. 2001b. "Rational Ignorance versus Rational Irrationality". *Kyklos*, 54, 3-26.
- Caplan, B. 2006. *The Myth Of The Rational Voter: Why Democracies Choose Bad Policies*. Princeton: Princeton University Press.
- Callander, S, 2007. "Bandwagons and Momentum in Sequential Voting," *Review of Economic Studies*, 74(3): 653-684.
- Channel, J. 2017. "The Trump Effect: Heuristics And Electability". Unpublished Working Paper. The New School, NY: Eugene Lang College and Department of Economics.
- Chong, D, and J. N. Druckman., 2007. "Framing Theory," *Annual Review of Political Science*, 10: 103-126.
- Congdon, W. J., Kling, J. R., & Mullainathan, S. 2011. *Policy and Choice: Public Finance through the Lens of Behavioral Economics*. Brookings Institution Press.
- Collier, K. E., McKelvey, R. D., & Ordeshook, P. C., and Williams, K. C., 1987. "Retrospective Voting: An Experimental Study," *Public Choice* 53: 101-130.
- Degan, A. and M. Li, 2015. "Psychologically-Based Voting with Uncertainty," *European Journal of Political Economy*, 40(B): 242-259.

- DellaVigna, S. & J. List & U. Malmendier, and G. Rao, 2017. "Voting to Tell Others," *Review of Economic Studies*, 84: 143-18.
- DellaVigna, S. 2009. "Psychology and Economics: Evidence from the Field". *Journal of Economic Literature*, 47, 315-372.
- Esponda, I., and D. Pouzo, 2017. "Conditional Retrospective Voting in Large Elections", *American Economic Journal: Microeconomics*, 9(2): 54-75.
- Findley, T. S. 2015. "Hyperbolic Memory Discounting And The Political Business Cycle", *European Journal of Political Economy*, Volume 40, Part B, December 2015, Pages 345-359.
- Foster, G. and Frijters, P. 2017. "Behavioral Political Economy". In: *Routledge Handbook Of Behavioral Economics*. edited by Roger S. Frantz, Shu-Heng. London: Routledge.
- Frey, B.S., & Eichenberger, R. 1991. *Anomalies in Political Economy*. *Public Choice*, 68, 71-89.
- Gigerenzer, G. 2000. *Insightout: Rethinking Rationality*. Oxford University Press, Oxford.
- Goeree, J K., and C. A. Holt, 2005. "An Explanation of Anomalous Behavior in Models of Political Participation," *American Political Science Review*, 99(2): 201-213.
- Hillman, A. L., 2010. "Expressive Behavior in Economics and Politics," *European Journal of Political Economy*, 26(4): 403-418.
- Kahneman, D., Slovic, P., Tversky, A., 1982. *Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Kuran, T. 1991. "Cognitive Limitations and Preference Evolution". *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 147, 241-273.
- Kuran, T. 1995. *Private Truths, Public Lies: The Social Consequences Of Preference Falsification*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Landa, D. 2015. "Behavioral Political Economy, Argumentation, and Democratic Theory". *The Good Society* 24(1), 86-97. Penn State University Press. Retrieved November 5, 2018, from Project MUSE database.
- Lockwood, B, 2017. "Confirmation Bias and Electoral Accountability," *Quarterly Journal of Political Science*, 11(4): 471-501.

- Mercer, J. 2005. "Prospect Theory and Political Science," *Annual Review of Political Science*, 8: 1-21.
- Morton, R. B., and K. Ou, 2015. "What Motivates Bandwagon Voting Behavior: Altruism or a Desire to Win?", *European Journal of Political Economy*, 40(B), 224-241.
- Nunnari, S., and J Zapal, 2016. "Gambler's Fallacy and Imperfect Best Response in Legislative Bargaining," *Games and Economic Behavior*, 99: 275–294.
- Ortoleva, P., and E. Snowberg, 2015a, "Overconfidence in Political Behavior," *American Economic Review*, 105(2): 504-535.
- Ortoleva, P. and E. Snowberg, 2015b, "Are Conservatives Overconfident?" *European Journal of Political Economy*, 40(B): 333-344
- Palfrey, T. R., 2017. "Experiments in Political Economy," in Kagel, John and Alvin Roth (Eds.), *The Handbook of Experimental Economics Vol. II*, Princeton University Press, Princeton, NJ.
- Prato, C., & S. Wolton, 2016. "The Voters' Curses: Why We Need Goldilocks Voters," *American Journal of Political Science* 60(3): 726-737.
- Puaschunder, J.M. 2018. "Nudgital: Critique of Behavioral Political Economy". Zenodo. Proceedings of the RAIS Conference I April 4-5, 2018 <http://doi.org/10.5281/zenodo.1244836>
- Quattrone, G. A., and A. Tversky, 1988. "Contrasting Rational and Psychological Analyses of Political Choice," *American Political Science Review*, 82(3): 719-736.
- Runst, P. 2014. "Crisis And Belief: Confirmation Bias And The Behavioral Political Economy Of Recession", *Constitutional Political Economy*, Issue 4/2014.
- Schnellenbach, J. & C. Schubert, 2015. "Behavioral Political Economy: A Survey," *European Journal of Political Economy*, 40: 395-417.
- Schnellenbach, J. & C. Schubert, 2019. "A Note on the Behavioral Political Economy of Innovation Policy", *German University in Cairo, Working Paper No. 51*.
- Schnellenbach, J, 2017. "On the Behavioural Political Economy of Regulating Fake News" (September 17, 2017). *Ordo – Jahrbuch für die Ordnung von Wirtschaft und Gesellschaft*, Forthcoming. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3038508>
- Schubert, C. 2017. "Exploring the (Behavioural) Political Economy Of Nudging", *Journal of Institutional Economics* (2017), 13: 3, 499–522

- Schuett, F., and A. K. Wagner, 2011. "Hindsight-Biased Evaluation of Political Decision Makers," *Journal of Public Economics*, 95(11): 1621-1634.
- Simon, H. A. 1955. "A Behavioral Model Of Rational Choice". *Quarterly Journal of Economics*, 69(1), 99–118.
- Smith, V. L. 2000. *Rational Choice: The Contrast Between Economics And Psychology*. In *Bargaining And Market Behavior: Essays In Experimental Economics* (pp. 7–24). Cambridge: Cambridge University Press.
- Spiegler, R., 2013. "Placebo Reforms," *American Economic Review*, 103(4): 1490-1506.
- Szembrot, N., 2017. "Are Voters Cursed When Politicians Conceal Policy Preferences?", *Public Choice*, 173(1): 25-41.
- Ura, J. D. and Socker, E. M. 2011. "The Behavioral Political Economy of Budget Deficits: How Starve the Beast Policies Feed the Machine," *The Forum*: Vol. 9: Iss. 2, Article 7.
- Van W, F, 2015. "Political Economy with Affect: On the Role of Emotions and Relationships in Political Economics," *European Journal of Political Economy*, 40(B): 298-311.
- Van Aaken, A. & Kurtz, J. T. 2019. "Beyond Rational Choice: International Trade Law And The Behavioral Political Economy Of Protectionism", EUI RSCAS, 2019/74, Global Governance Programme-364, 486
- Viscusi, K., Gayer, T. 2015. "Behavioral Public Choice: The Behavioral Paradox Of Government Policy", *Harvard Journal of Law and Policy* 38: 973-1007.
- Wilson, R. 2011. "The Contribution of Behavioral Economics to Political Science," *Annual Review of Political Science*, 14: 201-223.
- Zhang, Y. & M. Wang. 2014. "Towards Behavioral Political Economy of Institutional Change: With Field Facts from China", CESIFO Working Paper No. 4956
- Zhang, Y. 2012. "A View from Behavioral Political Economy on China's Institutional Change", *China Economic Review*, 23, 991-1002.